FAJ ÉS KULTÚRA.

Irta: *Gallus Sándor.*

A faj.

Ma, amikor tudományos kérdésekből sok esetben állampolitikai és világnézeti problémák keletkeztek, fokozatosan kell törekednünk arra, hogy szenvedélyektől mentes, tiszta fogalmakat építsünk fel önmagunk és kortársaink számára. Az utóbbi években a nagyközönség tudatába dobott féltudományos fogalmak kavarodást, zavart és homályt okoztak. Ezenkívül megindult a napilapok megjegyzés és értekezésáradata a fajról és a vele összefüggő kérdésekről.

Legelőször a terminológia kérdését kell tisztáznunk. Lenhossék a «rassz» szót magyarra a «fajta» szóval fordítja, míg a «faj» szóval a «species» fogalmát tolmácsolja. Ezek szerint az ember, mint egységes «faj» áll az állatvilág mellett és különböző «fajtákra», «rasszokra» vagy «variációkra» oszlik. Az általános szóhasználat tudományosan helytelenül állandóan összekeveri a «fajta» és «faj» fogalmait. A következőkben a «rassz» szót én is a «fajta» szóval helyettesítem. A természettudomány fajtafogalmát három jellemző tulajdonsággal írhatjuk körül: változatlanság, különbözőség, átöröklődés. A változatlanság úgy értendő, hogy az átöröklődés folyamán fellépő egyéni változások (szín, nagyság stb.) egy bizonyos merev formahatáron belül maradnak. Az átöröklődés tehát annyit jelent, hogy az utód csak ugyanazon formahatáron belül jöhet létre, amely formahatáron belül a szülők életlehetőségüket elnyerték. Hogy fajtának csak olyan életformát nevezhetünk, amely állandó jegyekben különbözik más életformáktól az csak természetes, hiszen a fajta és magasabb fokon a fajfogalom segítségével igyekezzük az élőlényeket rendszerbefoglalva egymástól elkülöníteni és megkülönböztetni.

Felmerül tehát a mai kor kérdése, hogy micsoda szerepet játszik a természettudományi fajta fogalma az emberi létnek abban a megnyilatkozásában, amelyet államnak, népnek, birodalomnak és kultúrának nevezünk. (Meg kell jegyeznem, hogy fejtegetéseim a zsidóságra nem vonatkoznak, amelynek különleges helyzetével külön kell foglalkoznom.) Napjaink német közszemlélete leegyszerűsítette a bonyolult problémát, a fajtát és a kultúrát azonosította és erre a két azonosított fogalomra építette fel a harmadik birodalmat. A magyar szellem sohasem elégedett meg leegyszerűsített magyarázatokkal. A jellegzetesen magyar világszemlélés az egyszerű megoldások mögött is bonyolult összetevőket sejt és a világot a maga szinte szétbogozhatatlan komplikáltságában igyekszik megérteni. Érdeklődésünk a mindenség egymásbakapcsolódó, összefonódó és rejtélyes összefüggéseire irányul, szemünk a dolgok rejtett szövevényét szeretné kikutatni és nem elégszik meg a leegyszerűsítés tudományával, amely gyors és határozott állásfoglalással ajándékozna ugyan meg bennünket, de mögötte mindig égetne a fölelem, hogy a leegyszerűsítéssel oly jelenségeket hanyagoltunk el, amelyek a valóságban léteznek és így világképünk felépítésével erőszakot követünk el a való dolgok ellen. A fajta és kultúra fogalmainak egymáshoz való viszonyát azért nehéz megvilágítani, mert a tudományok fejlődése folyamán más és más tudományágakban fogalmazták meg őket.

A kultúra.

Schmidt bécsi etnológus a kultúrát az emberi psziché megnyilatkozásának tartja, abból a fizikumot, a testnek formaadottságait és e formaadottságok változásait kirekeszti. Martin német antropológus viszont az antropológia területéről száműzne minden kutatást, amely az ember szellemiségével foglalkozik «. . . a varietas vagy rassz zoológiai és antropológiai meghatározás, amely az etnológia «nép» fogalmától élesen elválasztandó. Az összes kisebb vagy nagyobb egységek (törzs, klán, nép, nemzet) nem egyebek fajtakeveredéseknél vagy fajtasokaságoknál, amelyek etnikai egységbe olvadtak. A döntő szó itt nem az alaktani egyezést, a vérrokonságot és egyező származást illeti, mint a fajta fogalmánál, hanem, ami egy nép tagjait egybefűzi, az az egyező nyelv és kultúra, a történelmi multtal bíró nemzeti érzés, az egységes államforma, a politikai határok és a többi. Az antropológia területén tehát a «nép» fogalmával mit sem kezdhetünk.» Spengler és Frobénius kutatásai óta tudjuk, hogy a kultúra is organizmus, életforma, amibe az egyes emberi individuum a születés és neveltetés által belekényszerül. Lelkünk és szellemünk alkotásai akaratunktól függetlenül létező egységbe rendeződnek. A kultúra nem egyéb, mint az emberi lélek azonos formájának megnyilatkozása beszédben, szokásokban, vallásban és tárgyi alkotásokban. A sematizálásra hajlamos német világlátás a fizikum formábakötöttségét és a lélek formájának megnyilatkozását, tehát a fajtát és a kultúrát azonos fogalmaknak ismerte fel. Jogos-e a kérdésnek ily leegyszerűsítése?

A természetben mindenütt erős kötöttségeket látunk. A fajta kötött testi formáihoz kötött pszichikai tulajdonságok is tartoznak. Átlépve az ember világába, ennek a kötöttségnek a lazulását kell, hogy tapasztaljuk. Az ember életét természetkényszerből a kultúra közösségében éli le. Ez a közösség megnyilvánul azonos tárgyi formákban (lakás, eszközök), azonos kultuszban és a közösség egyéb berendezkedéseinek azonosságában. (A társadalom szervezete, család stb.) De az emberi intellektus szabad akaratot is jelent a pszichikai funkciók területén. *Az emberi közösség nem hasonlítható össze az állati formaközösségekkel. Az emberi psziche felszabadul a fajhozkötöttség alól és önálló erőközpontot alkot: ez a kultúra.* Az állatvilágból nyert fajfogalom nem vihető át teljes egészében az ember világára. A kultúra, mint önálló erőközpont, amely különböző fajtákat olvaszthat magába, ez az alapja az etnológusok kultúrakör elméletének is. A kultúrának önálló erőközpont jellege nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy ezt az erőközpontot ugyanegy fajta alkossa, de azt a lehetőséget sem, hogy ugyanabban a kultúrformában több fajta együtt ne élhessen. A felvetett problémákat azonban azáltal, hogy elismertük annak lehetőségét, hogy az emberi kultúrákba különböző fajok is beolvadhatnak, nem oldottuk meg. Hogy tisztán láthassunk, foglalkoznunk kell a «kultúra» és a «nép» fogalmainak egymáshozvaló viszonyával.

A nép.

A nép fogalmánál abból a meghatározásból indulunk ki, amely a közelmultban vált elfogadottá. A nép napjainkban nem jelent politikai egységet. A nép tagjai különböző államok területén is élhetnek. A «nép» tehát etnikus egységet jelent. Wilhelm Schmidt így határozza meg a nép fogalmát : «hogyha a fajiságot a testi jegyek különbözősége . . . jelenti, úgy világos, hogy ezeket a különbözőségeket, mint általában minden anyagi természetű jelenséget, összehasonlíthatatlanul könnyebben tudjuk felismerni és körülhatá-

rolni, mint minden egyebet, ami a szellem örökké hullámzó és végtelenül gazdagabb életével van összefüggésben. A szellem életének különbözőségei, mint ahogy az gondolkozásban és érzésben, erkölcsben és szokásban, a tevékenykedésben és az élet lefolyásában megnyilvánul, alkotják azt az ismertetőjelet, ami által a népek és törzsek sajátos lényegükben egymástól elkülönülnek». Meg kell említenünk, hogy a kutatók egy része szerint az emberiség fajiságához határozott lelki tulajdonságok is hozzátartoznak, tehát nem ismerik el Schmidt éles elhatároló vonalait. Schmidtet túl merev álláspontjában mi sem követjük. Elismerjük, hogy a születés pillanatában az ember a fajiság által predesztinált testi és lelki tulajdonságokkal bír. Amíg azonban a fajiság testi bélyegeit nem vethetjük le sohasem, *addig valamely lelki és kulturális közösség, amelybe beleszülettünk, tradicióí és környezethatás útján a lélek tulajdonságaira mélyen átformáló hatást gyakorolhat.*

Láttuk, hogy a kultúrmorfológusok kultúrafogalma olyan egységet jelent, amin belül az emberek alkotásai a szellem (a lélek) azonossága által determinált lényeges egyezést mutatnak. Azt is láttuk, hogy az etnológusok a «nép» fogalmánál nem a fajta azonosságából indulnak ki, hanem a «szellem életének különbözőségeiből». Az előadottakból tehát világossá válik, hogy a különböző utakon nyert két fogalmat, a «kultúrát» és a «népet» azonosíthatjuk. Mindezek alapján kimondhatjuk azt is, hogy valamely népközösségben eredetileg különböző fajták is keveredhetnek egymással. Megfogalmazom a következő tételt: az etnológusok népfogalma és a kultúrhistórikusok kultúrfogalma nagyobb zavar nélkül azonosítható, ami annyit jelent, hogy valamely kultúra mindig csak valamely népkez kötve jelentkezhetik, a kultúra azonban nincsen örökre összeforrva azzal a néppel, amely pillanatnyilag tartálya és hordozója, mint ahogy öröklött lelki tulajdonságaink sincsenek visszavonhatatlanul testiségünkhöz kötve. Mindezek után most már feltehetjük legfontosabb kérdésünket, még pedig azt, hogy mi a szerepe a fajtának egy kultúra vagy nép életében?

Faj és kultúra.

Mondottuk, hogy akadhatunk oly kultúrákra vagy népekre, amelyek túlnyomórészt egy fajta egyedeiből állanak. A másik végletet azok a népek képviselik, amelyek több fajta együttélésének köszönhetik létüket. A kézikönyvek egy része kitart amellett az álláspont mellett, hogy a fajták keveredése nem vezet új fajta keletkezéséhez. *Ennek az álláspontnak ellentmond az a tény, hogy a tudatosan irányított fajtakeverés és kiválasztás (tenyésztés) új és átöröklődő alakzatokat teremt.* A kiválasztódás természetes úton az ember irányítása nélkül is bekövetkezhet. Ha valamely nép több fajta (törzs) egyesülése és együttélése által keletkezik, úgy a népet alkotó fajok bonyolult kölcsönhatásba keverednek, aminek nemcsak faji, hanem történelmi, kulturális és társadalmi következményei is vannak. Hogy a fellépő folyamatok egyrészét megismerhessük, a magyarság kialakulásával kell foglalkoznunk. Az antropológusok, történészek és nyelvészek a magyarság kialakulását és faji összetételét a következőkben ismertetik:

Bartucz kutatásai és felfogása szerint «a honfoglaló magyarok között törzsek szerint nagy antropológiai különbségek voltak», «a honfoglaló magyarság törzsökös része rasszbelileg már akkor kevert volt, amikor ideérkezett, s legalább négy főtípus és annak különböző irányú kereszteződései mutathatók ki bennük». Bartucz típusai közül a legfontosabbak: I. a kaukázusi

mongoloid. A honfoglaláskori magyarság törzsökös részének legjellemzőbb és legáltalánosabban elterjedt típusa, amely valószínűen a török etnikummal áll kapcsolatban. Feltűnő, hogy a gazdagabb sírokra jellemző. II. Keletbalti (mediterrán vonásokkal). Inkább a szegényebb mellékletű sírokban fordul elő, tehát a köznépre vonatkoztatható. Esetleg az ugor etnikummal hozható kapcsolatba.

Lenhossék a mai magyarság összetételét vizsgálva, kétféle főtípust különböztet meg: I. «törökös» típus, amely különösen nagy számban a középosztályban és a magasabb rétegekben van képviselve. II. Keletbalti típus. Átlagban egyharmadát képviseli a lakosságnak.

A nyelvészeti kutatások eredményeit Hóman foglalta össze: «A magyar nyelv ... az uráli nyelvcsalád finnugor ágának keleti, ugor ágazatához tartozik. A nép, amelytől nyelvünket örököltük ... finnugor nép volt». Ezt a népet Hóman előmagyar népnek nevezi. (Kr. e. VII—II. sz.) A honfoglalás idejében a magyarság az előmagyaroknak a régi szóemlékek alapján kimutatható kultúrájánál már sokkal magasabb műveltség birtokában volt. «Az előmagyarok primitív kultúrája csak valamely magasabb színvonalon álló idegen kultúra tartós és intenzív hatása alatt mehetett át ily nagyarányú és minden tekintetben bámulatos fejlődésen.» «A nyelvi tényekből kétségtelenül megállapítható, hogy a finnugor népcsaládhoz tartozó előmagyarok kezdetleges kultúrája török hatás alatt alakult át.» «A magyarban a Volga-Káma melletti finnugorság keleti s az altájvidéki törökség nyugati ága egyesült új, tartós vérközösségben.»

A magyarság kialakulásának menete igen fontos tanulságokat rejt magában. Világosan szemlélhetjük a történelmi néppé fejlődés derekán egy fajta, jelen esetben a török fajta (kaukázusi-mongoloid) sorsdöntő szerepét. A török fajta egy csoportja szervezte meg a keletbalti fajiságú előmagyarokat. A néppé szervezés egyúttal kulturális tény is volt, szintézis a keletbalti halász-vadász kultúra és a török lovasnomád életforma között. A török fajta szervező ereje nélkül ez a szintézis sohasem következett volna be! *A kultúra, mint szintézis, csakis valamely fajta szervező erejének köszönhető.* Ahhoz, hogy valamely kultúra élhessen, közösségre, kultúrahordozóra van szüksége. A közösség csupán megszervezetten létezhet. Szervezés csak akkor lehetséges, ha nagyobb számú, természeténél, öröklött fajiságánál fogva egyformán gondolkozó, egyformán reagáló, tehát bizonyos esetekben egymástól függetlenül is hasonlóan cselekvő ember létezik. Ily egyformaságot külső erőszakkal nem lehet elérni. Kényszert (minden szervezés bizonyos fokú kényszert jelent: formakényszert) csak egy fajiságánál fogva egyező csoport alkalmazhat. Ezáltal a szétszórt fajtájúakat, vagy a magasabbrendű organizációra képtelen fajtákat megszervezi és néppé kovácsolja. Természetesen itt csak olyan fajtáról lehet szó, amely faji tulajdonságai közt az erőteljes szervezési képességet hordozza.

Megfogalmazhatjuk tehát a következőt: Kultúra szintézist jelent. A kultúra felépítésében az összes tiszta és kevert fajtájú alkotó egyéniségek résztvesznek, akik valamely népi és területi közösségben, mint történeti egységben együtt élnek. A kultúra építője és hordozója tehát a közösség, a nép. A népközösség szervezői azonban, a kultúra életlehetőségének megteremtői, a forma megőrzői oly egyének, akik szervező erejüket tiszta, természettudományi értelemben vett fajiságukból merítik, amely szervező erő fajiságuk örökletes tulajdonsága. A fajta pusztulásával elpusztul az orga-

nizáció, elpusztulnak az összekovácsoló és összetartó tehetségek és vele pusztul a kultúra is. A vezetőrétegek mindig érezték a vezetés fajtához-kötöttségét. Ösztönösen tiltakoztak az exogámia, a keveredés ellen. Társadalmi síkon ennek a mésalliance fogalma felel meg.

A mai magyarság kultúrája nem a törökös réteg egyedüli sajátja. A mai magyar kultúrában egységgé keveredett az ősi törökös örökség a keletbalti ugor örökséggel, kiegészült az itteni talált népek ősi tulajdonságaival és a nyugati népek kultúrájának beáramlásával. Mindez hatalmas és különleges színezetű szintézist jelent, amely szintézis megalkotója a fejlődés elején a tiszta török fajta volt. Az Árpádok tiszta török vérből származtak.

A magyar fajta.

Mindezek után felvetődik a kérdés, hogy jogosult-e a «magyar fajta» terminus technicus használata? Hiszen a «magyar fajta», mint ahogy az Bartucz idézett kutatásai alapján kiderülni látszik, nem egységes, hanem különböző természettudományi értelemben vett fajták keveredési arányszámát jelenti. Felfogásom szerint a terminus technicus használata jogosult. Hogy ezt beigazolhassam, egy eddig még nem érintett igen fontos tényező hatásával kell foglalkoznunk.

Az emberi életviszonyokra nagy behatással van a táj, a környezet (milieu). A környezet az élet minden terén elhatározó irányt adhat a közösség fejlődésének. A táj kihatással van a közösség megélhetési viszonyaira és szellemi fejlődésére. Az elágazó és fontos behatások között minket a tájnak a fajfejlődésre gyakorolt befolyása kell, hogy érdekeljen, Vannak tájak, amelyek zártságot jelentenek. A táj szigorú geográfiai egység képében jelentkezhetik, amely mint valami tartály összetartja a benne élő népet. Egy népet, amely ilyen geográfiai tartályba került, nemcsak a szervező erő, hanem a geográfiai helyzet is összetart. A táj tehát, mint megőrző és egységbefoglaló szerepel. Ilyen egységen belül a beléáramló ember megtorlódik és évszázadokig megmarad. A belékerült nép népiségének határai alkalmazkodnak a geográfiai határokhoz. *A geográfiai egységen belül tehát endogámia alakul ki.* A táj által összefogott közösség, a táj kényszerének hatása alatt, a táji egységen belül házasodik. Ha a zárt tájban élő nép különböző fajok keveredése, úgy az állandó endogámia hatása alatt addig, amíg kívülről jövő események a folyamatot meg nem akasztják, egy olyan tájfajta alakul ki, amely számára a keveredés bizonyos arányossága és jellegzetessége jellemző. Ezt a folyamatot elősegíti az endogámia kísérő jelensége, az őscsökkenés is. A tájon belül tehát jellegzetes antropológiai és lelki bélyegekkel ellátott embercsoport alakul ki, amely a tájon kívül élőktől megkülönböztethető. Ilyen zárt táji jelleggel bír a magyarság szállásterülete, a Kárpátmedence. A Kárpátmedence különálló egysége az őstörténet folyamán is nyomon követhető, a Kárpátmedence fajalkotó szerepe kimutatható. A honfoglalók a török faj vezetése alatt megszervezték népüket a Kárpátmedencében. A honfoglalás óta a Kárpátmedence és az államszervezet egysége fenntartották a fajkeveredés arányosságának állapotát és így táji elhatároltságában a Kárpátmedencén kívüli népekhez viszonyítva világosan kirajzolódik számunkra a magyar népiség, a magyar kultúra és a magyar tájfajta. *A táj és közösségszervezet együttes hatása alatt új egység keletkezett, amely új egység az itt eltöltött ezer év eredménye. Ezt az új egységet nevezzük magyar tájfajtának, vagy rövidebben magyar fajtának.* A fajta (rassz)

szó használata nem tudománytalan. A tájfajta ugyanis nem más, mint valamely természettudományi értelemben vett fajta kialakulásának esetleges előstádiuma. Mert annak ellenére, hogy az örökölhetőséget tekintve sokkal egyensúlytalanabb, mint a szigorú természettudományi szempontból értelmezett fajta, mégis élő és felbonthatatlan egység! Aki a magyarságban nem lát mást, mint mozaikszerűen, esetlegesen és feloldhatóan egyberakott fajtabélyegeket, az eltávolodik az élettől. Az állítólagos mozaik élő egész, valóságos egység, amelynek szétbontása a halált jelentené! Európa minden népi közössége ezt a képet mutatja. Ezt Szabó Dezső a következőképpen fejezi ki: «az európai fajok történelmi fajok: a közös történelem és kultúra eredményei a hajdani vérközösség alapján.

A magyar fajta, török ősei szervező tehetségét önmagában hordozva, a Kárpátmedencében szervező, birodalmi szerepre hivatott. A Kárpátmedence kultúrája az elmondottak alapján szintézis, sok eredő egységbe foglalója. A magyar népen és kultúrán belül élhetnek idegenből ideszakadt más fajúak is, akik a kultúrát továbbépíteni segíthetik, de a Kárpátmedencében ennek a kultúrának megalkotója, őre, vezetője, szervezője és fenntartója az egységgé kovácsolódott magyar fajta. A kultúra testileg nem örökölhető. A kultúra az emberi szellem alkotó erejének a külvilágban látható megvalósulása, az emberi szellem alkotása az őt körülvevő anyagban. A kultúra alkotásai az emberen kívül (fizikumán és testiségének génjein kívül) rögződnek meg, alkotásokban, amelyek időállóak és a közösség életének tradiciótömegében, ami szintén az emberen kívüli külvilágot jelenti (intézmények stb.). A kultúra tehát az egyéni emberen kívüli közösségben és egységes geográfiai tájban, mindkettőjüktől összetartva és megőrizve, létezik. A kultúra így szemlélve: az egyéni embertől függetlenül létező, szellemi erőt kisugárzó valóság, amely az egyéni ember számára sorsot jelent, tehát valamit, ami erősebb lehet az esetleges átöröklött faji jellegű lelki tulajdonságoknál és hajlandóságoknál is. Ennek a tradiciótömegben megrögzített és megvalósult kultúrának, az életlehetőséget valamely faj egységesen viselkedő egyedei adják meg. *Ebben a szervező szerepben találhatjuk meg tehát a fajiság funkcióját és lényeges szerepét.*

Összefoglalva a magyar fajtáról mondottakat: a tiszta természettudományi fajtafogalom absztrakció, amely sem történelmi, sem népi egységek megértésére nem alkalmas. A történelmi és népi egységek sokkal bonyolultabb életfolyamatokon épülnek fel. A magyar fajta tehát nem pusztán természettudományi fogalom. A magyar fajtához legközelebb az etnológia «nép» fogalmának elemzésével jutunk el. A magyar nép, különböző természettudományi fajtákból alakult, kulturális és táji kötelékektől egybefűzött egység, amely egységet a magy arnép törökös (kaukázusi mongoloid) alkatelemei tartottak mindezideig fenn, faji szervező adottságaik segítségével. Dacára annak, hogy elméletben a magyar faj törökös és ugoros (keletbalti) egyénekre bontható fel, az alkatelemek összekapcsolódása annyira állandó és szilárd, hogy ennek a szigorú és az átöröklődésben is megnyilatkozó egységnek a fel nem ismerése, az élet legelemibb tényeinek a tagadását jelentené. A magyar fajta olyan fogalom, amely csak három tudományág, a fajbiológia, az ethnológia és a kultúrmorfológia eredményeinek együttes alkalmazásával írható körül. Ez az egység, amelyet a legszabatosabban «történelmi tájfajtának» nevezhetünk, esetleg egy új, már természettudományi értelemben vett fajta alakulásának képezheti kiindulópontját, ha külső, idegenből jövő, ellenséges vérű bekeverődések a folyamatot meg nem akasztják.

Magyar nép, magyar nemzet és magyar birodalom.

A magyar nép fogalma azonos a magyar fajta fogalmával. A magyar nemzet fogalma ennél tágabb. A magyar nemzet tagjai mindazok, akiket a magyar kultúra, tradició, lelkiség és szervezés ereje ehhez a tájhoz köt és magyarságának megvallására kötelez. A magyar állam (a magyar birodalom) a magyar kultúra ereje és magasabbrendűsége által egybefűzött közösség, amelybe más fajtájúak is bekapcsolódhatnak (szlávok, germánok), ha magukat a magyar fajta szervező erejének és vezetésének alávetik, tehát szellemi és testi erejüket a magyar táji egység, a magyar kultúra szolgálatába állítják. Azok a szellemi termékek (művészi alkotások stb.), amelyek a magyar impérium, a magyar kultúra területén alkottattak, a magyar szellem szolgálatát jelentik, ahhoz a környezet domináló hatása alatt alkalmazkodtak akkor is, ha azt idegenből származott mester alkotta. Kultúránk igényt tart minden nagy szellemi alkotásra, amely a magyar impérium és táj közös erőközpontjában született. Mindezekre nézve egyébként utalok Szabó Dezső rokontárgyú fejtegetéseire (Ludas Mátyás füzeteiben).

A történelem folyamán a Kárpátmedencébe beszüremkedő idegenfajtájúak a magyar állam tagjaivá, a Magyar Szent Korona testévé váltak. Ha elég sokáig éltek a Kárpátmedencében, esetleges tiszta fajiságuk lassan felbomlik és a magyar fajtához hasonlatos antropológiai képet mutat. Ebben az esetben már a magyar néphez számíthatjuk őket. Ha az idegen vérkeveredés a történelem folyamán oly naggyá és erőssé lenne, hogy a régi magyar hagyományokat, a szervező képességet felbomlasztaná, akkor a magyar öncélúság elhanyatlik és kultúránk felbomlik. A magyar állam hivatása a magyar birodalmi gondolat hordozása, amely a magyar Szent Koronában bírja szimbolumát. A birodalmi gondolat a magyarság szervező elhivatottságának kifejeződése, ennek a szervezésnek pedig eredeti és ősi talaja a Kárpátmedence soha fel nem adható geográfiai egysége.

A zsidókérdés.

Az első oldalakon említettem, hogy fejtegetéseim nem vonatkoznak a zsidóságra. A zsidósággal külön kell foglalkoznunk. Valamely kultúrán belül a fajták együttélése elé a fajtákban magukban rejlő tulajdonságok akadályokat gördíthetnek. Hiába hirdetjük a szellem magasabbrendűségét, ha a testi adottságok ereje a szellem egységesítő munkásságát megakasztja. A zsidóság fajiságának Európától távoli (kisázsiai és afrikai) eredete oly határokat von, amelyek az együttélést az európai fajtákkal és a magyar fajtával is lehetetlenné teszik. Amíg az európi fajták (dinári, alpin, nordicus, balti stb.) együttélése könnyen bekövetkezhetik, addig a csupa idegen elemből keveredett zsidóság nemcsak, hogy nem élhet közösségi életet a magyarsággal, hanem idegenségének erejével roncsolójává is válik (Bosnyák). A német tudománynak megállapításai, miszerint valamely népközösség szempontjából károsnak kell tartanunk azt a bekeverődést, amely idegen (artfremd) fajták részéről borítja el a népközösséget mindenképpen megállják helyüket.

A magyarság birodalomalkotó ereje, amelyet a honfoglalóktól örökölt, és amelyet a magyar fajta változatlanul őrzött meg az idők folyamán, alláhanyatlott. Azt tartja a néphit, hogy az elásott kincs minden hét évben messzire lobogó lánggal tisztítja magát, ledobja a reárakódott salakot. Mi is megsalakosodtunk. Idegenségek salakja borította el az Országot és a magyarság ősi szállásföldjét, a Kárpátmedencét. Munkálkodjunk a megtisztuláson!

A MAGYAR IRODALOM EGY ANGOLSZÁSZ SZEMÜVEGÉN ÁT.

Irta: *Watson Kirkconnel* winnipegi egyetemi tanár.

MINDEN irodalom (valóban alapvető lényegében) annak az együttes személyiségnek a kifejezője, amit közönségesen nemzetnek hívunk. Az a közvetítő szerv, mely az irodalmat kifejezésre juttatja, a nyelv, mely különféle alakjainál fogva mint próza és vers ismeretes. Hogy milyen kézenfekvő, bárha felületes, benyomást szerez az idegen szemlélő valamely nemzetről, az leginkább az illető nyelvvel és annak művészi kifejezéseivel van összefüggésben, mint a nép jellegzetességeinek tükrével. Még inkább sajátos, bár fontos, minden olyan irodalmi tulajdonság, mely a nemzeti jellemet domborítja ki, és amelynek alkalmazása más nemzetekétől elütő, sajátos egyéniséget sejttet.

A nyelvészeti ellentét az angol és a magyar között azonnal szembetűnő és kimerítő. Az angolban, ahol az eredeti szavak legtöbbje egy tagú és ragozatlan, a mássalhangzók vannak többségben. Száz, kapóra kiválasztott angol szóból, például, legalább nyolcvan több mint egy mássalhangzóval végződött. A részhangsúly, továbbá, annyira nagy szerepet játszik az angolban, hogy csupán bizonyos hangsúlyozott szótag magánhangzója jut valamire való szerephez (természetesen ez is csak a több szótagos szavak esetében), míg a többi szótagon merőben átsiklik a beszélő. A mássalhangzók így keletkező vezető szerepe eszerint hirtelen, mintegy robbanó energia megnyilvánulásaként, mely a szellemi nagyságok birtokában hatalmas erejű görgeteggé tornyosulhat, érthetően kevésbbé lévén alkalmas gyengéd finomságú formák kifejezésére.

A magyar, ezzel szemben, soktagúságra hajlamos és ragozási módjai oly számosak, hogy szótagragozásban csúcsosodnak ki. Nyilt szótagja jelentősen több van, mint az angolnak és magánhangzóinak kidomborítása nem csupán sokkal szabatosabb, hanem bizonyos finom szabályokat is követ, amit a magánhangzók harmóniájának ismerünk. A sziszegő és ellágyult mássalhangzók szintén számosabbak a magyarban, mint az angolban, minek következtében finoman váltakozó zenei nyelvet nyerünk. Ha az angolt harsonához avagy orgonához hasonlíthatjuk, akkor a magyar lágy fuvolaszó avagy a zongora muzsikája.

Hasonlítsunk össze példának okáért egy-egy versszakot Ch. A. Swinburnetól és Szabolcska Mihálytól

«When the hounds of spring are on winter's traces,
The mother of months in meadow or plain
Fills the shadows and windy places
With lisp of leaves and ripple of rain;
And the brown bright nightingale amorous
Is half assuaged for Itylus,
For the Thracian ships and the foreign faces,
The tongueless vigil and all the pain.»

(Chorus from *Atalanta in Calydon.)*

«Sír a nóta, magyar nóta,
Muzsikálnak este óta,
Messze, messze, idegenben,
Mesebeli tündérkertben,
Egy párisi fogadóba';
— Fogadóba!» («A Grand Caféban.»)

A nyelvészeti különbségek, sőt ellentétek azonban a fonetikus szerkezetnél mélyebbre nyúlnak. A mai angol például a törökkel vetekszik abban, hogy az idegen szavak áradatát vette át más népektől. A vaskos angol szótárak anyagának jó négy-ötöde került ily vándorlás útján közhasználatba és ez az idegenektől kölcsönzés ma is teljes lendülettel folyik. Jellemzően jegyezték meg tehát, hogy az angol azáltal lesz világnyelvvé, hogy magába olvasztja a földkerekség valamennyi nyelvét. Persze akkorára meg is szűnik angolnak lenni.

A magyar ezzel szemben sokkal féltékenyebben őrködött nyelvének egyéni sajátosságaira. Igaz, hogy fejlődésének korai szakában számos fogalomra kölcsönzött kifejezést török, szláv és latin forrásokból (mint például király, korona, kormány és a többi), mégis a magyar nyelv komoly művelői, Kazinczytól egészen napjainkig, lelkiismeretes buzgalommal igyekeztek megőrizni anyanyelvük turáni sajátosságait. Éppen ez évben jelent meg Pintér Jenő főigazgató szerkesztésében egy Index Expurgatorius, mely az idegen kifejezések legtöbbjét tökéletesen megfelelő magyar szavakkal helyettesíti.

Talán helyénvaló kitérni itt arra, hogy az úgynevezett Old English korszakban, azaz a normann hódítást megelőzőleg, az angol nyelv is, akárcsak a mai magyar, találékonyságának egész tárházát alkalmazta új szavak alkotására. Nagyon valószínűnek látszik, hogy a normann hódítást követő három évszázad idegen befolyása, történetesen a francia és latin térhódítása az Egyház, iskola és törvény életében, teljesen letörte a nemzet étvágyát a különleges nyelvészeti étkekkel szemben. És az ilyen történelmi baleset méltán szolgálhat a mai angol nyelv sokszínűségének alapjául.

Amint magától a nyelvtől a költészet elemeihez fordulunk, azt találjuk, hogy sem az angol, sem pedig a magyar nem alkalmazza saját versmértékeit. A régmult Old English korszakban német eredetű mértékeket alkalmaztunk, melyek főként alliteráción alapultak; Chaucer óta viszont, ez a mássalhangzó-idomulás, csak mint imitt-amott feltűnő zenei díszítés szerepel.

Ami a magyart illeti, annak eredeti turáni népies irodalmát tövestől elsöpörte a középkori kereszténység, minek következtében nincs módunkban megállapítani, vajjon mik lehettek az őskori magyar költészet elemei. A mai formákra vonatkozólag leszögezhetjük, hogy úgy az angol, mint a magyar rendkívül sokat kölcsönzött a nyugateurópai költészeti hagyományoktól, melyek a középkorban fejlődtek ki, kiváltképpen Francia- és Olaszország területén; ezeken az alapformákon mind a klasszikus, mind a kelta hatás éppenúgy fellelhető, mint például az Egyház és a régi muzulmán Spanyolország arab behatása. Külalakra — legalábbis a felületes szemlélő előtt — éppenúgy az említettek leszármazottjának tekinthetők, mint ahogyan Horatius és Vergilius költészete görög hatás alatt született. Mindazonáltal lényeges különbséget kell megállapítanunk a két nyelv, már mint az angol és a magyar, sajátos tulajdonságai között, verselési szempontból is. Az angol

például rányomta átütő hangsúlyozásának bélyegét még verselési technikájára is: tekintet nélkül arra, honnan kölcsönözte a mértéket. A magyar nyelv finomabb szerkezetére vall viszont, hogy olyan tökéletesen hajlítható a régi görög és latin mértékekre, mint a modern nyelvek közül egyik sem. És a két nyelv, a magyar és az angol közötti ellentét, verselési szempontból, e téren a leginkább szembeszökő. Gabriel Harveytől egészen Robert Bridgesig, az angol költők egész sora legjobb igyekezete és nem lekicsinylendő tehetsége ellenére mindössze azt érték el klasszikus verselésükkel, hogy az angol nyelvnek a görög méretekre való idomításának képtelenségét bizonyították. Hogy gyakorlati példával éljek, e kísérletek olyatén benyomást keltenek, mintha valaki keringő-ütemekre kísérelne meg meneteltetni valamely katonai alakulatot. Az angol nyelv ugyanis merev, bár zengzetes, acélhoz hasonlítható, tehát távol áll a kalapálható aranytól. Ezzel szemben viszont nem kerülheti el figyelmünket, mily könnyen hajlítható és alakítható a magyar akár a költészetnek mennyiségi, akár pedig hangsúlyozási szerkezeteinek alkalmazásánál. Berzsenyi alcaiusai és szapphusai, nem kevésbbé Vörösmarty szabadon folyó hexaméterei a maguk nemében kimagasló művészetre vallanak; hasonló könnyedséggel verselt klasszikus méretekben Arany és Babits, akiknek szabad verselése méltán mérhető össze Shakespeare-évei avagy Dante terzarima-jával.

Még nyelvészeti és verstani tulajdonságoknál is fontosabb azonban valamely nemzet irodalmának egyénisége és gyakorlati megnyilatkozása. E téren feladatom még körülményesebb és (az angol és magyar közötti esetleges analógiákra vonatkozó) következtetéseim még inkább kísérleti jellegűek.

Azzal az általános megállapítással kezdhetném, hogy úgy az angol, mint a magyar irodalmat mélyen gyökerező nemzeti szellem hatja át, viszont ennek a nemzetiességnek a külső megnyilatkozását e két nép fejlődését alakító nagyonis különböző történelmi körülmények más-más irányban befolyásolták és alakították.

Most elsősorban is nem faji különbözőségekre gondolok, bár az is tagadhatatlan, hogy a brit szigetország lakóinak faji összetétele lényegében elüt Magyarországétól; már ennél az alapvető különbözőségnél fogva is kockázatos vállalkozás volna e két nemzet irodalma között párhuzamot vonni, merőben faji alapon. Utóvégre is John Bull és Pató Pál úr kézzelfoghatóan félrevezető (túlságosan erőltetett) megszemélyesítések, melyek semmiképpen sem adhatnak hű tükörképet bármely (szóbanforgó) nemzet nép-egyeteméről, illetőleg összetételének jellegéről.

Úgy érzem, hogy szilárdabb talajon mozgunk, ha a történelem által létrehozott alakulásokat vesszük szemügyre. Azt fogjuk találni, hogy az angol, sziget-otthonának biztonságos elzártságában, közel kilenc évszázadon át idegen betöréstől mentesen, építhette ki a maga nemzeti életét. Ezenkívül az európai háborúkba közmondásos gyakorlati érzékkel történt beleavatkozása tüneményes sikerre segítette az angol politikát; így történt, hogy szerencsével párosult merész vállalkozások sorozata a földkerekség óriási felületén tette megbecsültté a brit lobogót; ugyanakkor az ipari feltalálások és pénzügyi vállalkozások terén végzett úttörő munkájuk révén szokatlan vagyonra és tekintélyre tettek szert. Nem észlelhetünk tehát különöset abban, ha ilyen körülmények közepett a megelégedés, sőt néha mintegy az önteltség jegyében alakult ki az angol nemzeti szellem.

De annak ellenére, hogy az a nemzeti önérzet imitt-amott szót kap az

angol költészetben, távolról sem fő mozgató eleme annak. A tudatos hazafiasság nyomait a normann hódítást megelőző kor óta aligha lelhetjük fel az angol irodalomban. Akkor viszont teljes szabadságában csapongott a nemzeti képzelet, mely még a latin egyházi irodalmat is a maga ízlése szerint ruházta fel angolos tulajdonságokkal: minek következtében a déli szentek sisakos teuton harcosokká idomulnak, akik a szürke, északi tengereket hajózzák. Az angol irodalomban, legalábbis a középkori és a mai időkben, a nemzeti biztonság érzete az irodalom legfőbb lökőerejét szokatlanul egyénivé és általánossá tette.

A megegyező kilenc évszázad során Magyarország korántsem élvezhetett hasonló nyugalmat, sőt ehelyett folytonos betöréseket kellett elszenvednie. A bessenyők és kúnok már a tizenegyedik században, majd a tatárok a tizenharmadik században úgyszólván a porral tették egyenlővé az országot. Azután pedig, a vészes mohácsi csatától a karlócai békéig, azaz ezerötszázhuszonhattól—ezerhatszázkilencvenkilencig, török önkényuralom szipolyozta, mint valami szörnyeteg, a nemzet ezer sebből vérző testét. De még a török kiűzése sem hozott igazi szabadulást, mivel az azt követő két évszázad során Ausztria német közigazgatása mindent elkövetett, hogy a magyar nemzeti érzést gyökerestől kiírtsa. Sőt a tizenkilencedik században a függetlenség bizonyos fokára emelkedő magyar állam újjáalakulása sem jelenthetett az angoléhoz hasonló nemzeti biztonságot; hiszen a történelmi Magyarország őslakosságát azóta az a veszedelem fenyegette, hogy a saját határain belül otthonra talált, primitívebb szláv népek tömege kiszorítja a magyart. A legutóbbi húsz év végül új fájdalmakat és új veszedelmeket jelentett a magyarság számára és ekkor ébredt e nép veszedelmes helyzetének voltára; ekkor vette észre és érezte át e faj minden rétege, hogy féltékeny idegen népek tengerében össze kell fognia, hacsak nem akarja, hogy a politika vihara a mélységekbe taszítsa.

Ilyenek, elgondolásom szerint, azok a történelmi tényezők, amelyek a magyar irodalmat másként alakították, mint az angolt; ez lehet az egyik legfőbb oka annak, hogy miért fejlődött annyira a nemzetiesség és a hazafias öntudat jegyében a magyar költészet. Ez magyarázza meg azt, miért, — eltérően az angol költőktől — váltakoznak a honfi-bánat és pátosz között a magyar poéták egészen a legmodernebb korszakig.

Még a kelták, sőt a szlávok sem panaszolták el nemzeti fájdalmukat bánatosabb muzsikában. Egy egész nép gyásza zendül fel a mohácsi vész nyomán és ez a sötét felleg ott lebeg a magyar költészet többszázados kárpítja felett:

«Hősvértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk, nagy temetője Mohács!»

Igy láthatjuk meg e nemzet lelkének visszatükröződését Tompa Mihály «A gólyához» című versében, midőn a sikertelen kimenetelű ezernyolcszáznegyvennyolcas szabadságharcról énekel:

«Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóba, vértől áradott!»

Mégis, talán sohasem volt annyira átütő a nemzeti fájdalom érzése, mint a szerencsétlen trianoni békeszerződés utáni években; és nincs érző

emberi szív, akit meg nem indítana Végvári szava az elszakított Erdélyországból:

«Virrasztottunk mi tetszhalottat már,
Álltunk sok vihart, nekünk ez sem új.
Ha kiszaggattak: új gyökeret vertünk,
Mi tudjuk, mit jelent: balszél ha fúj.
Nem tagadom: jöhet még zord idő,
Sok mindent nem lehet majd merni,
Talán szavunk se lesz, jajunk se lesz,
Csak a szívünk fog verni.
De magyarul fog verni!»

Azért nem csupán fájdalmat fejez ki a magyar hazafias költészet. A környező ellenségek kalapácsütései alatt nem játékszerré, hanem fénylő karddá kovácsolódott a magyarság szelleme az események üllőjén. Ennek nyomát már a «Rákóczi nótá»-ban is megtalálhatjuk:

«Jaj! régi szép magyar nép,
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod —
Romlandó cserép...»

Hasonló érzelem hatja át a «Rajta, rajta, rajtá»-tól a «Bujdosó Rákóczi»-ig a magyar költészet nem egy remekét. Ezzel szemben nehéz lenne magasztosabb, nemesebb érzelmektől fűtött megnyilatkozásokat találnunk bármely nemzet irodalmában, mint például Kölcsey ez évben száz esztendős «Himnusz»-a, Vörösmarty megrázó erejű «Szózat»-a és Petőfi «Nemzeti dal»-a. Ezekben, mint a nagy magyar hazafias verselők műveiben általában, hiába keresnénk a «Rule Britannia» avagy a «Deutschland über alles» nagyzolását, hanem férfiakhoz illő, komoly szózatot olyan elkeseredett nemzetközi versengésben, mely megérdemli, hogy bátor szívek vérüket ontsák érte.

A magyar irodalom egyes korszakainak harcias hangja, gróf Zrínyi Miklós felrázó elbeszélő költeményétől, a «Szigeti veszedelem»-től Petőfi «Egy gondolat bánt engemet»-jéig, nem egy ízben bizonyult alkalmasnak arra, hogy a magyart ellenségei engesztelhetetlen sovinizmussal vádolják. A jelekből ítélve ezzel szemben azt állítanám, hogy éppen ellenkezőleg, a túlfűtött hazafias érzés inkább a történelem által kialakított kedvezőtlen helyzet elmaradhatatlan következménye, mely egy nemes célú népet arra kényszerített, hogy tíz évszázadon át legtöbb idejét a megsemmisítésére irányuló törekvések kivédésére és ellensúlyozására volt kénytelen fordítani.

Ha angol-szász szemüvegen át vizsgálgatjuk a magyar irodalom mozgató rugóit, ugyancsak megállapíthatjuk, hogy bizonyos mélyen gyökerező ellentét mutatkozik magában a magyar szellemben is, amennyiben a turáni eredet és az európai behatások közötti különbség nem mindig egyeztethető össze anélkül, hogy egyiknek avagy a másiknak ne legyen rovására. Kétségtelen, hogy nincs egyetlen nyugati nemzet sem, amely egyöntetűbben vette volna át a kereszténységet, mint Szent István országa. Ma sem találunk hívőbb katolikusokat, mint Budapesten avagy Pannonhalmán, viszont a nyugati protestánsok között sem mélyebb a vallásos élet, mint Debrecenben, a magyar kálvinisták Rómájában. Azt is nyugodtan állíthatom,

hogy a keresztény szellem sokkal mélyebb nyomokat hagyott a magyar költészetben, mint például az angolban. Ezenkívül a latin, amely egészen ezernyolcszáznegyvenháromig az iskolák és törvény nyelveként szerepelt, nem kis mértékben befolyásolta a magyar irodalom művelőit. Olasz-, Franciaés Németország, nemkülönben Anglia szintén éreztették hatásukat a magyar szellem kialakulásának folyamán. Elmondhatjuk, hogy nincs az európai gondolat és kultúra megnyilvánulásának egyetlen mozzanata sem, amely ne talált volna értékelő visszhangra a magyar életben. És még ma is nyitva áll a magyar írók legtehetségesebbjeinek ablaka nyugat felé, nem kisebb tehetségű nyelvész állván e nyugatosok élén, mint maga Babits Mihály, a magyar költők egyik legnagyobbika.

De mindennek ellenére — és annak dacára, hogy a magyar szellem alkotásai méltán foglalnak helyet a világirodalomban — mintha szellemi kétely hullámait vélném felfedezni a magyar írók sokszor nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő művei mögött. Ez az alaphullám nem szükségszerűen nyilvánul meg első látszatra; nem is feltétlenül politikai jellegű, sőt még talán nem is a nemzeti és nemzetközi irány képviselői közötti versengésre vezethető vissza — hanem sokkal nyomósabb adottságok következménye. A magyar irodalom a magyar szellem kifejezője, mely — akár öntudatosan, akár öntudatlanul — hűen óhajtja érzékeltetni egy nép sajátos jellemét. Ugyanekkor az árja Európától kölcsönzött külsőségek alkalmazása folytán a magyar irodalom az élvezhetőségnek éppen olyan magas fokára lépett, mint a nagy népek bármelyikének irodalma. Ilyen körülmények között mintha látnám a magyar írókat, amint két szellemi irány között őrlődnek fel: a maga faji tisztaságában kívánják bemutatni féltékenyen őrzött nemzeti műveltségüket, viszont ugyanekkor világirodalmi magaslatokon mozogva próbálnak kopogtatni a nemzetközi szellemi élet ajtaján.

Az olyan nemzetnek, mint az angol, melynek gyökerei elérnek a glóbus legtávolabbi részébe és állami létét nem fenyegeti közvetlen veszedelem: érthetően nincsenek a magyaréhoz hasonló gondjai és kételyei. Az európai hagyomány, amelynek terére az angol annyira biztonsággal léphet, nemhogy nem idegen részére, hanem egyenesen a saját árja törzsének kivirágzása. A magyar viszont, úgy sejtem, gyakran érezheti magát egy ritkuló faj sarjának, aki mögött ott ólálkodik a fenyegető kiveszés árnyéka. Nemzeti önérzete nem engedi, hogy fenntartás nélkül felszippantódjék a nyugati szellemi közületbe, mégis egyedül annak szemszögén keresztül képes csak munkája gyümölcsét mint általános emberi alkotásokat felbecsülni, avagy olvasóközönségre, meghallgattatásra találni saját törzsi szerkezetének szűk határain kívül.

Ebből következik, hogy olykor-olykor a keserű kiábrándulás, a magára hagyatott vándor keserve kínozza a magyar írókat, aminek olyan lenyűgöző példáját láthatjuk Ady Endre különös, megdöbbentő lángeszének megnyilatkozásában, «Az eltévedt lovas» című versében. Lehet, hogy ebben a turáni magyarság elszigeteltsége feletti gondok nyilatkoznak meg költői formában és ha igen, úgy ez az egyik legtragikusabb hatású költemény bármely nyelven:

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Lehet, hogy erőltetetten hat, ha a további boncolgatás során megállapítom, hogy mintha valóban nagy regénnyel, drámával, továbbá nagyobb lélekzetű és általánosabb nemzetközi érdeklődésre számot tartó hosszú költeményekkel aránylag ritkábban találkoznánk a magyarban, mint a nyugati nemzetek irodalmában. A teuton és a latin géniusz érthetően nagyobb energiafeleséggel rendelkezhetett, hasonló, monumentálisabb arhitektónikus alkotásokra; a rapszódikusabb életre kényszerített magyar írók munkái közül viszont, különösen az utóbbi időkben, inkább a rövidebb lélekzetű és könnyebb fajsúlyú munkák találtak elismerésre a messze idegenben. Kár ezenkívül, hogy a magyar irodalom néhány legtöbbet ígérő alkotása csupán töredékben maradt fenn az utókor számára. Vörösmarty Mihály «Zalán futása», Czuczor Gergely «Botond»-ja, Arany János «Buda halála», Harsányi Kálmán «Ellák»-ja és Kozma Andor «Turán»-ja a nevezetesebb mérföldkövei annak a törekvésnek, hogy a turáni elem méltó szerepet kapjon a magyar irodalomban. Az egyik legsikerültebb ezek közül Arany «Buda halála» című eposza, mely a három részre tervezett hun elbeszélő költemény bevezetésének készült, sajnálatosan befejezetlenül maradt. Kézai Simon «Chronicon Hungaricum»-a és más régi irodalmi emlékek adataira épített hősköltemény azonban költőjének nemcsak művészi érzékét és verselési készségét, hanem a klasszikusokkal, különösen Vergiliussal, továbbá a nagy nyugati népek legendáival, a «Nibelungenlied»-del, sőt Arthur király korának irodalmával való alapos foglalkozását is bizonyítja.

Minden nép irodalmának sokszínűségét nem kis részben alakítja maga az ország, annak földrajzi és fizikai adottságai, melyekhez az írókat nemzeti érzésük és több százados hagyományok kötik. És bár lehet turáni a magyarság eredete, maga az a tény, hogy ezer éven át a Kárpátok övezte Duna—Tisza közti tágas medencét ismerték otthonukul, mély nyomot hagyott költészetünkben; az utóbbinak gazdag tárházából csupán két vonás hiányzik, az egyik teljesen, a másik pedig az azt megillető mértékben. Wordsworth szonettjére gondolok:

«Two Voices are there: one is of the sea,
One of the mountains; each a mighty Voice.»

A tizennégy évszázaddal ezelőtt először megnyilatkozó angol-szász költészettől egészen Lord Byron, Rudyard Kipling és John Masefield poétikájáig, a tenger állandóan visszatérő elem volt az angol verselők képzeletében. Mintha az óceánok vizéből is keveredett volna ennek a tengerjáró népnek a vérébe, mintegy belső rokonszenv a természet e hatalmas megnyilvánulása iránt:

«The heave and the halt and the hurl and the crash
of the comber wind-bounded.»

Nem csoda tehát, ha valamely brit szemlélő ennek hiányát érzi a magyar költészetben, bárha érthető, hogy tengertől elzárt nemzet irodalmában erre aligha számíthatunk, ha mégannyira különösnek tűnik is fel, hogy a nyelv legerősebb kifejezései nem az óceánok emberfeletti hatalmával kapcsolatosak.

Kisebb mértékben bár, de csonka a magyar költészet általam ismert töredékének a hegyekkel, jelesen a Kárpátok övével foglalkozó fejezete, mely korántsem olyan színes és változatos, mint például a lengyel Kasprowitz

Tetmajer és Staff esetében, akik dicshimnuszokat zengtek a Magas Tátráról Kivételt képeznek e téren a Székelyföld poétái, akik úgyszólván megénekeltek minden hegyormot a Királyhágótól a Hargitáig. Nem úgy az alföldi magyar lelkületét visszatükröző Petőfi, aki így énekel:

«Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegy-völgyedet nem járja.
Lenn az Alföld tengersik vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom.»

Honi Alföldjének határain belüli kicsiny világot fest le ugyan Petőfi, akárcsak Ayrshire Robert Burns-je, de talán még sokoldalúbban és még színesebben. A Nagy Magyar Alföldben Petőfi költészetén át megismerhetjük annak az eltökélt, szívós nemzeti életnek a kútfőit, amelyből — mint Ady Endre szerette nevezni, a «magyar ugar»-ból — egy nemzet szívja kiapadhatatlan életerejét.

Ilyen benyomásokat szerez a magamfajta angol-szász irodalomkutató a magyar literatura élvezetéből. Az összbenyomás pezsgő nemzeti érzésből fakadó, erős faji forrásból táplálkozó szellemi megnyilvánulás képét adja, mely európai irodalmi formákban való kibontakozása ellenére is egy nemárja nyelv csodálatosan zengő finomságában ölt testet.

A FA ÖRÖK.

Nem úgy halok meg, mint a jóllakott
s új napra éhes emberek,
csak úgy, mint együgyű gyerek,
kinek eszméletében
véget nem ér az élet,
a nap egymásután csak lepereg,
mint mozdulatlan öreg fáról
a hervadt levelek.

A fa örök, halomba
gyűlhet tövében sárga lombja,
de millió rügyét a nap felé
tavasszal újra bontja.

Réz Gyula.

MAGÁNYOS JEGENYE.

Irta: *Tóth László.*

A JEGENYE künn állt a határban. Egyedül a keskeny és kurta rét szélén, ahol magas fű vette körül a régi elhagyott téglagödröket. Valamikor vályogot csináltak errefelé, de már régóta nem használták s a gödrök fenekét ellepte a sárgászöld talajvíz, amelyen néhány vadkacsa húzta meg magát, a nád meg a sás közé menekülve a rekkenő nyári meleg elől.

A rét leért a Dunához, keskeny poros dülőút futott a parton végig, majd embermagasságnyira a vízmenti fűzfabokrok fölött. Az út mellett pipacs virított, kék szarkaláb nyílt a kusza szamártövis és sárgult bogáncs között. A jegenye mögött kőhajításnyira négy hatalmas nyárfa búját össze dús és sötét lombokkal, árnyékba borítva azt a kis bozótos területet, ahol a csősz félig földbe vájt kunyhója állt. Más fa aztán nem volt messzelátásig sehol. A jegenye úgy szökkent fel az ég felé, mintha messze kiküldött előőrse lenne a falunak, hogy vigyázza a határt a Duna hirtelen fordulásánál. A jegenye vén volt már, alul a törzsét két karral éphogy át lehetett fogni.

Miska, mikor alkonyat tájt kijött ide, át is ölelte mindig a fa derekát, mintegy üdvözlésül. Régi jó barátok voltak Miska meg a jegenye. Nagyokat tudtak hallgatni együtt órákon át, amíg az eget nézték, a gomolygó furcsa fehér felhőket, ahogy az erdő fölött aranyozott széllel vonultak északnak a messzi-messzi kék hegyek felé. Miska leült a fa kiugró vastag és csomós gyökerére és hallgatta a csöndet. Mellette tücsök hegedült s egy vadrózsabokron aranyszárnyú nagy vadméh zümmögte körül azt a pár halvány szirmot, amit még nem pergetett le róla a nyár. Valahol a füzesben vadgalamb búgott. Azután Miska háta mögött hirtelen messze megzörrent valami, oda nézett: egy nagy kő végén zöldhátú, ezüstfejű gyík pislogott rá fényes szemekkel, azután megint eltűnt. A tulsó partról rekedt tülökhang szállt át a Duna síma vize fölött, amely most már kéken fénylett a tündöklő alkonyati ég alatt. A disznópásztor terelte odaát a falu felé a kondát. A réten is, a vizen is könnyű árnyékok suhantak végig s a kergetődző felhők alakját utánozták. Távol az országúton szekér zörgött, azután elhalt az is s megint a tücsöké volt a leghangosabb szó. Egyszerre lárma verte fel a csöndet: srrr . . . srrr . . . — fácánpár szállt fel hirtelen a rét után következő kukoricásból. Miska arra kapta a fejét: a kakas éppen akkor lendült át a szárnyverő emelkedésből a röpülés gyönyörű ívelésébe, utána a párja. A kakas acélkék nyaka, aranyló farktollai ragyogtak az alkonyodó napsugárban. Az erdők alatti domb irányába szálltak a fácánok, aztán mögötte lesiklottak az erdőszél cserjésébe.

Miska mellett ott volt a puskája, de nem kapott hozzá, csak néztenézte a két szálló, eltűnő vadat.

— Könnyű nekik — mondta magában. — De én olyan egyedül vagyok, mint ez az én jegenyém. — Ez volt a gondolata : az én jegenyém . . .

Az egész vidékből ezt az egy fát érezte magáénak. De ezt azután egészen. Odahaza a kertjükben, meg a szőlejükben volt fa vagy ezer. Hatalmas diókupolák, hárstornyok, kicsi és kerek őszibarackfák és óriási öreg cseresznyefák, két félszázados szelíd gesztenye, azután almafa, körtefa, mandulafa, magasra nyúlt vén fekete fenyők, csodálatosan megnőtt tuják, bokros fügefák, a kajszin girbe-gurba ágú fái aranyló gyümölcseikkel — az övék volt mind és elsősorban az övé, hiszen egyetlen volt és minden fáról övé volt az első termés.

De az ő fája mégis ez a jegenye volt, ez a magányos, ez az elhagyatott, ez a társtalan, amely a magasság felé tárta ki ezüstlevelű ágkarjait.

Miska gyors éles szúrást érzett a bokáján, valami éhes szúnyog támadt rá, hirtelen odacsapott a kezével és hogy visszavette, látta, hogy az egyik ujja véres. Utálta. Letépte egy lapulevél hegyét és letörülte vele.

— Szegény — gondolta magában —, miért nem hagytam élni . . .

Felállt, megnézte az óráját, félhét volt. Vette a puskáját s a tölténytáskát, amelyről üresen lógott a fogószíj.

— Pedig kell valamit hazavinni . . . Apa három napig a városban volt . . .

Elindult a kukoricás felé, hátha itt lapul a végén a tiró vagy kiugrik egy nyúl. Vette a fegyvert, megtöltötte a két csövet azzal a lassú és óvatos mozdulattal, ahogy valamikor régen az apjától tanulta. Alig ért a kukoricás sarkára, amikor ötven lépésnyire kifutott a dülőút mentén a süldő. Miska állához kapta a fegyvert és odadurrantott. A tapsifüles, szegény, elnyúlt a dülő homokján, de nem lett vége, keservesen sírt. Miska dühösen dobta el a kilőtt patront és a másikat visszatette a zsebébe.

— Vigye el az ördög, most agyon kell verni a szerencsétlent ! — Odaszaladt. A nyúl még mindig sírt azzal a rettentő gyerekhangú sírással, ami valósággal fáj a fülnek. Miska felkapta hátsó lábainál fogva és baltenyere élével rávágott az állat nyakszirtjére. A nyúl aztán el is hallgatott. Miska benyúlt nagy zöld vászonkabátjának egyik nagy zsebébe, kicsi hálózsákot húzott ki belőle, abba belegyömöszölte a nyuszit s ahogy balkezével eleresztette a hálót, látta, hogy a kezefeje csupa vér. Miska dühös volt magára.

— Most még ez is . . . megint vér . . . Gyilkos ! — gondolta magában és leballagott a Dunapartra. Ráhajolt a vízre, lemosta a kezét, zsebkendőjével megtörülközött. Éppen meg akart fordulni, amikor fölötte, az útról, ismerős kedves hang kiáltott rá.

— Mi az, Miska, mit csinál itt?

Miska két ugrással fenn volt a parton. Feketehajú, csillogó, sötét szemű, nyúlánk leány jött vele szemben.

— Hát maga mit keres itt, Annus? — kérdezte a fiú azzal az őszinte örömmel, amivel az ember a pajtását köszönti.

— Sétálok. Tudja, itt nem igen lehet másfelé sétálni.

— Majd minden este itt vagyok én is! — mondta Miska.

— Mit csinál itt?

— Semmit. Semmit... a jegenyémmel beszélgetek...

— Hja persze, ez a maga híres fája!

— Ez. Tudja, valahányszor tavasszal kijövök, mindig belém nyilal az ijedtség, hátha télen valami gazember nekiment és kivágta. De szerencsére még él... És milyen szép az élete, Annus, képzelje, egyedül áll itt. Ő a legnagyobb úr az egész határban, messze elnéz mindenkinek a feje fölött. Mindenkinél közelebb van a naphoz és mindenkinél mélyebben gyökeredzik bele ebbe a földbe...

Annus ránézett, mint aki ezt nem egészen érti, azután megkérdezte:

— Vadászni volt?

— Nem. Csak apának viszek haza egy nyulat, egy süldőt. Tudja, az öreg nagyon szereti frissen sűlve, tejfölösen.

— No, maga is szereti bizonyosan. Nem sajnálja lelőni az ilyen szegény kis állatot?

Miska vállat vont. Férfi és vadász létére szégyelte volna megvallani, hogy sajnálja.

— Hát ez az élet, kérem...

— Élet? — mondta Annus. — Talán inkább halál! — aztán kis sikoltással odamutatott a nyúlra. — Nézze, vérzik...

— Már nem vérzik, csak véres, szegény — mondta csendesen Miska. — De nézzen fel az égre — s odamutatott az erdő fölé, ahol már lebukott a nap és ízzó pirossággal vonta be az eget — látja... hogy is mondják a költők? Ott is meghal egy király és a vére beborítja a földet.

— Ne mondja ezt, — mondta ijedten Annus — ne mondja ezt: hogy a vére beborítja a földet!

— Miért?

— Ez most olyan rossz, mintha valami rettentő előérzet volna vagy jóslás...

Miska homloka is elborult. Igaz. Nem is olyan régen, a fekete hegyek között királyi vér ömlött és ki tudja... ki tudja, ahogy szét fröccsen, mekkora világot fog bevérezni...

Hallgatva mentek egymás mellett, aztán a leány megszólalt:

— Maga katona?

— Igen — mondta a fiú —, tartalékos császárvadász hadnagy vagyok!

— De hiszen maga magyar fiú?

— Éppen azért szolgáltam ott kint, mint önkéntes. Német szóra mentem. Meg azután szép fegyvernem ám az!

— És mit gondol — kérdezte Annus, de nem fejezte be a mondatot.

A fiú tudta, hogy mit akar kérdezni és nemcsak a leányt, hanem magát is biztatni akarva, felete:

— Nem, nem hiszem, hogy baj legyen. Azt nem akarhatja senki...

Megint hallgattak egy darabig, azután újra a leány szólalt meg.

— Miska, este elmegyünk csónakázni. Ma délután megjött az unokanővérem.

— Melyik? — kérdezte közömbösen Miska s arra gondolt, hogy inkább az apjával kellene maradni, akihez tarokkozni jönnek az urak és közben sok mindenféle érdekeset beszélnek a régi világból.

— Úgy-e, eljön? A maga csónakjára is nagy szükség volna. Jutalmul majd magához osztom be kormányosnak Júliát.

— Ki az?

— Az unokanővérem. Tudja, most jött haza Svájcból.

— Ja, az a szőke, sovány kisleány? Azt hiszem, tavaly egyszer láttam maguknál. Még mindig olyan ugrifüles?

— Nem. Nagyon megkomolyodott és megnyúlt. Azelőtt nem volt ilyen szép, de most igen, határozottan az. Magának is nagyon fog tetszeni.

Miska legyintett a kezével.

— Nekem? — azután magában hozzátette: — Mikor fog már nekem komolyan tetszeni egy leány? Hej, hiszen ha valaki egyszer megtetszenék, akkor nem volnék többé ilyen emberjegenye ebben a világban! — hátrafordult, mintha tanácsot kérne: az ő fája ezüstösen ragyogott és bólogatott feléje.

— Jó, Annus, hát ott leszek!

— Kilenckor indulunk a révből, jó?

— És ki lesz a másik a csónakomban? — kérdezte Miska.

— Azt hiszem, senki. Én Pistivel megyek — mondta zavartan Annus és elfordította a fejét.

Miska bólintott, mint aki érti a dolgot.

— Jaj, Miska, tudja azt, hogy Pisti is katona? De ő huszár.

— Milyen?

— Világoskék.

Már bent jártak a villák között és Miska elköszönt.

— Sietek haza, hogy odaadjam ezt a szegény nyuszit anyámnak.

Elbúcsúztak. Miskát az apja komor arccal fogadta.

— Rossz hírek vannak, Miska!

— Micsoda rossz hírek?

— Ultimátum...

Miska szívén átfutott valami sötét sejtés. Apa azután félreült és ujságot olvasott. Miska lement a tenniszklubba, ott nézte egy darabig a játékot, azután meglátta Pistit, összeültek és elkezdtek alsózni.

— Kvart, kassza, tulétroá és ultimó ! — mondta hangosan Pista, azután halkan megkérdezte :

— Megkaptad már a behívódat?

— Nem — felelte Miska —, hacsak nem küldték a pesti lakásra.

— Jó lesz, ha holnap reggel bemész és megnézed. Én holnap már be is vonulok.

— Mozgósítás?

— Egyelőre csak fegyvergyakorlat, de hogy ez mit jelent... Rájuk megyünk, barátom, rájuk megyünk — mondta csillogó szemmel és öklével boldogan az asztalra ütött.

Játsztak vagy egy órát, azután lementek az esti hajóhoz, onnan Miska hazasietett. Leültek a vacsorához. Apa kissé felvidult.

— Kedves volt, fiacskám, hogy gondoltál rám — mondta és melegen ránézett a fiára. — Sokat kellett utána járni?

— Áh, dehogy ! Az ötödik lépésnél már kiugrott.

— Jó, hogy olyan biztos kezed van ! — mondta az apja.

— Sokat vérzett, sírt. Utálatos volt...

Elhallgatott, az apja sem felelt. Vacsora után Miska felállt.

— Hová mégy megint?

— Ne haragudj, a leányok kértek, hogy vigyem őket csónakázni...

— Hát csak menj, fiam ! — mondta halkan az apja. A hangjában volt valami kis szemrehányás, de kétszer annyi megbocsátás is volt benne.

Miska lement az uszodához, ahol a csónakja állt. Beült és fölevezett vele a révbe. Kihúzta a partra, az evezőket is kiemelte s akkor megfordult és megállt. Rémült és boldog bámulatban állt meg. Valaki állt előtte, akit még nem látott soha. És ha látta, még nem látta ilyennek ! A leány fehér ruhában volt, a vállán fényes selyemfátyollal. A kezében — ó, milyen csodálatos keskeny, fehér és szelíd kéz — hosszúszárú fehér dáliát tartott. A másik kezével pedig éppen megigazította szőke kontyát. Haja puha volt, selymes és a hold fényében szőkesége ezüstösen fénylett. Az arca fehér volt a leánynak és a szeme — nem lehet megmondani, milyen színe volt a szemének. Pedig akkor Miska már közel állt hozzá, kezet is fogott vele, de ennek a szemnek szürke íriszén kis aranypontok csillogtak és kicsi fekete szembogár. Szája piros volt s olyan formájú, mint két fűzfalevél...

— Megismer, Miska?

— Júlia? — kérdezte a fiú.

— Szép, hogy nem felejtett el...

— Sohasem fogom elfelejteni ! — mondta Miska és nem is tudta, hogy milyen igazat mondott.

— Velem jön? — kérdezte a fiú.

— Azt mondják, magához vagyok beosztva.

— Akkor jöjjön!

Miska beültette a leányt a kormányhoz, azután betolta a csónakot, beült és az evezőket beigazította. A csónakot ellökte a partról és elindult vele fölfelé. Régimódi, lapos fenekű deszkacsónak volt, keskeny deszkapadkákkal, afféle lélekvesztő.

A sötétség már leszállt a Dunára, a víz fekete volt, titokzatos és félelmetes. Mert a hold hirtelen eltűnt egy felhő mögött, csak az ég másik oldalán világítottak a csillagok. Miska nagyokat húzott az evezőkkel. Nem beszélt, csak nézte Júliát, aki fehéren és szelíden tündököl a sötét víz felett, mint valami csodálatos nagy fehér vízirózsa. Amikor elhagyták az örvényes árt s a füzesek csendes vizéhez értek, megszólalt a leány.

— Milyen furcsa ott... ott messze, az a magányos jegenye!

— Az az én fám! — mondta a fiú.

— A magáé... Az enyém is. Ahányszor idejövök, kisgyermek korom óta, mindig ezt a fát nézem. Úgy tetszik nekem... Mindig azt gondolom róla, hogy bátor, kemény, erős. Ilyenkor, tudja, ilyenkor éjszaka egy kicsit félelmes is..

Az evezők lassan csapkodták a vizet, ütemes hanggal. Valahol a nagy messzeségben vasút zakatolt s hosszú árva füttye hirtelen megszólalt az éjszakai csöndben.

— Vajjon hová megy az a vonat? — kérdezte Júlia.

— Hova megyünk mi, kisleány? — mondta a fiú.

— A jegenyéhez.

Miska csónakja lassan kivált a többiek közül. Azok a tulsó part felé tartottak, ő ezen az oldalon maradt. Pillanatról pillanatra közelebb jöttek a magányos fához.

— Tud maga hallgatni? — kérdezte a leány.

— Tudok.

— Akkor most, úgy-e, nem fogunk beszélni semmit?

Miska már nem is felelt. A csónak pedig siklott, minden rántással közelebb és közelebb siklott a jegenyéhez. Mégis elmúlhatott egy negyedóra, amíg odaértek.

— Ki akar szállni? — kérdezte Miska.

A leány nemet intett a fejével. Felemelte jobbkarját és kinyujtott ujjakkal a Duna közepe felé mutatott.

— Arra! — mondta halkan. Visszaejtette a karját és két kezét a térdeire tette.

Miska öt evezőcsapással bent volt a Duna közepén, azután elengette a lapátokat. Állát a két tenyerébe tette és úgy nézte Júliát. De nem szólt egy szót sem.

— Mondja — kérdezte Júlia hirtelen —, Annus mesélte, hogy maga vadászik? Hogy teheti azt? Hogyan lehet ölni? Nem utálatos?

— Utálatos ! — mondta a fiatalember s abban a pillanatban elhatározta, hogy soha többé nem vesz fegyvert a kezébe. — Nem vadászom többé, Júlia — mondta csendesen —, nem fogok többé ölni !

Kinyujtotta a kezét. Júlia egy pillanatra beletette a maga keskeny ujjait a fiú tenyerébe. Forró volt a leány keze és a szeme csillogott. A hold már régen kibújt a felhők mögül s valami különös ezüstgyöngyfénnyel borított be mindent, a hegyeket, a Dunát, a fűzfákat és a messze házakat, a nyárfákat . . . Csak a jegenye, a jegenye állt egyedül, sötéten, komolyan és félelmetesen a hold ezüstjével elborított rét fölött.

Júlia visszahúzta a kezét. Az egyik csónakból valaki átkiáltott : — Miska, hallottad? — Pisti hangja volt. — Hallottad? Ultimátum van! Háború lesz ! . . . Rájuk megyünk ! — kiáltotta Pisti vígan és szép meleg hangján rákezdte : — «*Felkötöm a rézsarkantyúm . . .*» — a többi fiú átvette a dalt. Átvette és másikkal folytatta.

Egy pillanatra Miska szíve nagyot dobbant, a leány pedig — a fehér holdfényben is látni lehetett — rettenetesen elsápadt. A fehér csendnek vége volt.

A fekete Duna felett, mint kigyúló piros lángok lobogtak a katonanóták.

— Maga is? — kérdezte a fiútól.

— Én is.

— Akkor ígérjük meg, hogy . . . — látszott, hogy habozik a szón és úgy mondta — . . . *azután* egy ilyen estén itt megint találkozunk a jegenyénél.

— Jó — mondta Miska és a szeme elrévedt a jegenye felé, amely mint valami óriási fekete felkiáltójel állt a másik csónakról átkiáltott döbbenetes szavak és éneklő hangok után.

Miskának eszébe jutott a mai délután, a szúnyog, a nyúl, a vér, a pirosló ég, az elbukott király nagyvilágra hulló vére . . .

— Látja — mondta csendesen —, az ember sohase fogadjon meg könnyelműen semmit !

Négy hét mulva Komarovnál felemelte a szolgálati pisztolyát, célzott és belelőtt abba a murmán gyalogosba, aki hasba akarta döfni a szuronyával.

* * *

A jegenye pedig állt, egyedül, magányosan, uralkodva a táj felett és várta, évekig várta Miskát.

Júlia azonban a háború ötödik hónapjában eljegyezte magát egy hentesárugyár kövér igazgatójával, aki fegyveres és segédszolgálatra alkalmatlan volt.

. . . És a jegenye és Miska megint magukra maradtak . . .

HAZAFELÉ

Az esti csillag biztatva ragyog
fejem fölött,
s a hó világít nekem, amikor
tőled jövök,
tömören harsan az esteli fagy
léptem alatt,
s pirosra csípi az északi szél
az arcomat,
most jólesik a csönd, a hideg, a
friss levegő,
mert hangod zsong szívemben és kísér
két nevető,
két szerető szép szemed sugara,
s tenyereden
oly boldogan egyszerűvé simult
az életem,
hogy elfeledtem, ami túl van a
halk kis szobán,
ami hánykódás, ami szenvedés,
ami magány,
ami fárasztó, ami bonyolult,
s csak az maradt
a világból, amit bezárnak a
meleg falak:
esti homály, két szem, mely mosolyog,
egy lágy tenyér,
mely símogat, s egy puha száj, amely
halkan beszél,
pár emlék, ami túlél az időn
és összeköt,
és boldogság és békés szeretet
szívünk fölött,
s még most is, így hazafelé menet
hangod kísér,
és illatoddal száll felém a gyors
télesti szél,
hogy újra jónak érzem magam és
boldognak is,
s virágosnak tűnik a fagyos út,
mely haza visz,
és szeretném, ha csoda lenne és
megállana

a háborogva áradó idő
zuhataga,
nem jönne több napom, se közönyös,
se bágyatag,
lennék hallgatva pihenő mag a
havak alatt,
s aztán, a tél ha eltakarodik,
kinyílanék,
virág lennék és kacagna reám
a fönti kék,
s ha arra jönnél a kilombosult
nyárfák alatt,
könnyű lábaid elé hinteném
szirmaimat.

Rónay György.

ÉJSZAKÁK.

1.

Egy éjjel elbolyongtam,
a sárga Hold kísért,
egy éjjel elbolyongtam, —
már nem tudom: miért.

A sárga Hold be szép volt,
az erdő halovány,
s a csillagok tünődtek
egy árva fuvolán.

Az erdő halovány volt,
a sárga Hold kísért, —
én édesen zokogtam
már nem tudom: kiért.

2.

Visszaút az álomút,
Holdja véres, Holdja rút:
vérszínű és kapzsi pók.
Fákon holtak szíve lóg,
szél rikoltja: hol a csók,
ifjúság és dáridók?

Álomút a visszaút,
nem talál, csak köd-falút,
süket házon örök zár,
ablak szeme oltva már,
kósza lélek mire vár?
Holt az, aki hazajár.

Visszaút az álomút,
Holdja véres, Holdja rút.

3.

Téli éj, tiszta éj,
hómezőnek csöndje mély.

Csillagosan, csillag nélkül,
vágyik rá vagy föl se készül:
ember egyszer útra kél.

Téli út, messze út,
utószor nyitnak kaput.

Vakfekete lovad hátán
ügethetsz halálosárván:
Hold a társad, meg az út.

Szíveden nagy, dermedt béke,
minden lángnak vége, vége, —
hómezőnek csöndje mély.

Lendvai István.

A SVÁBHEGYI ÓRAVILLA ÉS KÖRNYÉKE.

Irta: *Mesterházy Jenő.*

Nemcsak mi, de a messze országokat bejáró idegenek állapították meg, hogy Budapest egyike a világ legszebb városainak. El is nevezték a Duna királynőjének. Szépségének egyik legfőbb alkotója tehát ez a méltóságteljesen hömpölygő hatalmas folyam, melynek mindkét partján pompás palotasorok húzódnak. Közepén a város gyöngye, a gyönyörű Margitsziget és a széles folyam hátán a szebbnél-szebb hidak, melyek változatos formáikkal is egymással mégis ritkaszép összhangban vannak. De bármilyen festőivé is varázsolja fővárosunkat ez a csillogó szép Duna, tökéletlen lenne a kép a Duna-jobbparti hegyek nélkül, amelyek Budapest szépségét valósággal megkoronázzák, teljessé teszik. Nincsen Európának még egy fővárosa, melynek közeli és távoli hátterében olyan festői és ragyogó hegyvidékei lennének, mint a mi Budapestünknek. A szépfekvésű Prágának is van Várhegye mint nekünk, de nincsen Jánoshegye, Svábhegye, Gellért- és Sashegye. A skótok fővárosának, Edinburghnak is van egy remekbe formált, Gellérthegyünkhöz hasonló, vad sziklákból festőien összerakott pompás várhegye, sőt még egy mindig zöldelő, emléképületekkel teletűzdelt dombocskája, de ezzel aztán be is fejezhetjük magaslatainak sorát. És a sok főváros közül azért hasonlítottuk a miénkhez e kettőt, mert festőiség és fekvés szempontjából kétségtelenül ezek a legszebbek, de csak a mi székesfővárosunk után következhetnek.

A mi Budapestünknek valósággal ékességei a változatosnál változatosabb budai hegyvidék tagjai zöldelő sűrű erdőkkel, smaragdzöld fűtisztásokkal, pompás utakkal és szebbnél-szebb villákkal, palotáknak is beillő házakkal. A hangulatos őszi időben is megvan ennek a remek vidéknek sajátszerű, elragadó bája, de a legszebb kétségtelenül tavasszal és forró nyáron. Nagykultúrájú fővárosunknak ez a szép hegyvidéke ma már a teljes kulturáltság magas fokán áll, aminek bizonysága az is, hogy nem pusztán szépséges háttere a Duna-jobbpartnak, sem pusztán kirándulóhelye a milliólakosú városnak, hanem valóságos üdülőhelye, nyaralóvárosa. A legmodernebb és legrégibb épületek váltakoznak rajta, melyek között a legérdekesebbek egyike az Óravilla, több mint kilencven esztendőre visszanyúló változatos multtal. Az Óravillával való foglalkozás alkalmat ad arra is, hogy röviden megemlékezzünk a budai hegyvidék betelepítéséről. Aljában mindenfelé hatalmas szőlőkultúra volt, itt-ott kezdetleges présházakkal, de már feljebb, különösen mai legforgalmasabb helyén: a Svábhegy tetején még jóformán teljesen irdatlan erdőségek voltak, hol száz esztendővel ezelőtt zimankós, téli időben még a farkasok sem hiányoztak.

A száz évvel ezelőtti Pest-Budaiak közül sokan nem is tudták, merre van az a Svábhegy, melynek egyik útja mellett: a Diana-út 25. szám alatt épült az általunk megismertetendő Óravilla. Egyik régi folyóiratunk ugyanis valósággal akkor fedezi fel ezt a hegyet, mert szükségesnek találja a következőket hírül adni: «Budai-Svábhegynek neveztetik a budai, nyugatra fekvő legmagasabb hegyeknek egyike... Pestről kocsin háromnegyed óra alatt

jó szekérúton szőlők és erdőség között tetejére juthat a szép természetben gyönyörködő. Odafönn több mulató- és vendéglő-házakban enyhítheti éhségét és szomjúságát a vándor, de mindenekfelett jutalmazza fáradságát ama felséges messzelátás, mely az embert valóban meglepi a nemrégiben épült úgynevezett Kilátáshoz (Zur Aussicht) címzett csapszék előtti dombon.» Az akkori ujságíró által emlegetett «csapszék» emlékét őrzi talán még ma is a Svábhegynek egy kies utcácskája, melynek neve Szépkilátás-út és amely a rövid Tücsök-úttal együtt közvetlen szomszédságában van a Svábhegy már említett egyik legrégibb útjának : a Diana-útnak. Ezzel a Diana-úttal párhuzamosan halad a Tündér-út és a két utat köti össze a Tündér-köz. Diana-út, Tündér-út, Tündér-köz elnevezésüket a Diana-út 15. és Tündér-út 17. számú telkeken épült Diana-lak, Tündérlak nevű épületektől nyerték, amelyek közül a legrégibb volt a Tündérlak. Ezt a hatalmasméretű villát állítólag már 1800 körül Ürményi József alnádor építtette volna. Az erről szóló híradásunk még Jókai Mórtól ered, aki 1853-ban lesz villatulajdonos a Svábhegyen. Valójában azonban Ürményi József a telkeit csak később vásárolta, 1844—45-ben, kikerekítve azokat 1852-ben majdnem huszonkét holdnyi területre. A Svábhegyen a villaépítkezések egyébként is csak a negyvenes években kezdődtek. Nagyobb erdőterületet és részeket parcellázott Niedermayer Antal, majd 1844—45-ben tizennyolc rácbirtokos, akik még 1790-ben szereztek több mint százholdnyi területet a Svábhegyen. A felosztott területeket többnyire pestiek vásárolták meg. Egyesek aztán továbbadták telkeiket, az esetleg időközben rajtuk épült villákkal 1845-ben vásárolt telket báró Eötvös József is, ki Jókaihoz hasonlóan szintén szerelmese volt a Svábhegy szépségeinek.

Az eladott telkek nagyrészének központja a Városkút volt, amely a mai Istenhegyi-, Béla király-út és Diós-árok összetalálkozásánál van. Ezekből az eladott telkekből vásárolt egy gazdag pesti csokoládégyáros is : nemes Heidrich Ferenc, aki aztán sietett ide villát is építeni nyári tartózkodásra. Abban az időben volt uralkodó Pest-Budán a neoklasszikus- vagy empire-stílus. Legkitűnőbb mestere : Pollack Mihály ekkoriban fejezte be a Nemzeti Múzeum épületét. Nem lehetetlen, hogy a gazdag Heidrich Ferenc Pollack Mihállyal vagy a másik kitűnő pesti empire-építésszel : Hild Józseffel építtette meg hét egyszerű fejezettel ellátott síma oszlopos előcsarnokkal ékes földszintes villáját. Melléképületének kapubejáróján az udvar felőli szegélyköveken ha már elmosódottan is, de még ma is ott láthatjuk a bemélyített H. F. betűket és az 1846-os évszámot. Az épületet tehát 1846-ban fejezhették be. A villa nemes arányaiból, keskeny, háromszögű timpanonjából (melynek közepén és az épület hátsó részén is óra van elhelyezve és ezért «Óravilla»), gondos kiállításából, egyszerű, de nemes oszlopfejeiről csak Pollack Mihályra, vagy Hild Józsefre következtethetünk. Az Óravillához hasonló ugyancsak a Diana-úton, a 17. számú négyoszlopos, díszesebb fejezetű és timpanonos úri nyaraló, nemkülönben a kissé távolabbra eső, a Mátyás király-útra tekintő Libasinszky-villa. Ezek az oszlopos, többnyire sárbás-barnán vakolt nemes arányú nyaralók mindmegannyi gyöngyei a szabadságharc előtt épült neoklasszikus, földszintes villáknak. Közöttük a legszebb és így építészeti szempontból valóságos műemlék az «Óravilla». Valamennyinek legjellegzetesebb része az oszlopos tornác, amelyet még a korabeli svábhegyi vendéglőépületeken is megtalálhatunk, mint például a Szép Ilonánál, Szép Juhászné-Disznófő- vagy Fácánnál.

Az Óravilla tehát mint a budapesti neoklasszikus építészet egyik pompás alkotása érdemli meg a bővebb figyelmet. De megérdemli még másért is. Először azért a gyönyörű kilátásért, amely innen tárul a nézők elé. Az Óravilla bejárója a Diana-út 25. szám alatt van ugyan, de az épület nem a Diana-útra néz, hanem délkelet felé. Homlokzata előtt egy hosszú, lejtősen haladó kert van és ennek végén az oszlopos homlokzattal párhuzamosan egy bájos kis út, melyet az órával díszes villáról Óra-útnak neveztek el. Az eléggé erősen lejtősödő kertben alacsony növényzet van, így az épület homlokzatát semmi sem takarja. Az Óra-úton is csak egy-két villa van, úgyhogy erről az útról is délkelet felé olyan zavartalanul szép a kilátás Budára és a Várhegyen keresztül Pestre, hogy ez a kilátás szinte vetekedik a mindenki előtt ismert és becsült normafaúti kilátás szépségével. Mikoriban megépült az Óra-villa és mint újdonságot látni akarták, akkor fedezték fel az onnan feltáruló gyönyörű kilátást. A korabeli Regélő így emlékezik meg erről hasábjain : «A kilátás, mely a Svábhegy egyik pontjáról — nem messze egy pesti csokoládés villájától — kecsegteti az örömittas szemeket, leírhatatlan. Az élvezetnek egészen új, eddig nem sejtett világa nyílik meg egyszerre előttem. Mint leplezett arcú szűz mosolyognak fel egész pompájukban a testvérvárosok. A természet számtalan szépségei legkedvesebb harmóniában olvadnak össze ; habozva áll a természet barátja, merre fordítsa előbb elbájolt szemeit, hogy az egésznek egyes szépségeit felfogni képes legyen.»

Ha a Regélő tudósítóján már meg is érezzük a korabeli romanticizmus ama jellemvonását, amely mindent túloz és a lehető legszínesebben lát, azért nyugodtan elmondhatjuk, hogy az Óra-útról valóban felséges a kilátás. Magának az Óravillának az előcsarnokából pedig derült, szép időben lenézni a városra, az valóban elfelejthetetlen látvány. Az Óravillát vagy környékét tehát érdemes felkeresni nemcsak azért, mert tökéletes neoklasszikus építészeti alkotás, hanem azért is, mert onnan páratlanul szép a kilátás. A rövid Óra-út majdnem pontosan szemben van Budavárával . . . Kitűnőbb megfigyelőhelyet az Óravillánál sehol máshol nem találhatott volna 1849 májusában Budavár ostrománál Görgey Artúr, a Budát ostromló hadak fővezére, mint ennek a villának a tornácát. És valóban, az utolsó magyar szabadságharc diadalmas vezére 1849 május 10-étől innen intézte a Budavár elleni hadműveleteket. Igy lett az Óravilla történelmi szempontból is nevezetes emléke Budapestnek. Diana-út 25. szám alatti bejárójánál egy szerény márványtábla a következőképpen hirdeti a dicsőséges 48-as idők eseményeit : «1849 május 10-én reggel a zugligeti Laszlovszky-majorból ide, az Óravillába tette át főhadiszállását Görgey Artúr tábornok, a Budavárát ostromló honvédsereg fővezére. A tornácon felállított három messzelátón át figyelte az ostromot és a 21-i utolsó rohamot. A bástyán tört résre kitűzött honvédzászló megpillantása után innen indult lóháton az elfoglalt várba, hogy győztes seregét üdvözölje. Megfordultak itt hadseregparancsnokai : Aulich, Nagy Sándor József és Knézich tábornokok. Klapka tábornok pedig itt békült ki Petőfivel. E táblát a Hadimúzeum kezdésére kegyelete jeléül 1929-ben állította a ház ura, Korláti-Bernát István és neje, Guari és Felsőszelestei-Guary Emma.»

Egy másik, hasonlóan szerény kivitelű tábláról azt is megtudhatjuk, amit már föntebb közöltünk, hogy «az Óravilla 1849-ben nemes Heidrich Ferenc pesti gyárosé volt» és 1897-ben «őszi lombhulláskor itt gyönyörködött a kilátás szépségében felejthetetlen királyasszonyunk : Erzsébet». Az Óra-

villa tehát történelmi, műtörténelmi és tájrajzi szempontból egyaránt nagy értéke fővárosunknak és mindenképpen érdemes arra, hogy minél többen tudjanak róla, felkeressék és ha a közelében járunk, necsak az onnan nyíló kilátás szépségein merengjen el lelkünk, hanem nemzeti dicsőségünknek még nem is egyszázados emlékein. Mikor most legutoljára megint az Óravilla táján jártam és kapujánál a két szerény márványtáblánál megállottam, hogy az ismert szöveget ismét olvasgassam, fiatal pár állott meg a hátam mögött: figyelmem felkeltette kíváncsiságukat. Szinte éreztem, mint betűzgetik velem együtt a sorokat... Egyszerre csak hallom is az asszonyka hangját, amint az urához fordulva mondja: «Tehát ezért hívják a mi utcánkat Óra-útnak». Az Óravilla közelében laktak, de az Óravilla kapujánál soha meg nem állottak... Szerettem volna nékik is odaszólni, úgy mint most az olvasóhoz: Járjunk nyitott szemmel mindig és vegyük észre az Óravillához hasonló értékeinket akkor is, ha mindjárt csak szerény emléktáblák is figyelmeztetnek azokra.

FELHŐJÁTÉK.

Fehér, nagy felhősávokat
mázol a szél egész halommal
a kéklő égi boltozatra.
A hold közöttük járogat
tempós, juhászos nyugalommal
és beragyog sok mély kék hézagot,
miket a szél futtában széthagyott.

Bizony a kép így elnagyolt és gyatra,
nem illik rá az égi boltozatra.
De én csodálom, nem kicsinylem,
pingálni gonddal csak kicsinyben
tud ide lent is földi mester,
ha minden titkot jól kileskel.

Orkánt kíván az égi vászon,
az esti szél még kezdő, lámpalázas,
örül, hogy egyszer kedvire
mázolhat nekibokrosodva
fehér, nagy felhősávokat
a kéklő égi boltozatra.

A hold közöttük járogat
tempós, juhászos nyugalommal,
s a sok tátongó mély kék hézagot,
miket a szél futtában széthagyott,
körülszegi tüzes arannyal.

Réz Gyula.

ELLURA ÉS ADZSANTA BARLANGTEMPLOMAI.

Irta: *Felvinczi Takáts Zoltán.*

ALIG HISZEM, hogy tévednék, ha azt mondom, hogy a keleti népek lelkületének igazi ereje a buddhizmusban és a buddhista művészetben találta meg legfejlettebb kifejezési formáját. India szobrászati csúcsteljesítményének a Bombay melletti Elefanta szigetén rejtőző Shiva-háromságot tartják. Ez már a buddhista művészet fénykorát követő hindu renaissance nagy alkotása. De ha végignézzük az ellurai és adzsantai barlangtemplomok és kolostorok Buddha-szobrait, melyekben több a lélek és az eszme, mint a forma, akkor meggyőződésünkké válik, hogy az elefantai beteljesedés sohase következett volna be a buddhista kőfaragók előző nagy munkája nélkül.

Ellurát is, Adzsantát is valami nagyra alkotta a természet. Ellurában felséges ívet ír le a sziklafal és egy végeláthatatlan síkság szélét öleli át. A nizám vendégháza, a fejedelmi kényelemmel berendezett bungalow körülbelül a szikla-koszorú közepén emelkedik. Mintegy hetven angol mérföldnyire lát az ember, ha előcsarnokából a síkságra irányítja tekintetét. Napos volt az égbolt, mikor ott időztem. Alig úszott rajta néhány felhő és méltóságteljes szárnycsapásokkal keringett a magasban egy sasmadár. E járulékok szinte kötelességszerűen adták meg a tájképnek a megfelelő hangulatot.

A barlangok félhomályában viszont óriási méretű szobrok nehezednek az ember lelkére. Háromféle barlangtemplom és kolostor látható Ellurában: buddhista, hindu és dzsain. A Buddha-szobrokon ruha is van, jóllehet csak olyan, amely egyáltalában nem befolyásolja a test vonalait. Ezzel szemben a dzsain Tirthankarák, kik a hívők felfogása szerint önsanyargatás útján jutottak a tökéletességig, egészen meztelenek. Nagyobb kompozíciókban nem jelennek meg magánosan a Megvilágosultak alakjai. Mennyei kíséretük is van. Jobb- és baloldalukon túlfejlett keblű és csípőjű női alakok állanak, kezükben a hatalom jelvényeivel, a tehénfarok-légycsapóval, a csaurival. Népszerű magyarázat szerint ezekkel hesegetik el a legyeket az isteni elmélyedésben és mozdulatlanságban ülő Tökéletes Lényekről. Ott állnak azonban az őrök már az előcsarnokokban is. Ezek a «dvarapálák» azonban ijesztő tekintetű izomemberek. Haragos óriások, gyakran többszörös életnagyságban. A tiszteletreméltó főalakok felett viszont a gyönyörök végtelenségében éli ki magát a mennyei népség. Férfi- és női angyalok, gandharvák és apszaraszok élnek ott túlfinomodott földi életet. Az angyali férfiak és nők azt a benyomást keltik, hogy ugyancsak tudják élvezni a földi élet gyönyörűségeit. A gandharvák úgy lebegnek kalimpáló lábaikkal a magasban, mint valami gyönyörbefulladó tiszavirág aszkéták, miközben csípőjükön hordják a hozzájuk símuló, pehelykönnyűnek látszó apszaraszokat egészen úgy, ahogy az indiai anyák hordozzák csípőjükön lovagló kicsinyeiket.

Nem írhatom le sorjában a barlangtemplomokat. Hadd mondjak el azonban egyetmást az ellurai kőfaragás legmerészebb teljesítményéről, a Kailasza Nathárói, vagyis a legnagyobb Shiva-templomról, melyet egyszerűen kihámoztak a sziklából. Ennek falait szerelmi jelenetek tömege borítja. Miss Mayo megbotránkozott rajtuk. Azt mondta, hogy az ilyen tárgykörrel foglalkozó művészetnek nagy része van a hinduk testi-lelki visszafejlesztésében. A bennszülöttek azonban

közömbösen mennek el az ilyen «kokosasztra» néven ismert érzéki jellegű ábrázolások mellett. Egyszerűen csak a nemzést, a kozmikus életfolyamatot látják bennük. Sohase vettem észre, hogy egy indiai nő valami feltűnőt talált volna az alakokon és akár elmosolyodott volna előttük, akár elfordult volna szégyenlősen tőlük. Az indiai nő magatartása általában kifogástalan, illedelmes és ízlésesen tartózkodó.

Az ázsiai léleknek legsajátosabb vonása különben is az, hogy a legnagyobb ellentétek kereszteződnek benne, anélkül azonban, hogy tragikus válságot okoznának. Megtűrik egymást, mert kapcsolatuk bensőséges, az istenségről alkotott fogalomban gyökerező és művészi. A kozmikus felfogású keleti ember (ezúttal természetesen az indiait látom magam előtt) az isteni eredetet és az istenség felé törekvést látja mindenben. Művészi ténykedése is istentiszteletszámba megy.

A Keleten a különböző istenségek gyakran vándorolnak át az egyik vallás képzeletvilágából, megfelelő változtatással, a másikba. Meg szokott történni az is, hogy a hinduk Buddha-szobrok előtt fejezik ki tiszteletüket azzal, hogy vörösre festik őket. Ellurában is gyakoriak az egészen vagy részben vörösre festett Buddha-szobrok. Buddhát különben felvették a hindu panteonba is (mint Vishnu 9-ik megtestesülését); éppen úgy, mint ahogy kezdetben magukévá tették a buddhisták a vallásuk alapítása előtt már használt hindu jelképeket és kifejezési eszközöket.

Ellurában tehát, amint mondtam, kivágtak a sziklából egy templomot. Ennek az egyetlen kőből álló épületnek hossza kétszázhetvenhat láb, szélessége százötvennégy és legnagyobb magassága százhét láb. E példátlan kézimunka, a hindu templomok legcsodálatosabbika, négyszögletes udvar közepén áll, melynek egyik oldala nyitott. Nevét a Kailasz (Kailasza) hegytől kapta. Ezen ül ugyanis, mint királyi széken Shiva és felesége, Parvati. Az ellurai sziklatemplom déli oldalán látható is, hogyan akarja a Kailasz alatt guggoló Radvana démon felborítani a szent hegyet. Parvati meg is rémül. Szolgálója még segítségért is könyörög. Shiva egyik lábának nyomása azonban elegendő a merénylet meghiúsítására és az isteni pár nyugodtan játszik tovább — a sakktáblán.

A Kailasz-templomot azonban Rang Mahalnak, vagyis festett palotának is nevezik, mert egész felülete be volt festve, éspedig nagyon is tarkára. A viharmosta kövek ma regényes mélabús hatást gyakorolnak, de ez egyáltalában nem felel meg az épület eredeti jellegének. India régi művészei, akárcsak a régi egyiptomiak, mezopotámiaiak, irániak és kínaiak, semmit se hagytak maguk körül színezetlenül. Újra meg újra kell hangsúlyoznom, hogy a mai keletű élet nem tagadta meg a réginek, sőt a történelemelőttinek mivoltát. Hogyan is lehetne másképpen. Mi elhagytuk a mi régi színességünket, mert gyakorlati szempontból nem tartottuk megfelelőnek és amellett együgyűnek is találtuk. A keletiek azonban színes népek. Bőrük sötét: nem illenek hozzá a semleges színek, hanem az élénkek, a tiszták és vidámak. Természetes színességük nem tart egyensúlyt a lefokozott színekkel, de annál inkább az erőteljesekkel és harsogókkal. A Keletnek tehát szüksége van a színeire és nekünk át kell nyergelnünk az ízlés kérdéseiben, ha a régi Keletet élvezni és megérteni akarjuk.

A buddhista és hindu szentélyek kőalakjait annakidején vastag agyag- és mészréteggel vonták be. Ennélfogva csak nagy vonalakban vésték ki őket. Befejezettségüket a mintázásnak és festésnek köszönhették. A festés nemcsak tetszetősebbé és érzékelhetőbbé, hanem érthetőbbé is tette a szobrász munkáját. Ma már nem tudjuk elképzelni, hogyan hatottak a kőóriások a maguk eredeti színességében. Fülkéik félhomályában azonban bizonyára élő alakok benyomását keltették. Nem azt értem ezalatt, hogy azok a régi művészek a természetelvűség alapjára helyezkedtek, hanem azt, hogy a hívő szemében élő valósággá akarták tenni az

isteni alakot. A keleti ember szemében a kép vagy a szobor nem is látszat, hanem az isteni valóságot tartalmazó forma. Történelemelőtti eredetű ez a felfogás is. Az ősember szilárdan hitt a varázslat erejében. A művészek, kik élőlényeket ábrázoltak, szerinte varázslók voltak. Alkotásaikat élőlényeknek fogta fel és ennélfogva nem elemezte őket úgy, ahogy mi szoktuk. Nem bontotta fel a formákat úgy, ahogy mi szoktuk felbontani a testiséget felfogó látásunkkal. A keleti művész azért hozott létre művészi alkotásokat, hogy eleget tegyen a vallási alapon kifejlődött elképzelésnek. Ennek az elképzelésnek felelt meg a kép és ezért nem ítélték meg a természeti formák alapján. Ezért nem bírálták el a látszat szerint.

India vallásos művészete jelképesen kezdődött és jelképesen született újjá. A buddhista művészet azonban, melynek legérettebb alkotásai Ellurában és Adzsantában láthatók, a legvégsőbbig egyszerűsítette az isteni eszményképet. A barlangok félhomályából előtűnő óriások képletes alakok, minden egyéni kifejezés nélkül. Alkotóik pedig, bár igénytelen kőfaragók voltak, koruk legnagyobb művészei közé tartoztak, akik azonban hagyományos eljárásaik és írásban is lefektetett törvényeik szerint maguk elé állított minta nélkül dolgoztak.

India emlékszerű művészetéhez hiába közeledünk a mi sajátos érzésünkkel. Tekintetbe kell vennünk alkotóik teljes zavartalan, egyensúlyozott lelkiállapotát és képzelőerejüknek azt az egy pontra való irányítását, amire mi sohasem volnánk képesek. Gyakran láthatók a barlangtemplomok kőpadlóin ökölnyi mélyedések, amelyekben a szerzetesek és zarándokok a szerény eledelükhöz való gabonát őrölték. Igy éltek azok az emberek, kik lelküket vitték az ellurai barlangok nagy alkotásaiba mint művészek és lelküket áldozták előttük mint hívők. Ezeken a nekünk elképzelhetetlen eszményi nagy lelkű és egyszerűségű embereken át lehet megérteni India és annak alapján Ázsia lelkét.

Ellurában sok óriási kőszobor maradt befejezetlenül és látható rajtuk, hogy minden különösebb teketória nélkül, «alla prima» vésték ki őket a sziklából. Néhány egészen síma kőfelületen bekarcolt rajzot is láttam. E fővonalakból álló rajzokhoz következetesen ragaszkodtak a végleges befejezésig. A kőfaragó az eredeti rajz mentén hatolt a háttér síkjáig. Oldalnézetben nem is fejlesztette ki az alakot csak, szemközt. Elvileg megelégedett a magas domborművé fejlesztett síkábrázolással. Végső eredménye tehát elvileg nem is lett szobrászi alkotás, hanem annál erőteljesebb vonalas rajz, mely annál mélyebben markol a lélekbe, minél nagyobb erőt ad neki az óriási méret.

Azzal az érzéssel hagytam el Ellura barlangtemplomait, hogy ezeknél jelentősebb alkotásokat nem fogok többé látni nemcsak Indiában, hanem egész Ázsiában. Amint azonban a lemenő nap felé fordultam és szemem a távoli látóhatár lilás-kékségében kereste nyugalmát, papagályok rikácsolása és ide-oda ugráló mókusok hirtelen zöreje térített magamhoz: «Bizony úgy van! — Ázsiában vagyok, hol nagyobbak az ellentétek, mint bárhol másutt. Kétféle szemmel kell itt nézni a világot. Az egyikkel a legnagyobbat, a másikkal a legkisebbet. Sok különböző dologgal kerültem szembe már otthon is. Mi az azonban mindahhoz a fényhez és árnyékhoz képest, amivel itt lépésről-lépésre találkozom?»

A mai indiai művészetben két főirányt lehet megkülönböztetni. Az egyik a nyugati, a másik a «nemzeti». Az utóbbi általában érdekesebb és jobb, ami érthető is. De éppen ezt jellemzi a különböző származású elemek kereszteződése. «Anglo-indiaiak»-nak nevezhető ez a művészet, mert részben régi indiai alkotásokból, részben pedig angol praeraffaelita képekből merít. Az ilyen festményekből azonban már hiányzik az, ami a régi indiai művészet legnagyobb varázsa volt, a legtökéletesebbnek és a legkezdetlegesebbnek bájos keveréke.

Átmelegíti azonban mégis India népeinek ezt a művészi akarását olyas= valami, ami valóságos nemzeti teljesítmény akar lenni: a nagy lelkesedés, sőt a rajongás azért a művészetért, amely Adzsanta barlangtemplomait ékesíti. Ezek a barlangok nincsenek messze az elluraiaktól és ugyancsak a hajderabadi nizám területéhez tartoznak. Fekvésük szépségével nagy versenytársak Adzsanta és Ellura. Lényeges különbség van azonban köztük. Ellurában nyitott hegyoldal hosszában sorakoznak a barlangtemplomok és kolostorok üregei, Adzsantában merész ívet leíró mély szakadék homorú oldalára nyílnak. E barlangok rendkívül érdekesek és fontosak építészeti és szobrászati, mindenekfölött azonban festői szempontból. És ez alkalommal a buddhista művészet dícséretét kell énekelnem ismét, annyival is inkább, mert Adzsantában nincs úgy, mint Ellurában, hol együtt élvezzük a buddhista, a hindu és a dzsain művészetet. Itt csak a buddhizmus szól hozzánk.

Az adzsantai barlangok sokáig aludtak a feledés homályában, mígcsak fel nem fedezte őket 1819=ben egy gyakorlatozó angol csapat. Ez időtől kezdve állandó csodálat tárgyai voltak. Háromszor kísérelték meg, hogy falfestményeiket a tudomány igényeinek megfelelő módon sokszorosítsák. Első kiadójuk John Griffith volt 1896—97=ben, a második Lady Herrington 1915=ben és a harmadik Ghulam Yazdani, kinek műve máig sem jelent meg teljesen. A hajderabadi kor= mány költségén tett utolsó kísérlet az előzőknél nagyobb eredménnyel járt. Az eredetieket azonban egyik sokszorosítás sem tudja pótolni. Különben magukat az eredetiek egy részét is elrontották azzal, hogy «védőlakkal» vonták be őket, mely később megsárgult és megbarnult. A falfestmények eredeti színhatása élénk volt. (Tudnivaló, hogy e festmények nem freskók, mert nem nedves, hanem száraz falon készültek.)

Az adzsantai barlangok falát díszítő festmények olyan emberfajtát ábrázol= nak, melyet nagyon hiányosan jellemzünk azzal a szóval, hogy «túlfinomodott». A Gupta=korszakbeli India emberei azonban szellemileg igen érdekesek lehettek. A Gupta=korszak (IV—VII. század) aranykort jelentett India történelmében, egy minden tekintetben nagy uralkodóház kormánypálcája alatt. A túlhajtott élet= élvezet azonban nem volt tőle idegen. A Gupta=korszakbeli indiaiak legkevésbbé sem voltak spártaiak. Adzsanta barlangjaiban bizony a legnagyobb csodálat fogott el. Ugyanazokat a vékonypénzű és valószínűtlenül hajlékony alakokat láttam ott a képeken, melyek ma láthatók Indiában úton=útfélen. Az akkori indiaiak tehát testileg époly erőtlenek lettek volna, mint a maiak? És tizenhárom évszázad óta mégse pusztultak el? Nem! Sőt, éppen ellenkezőleg, ma új fejlődés előtt állnak.

Az adzsantai falfestmények élvezetes szórakoztató elbeszélések. Dzsatakákat mondanak el, vagyis eseményeket Sziddharta herceg földi pályafutásaiból, azokból az életekből, melyeknek folyamán nem lett még belőle Buddha. Az ilyen történe= tek terjengős előadásra várnak. Itt van például a Szibi dzsataka: egy galamb, melyet sólyom üldözött, kétségbeesett repüléssel menekült Szibi királyhoz, ugyanahhoz a személyhez, akiből végső újjászületés után tökéletes lény lett. A királynak meg kellett okvetlenül jutalmazni az iránta tanusított bizalmat. Rálépett a mérlegre. Kivágott saját testéből egy darab húst, mely megfelelt a galamb súlyának és odaadta a sólyomnak, mert annak «joga volt hozzá». — Vagy a Hamsza dzsataka: a «Nagy Lény» mint aranylúd (hamsza = lúd) töltötte egyik régibb életét és kilencvenezer lúd vezére volt. Ksema benaresi királyné azt álmodta egyszer, hogy őt arany lúd tanította az üdvösség törvényére. Az lett a legforróbb kívánsága, hogy a ludat láthassa. A király vadásza megfogta hálóval az aranyludat, mely egyébiránt önként repült a hálóba, és a királyné elé hozta. A jövendőbeli

Buddha csakugyan felvilágosította a királynét és a királyt is az üdvösség mivoltáról és tisztelet tárgya is lett az udvarnál. — Buddha egyik megelőző életében Indapatta királyának legbölcsebb tanácsadója volt és a Vidhurapandita nevet viselte. Ugyanakkor Punnaka, a yakkák tábornoka, szerelmes volt a nagák, vagyis kígyók királynéjába. Vidhurapandita, a későbbi Buddha, feltette magát nyereménytárgynak egy kockajáték alkalmával, hogy ennek következtében a királyné elé juthasson, ki ő általa akarta megtéríttetni magát. Ez a legenda különösen mélyen világít Buddha mivoltába, mert úgy ábrázolja őt, mint a lelki tökéletességet, ki arra is hajlandó, hogy üdvösséghez segítse a nagák pokoli lényeit is.

Efféle történeteket nem lehet ábrázolni drámai módon. Az adzsantai barlangok művészei nagyon jól tudták ezt és ennélfogva nem fogták fel úgy feladatukat, mint az olasz Giotto, ki a cselekvés magvát kristálytisztán és a lehető legnagyobb közvetlenséggel jelenítette meg. Adzsanta művészei, éppen ellenkezőleg, megengedték maguknak azt, hogy a lehető legterjengősebben adják elő mondanivalóikat, tetszetős részletekkel tüzdeljék tele a képfelületet és a lehetőség szerint fűszerezzenek, díszítsenek és illatosítsanak, mint a hogy Indiában, saját testüktől kezdve az ennivalókig pazarul szeretnek díszíteni mindent az emberek. Az adzsantai festők tehát mindent közölnek velünk, ami a művészet iránt különösen fogékony Gupta-korszakban széppé tette az emberek életét.

Adzsanta barlangjainak falaira földi paradicsomot varázsolt a festőművészet. Megjelenítette ott az udvari életet minden édességével, palotáival, koronázott királyaival, hercegeivel és hercegnőivel, táncosnőivel, tarka ruháival, a lovasok és elefántok színpompás felvonulásaival és az illatos növényekkel, melyeken lendületesen megrajzolt sötét levelek közt világos színekkel festett, érett gyümölcsök pompáznak. E gyümölcsök vonalai különös összhangba csendülnek az oszlopok gömbölyű talapzataival és fejeivel, melyek az indiai edények ősrégi fajtáinak mintájára kapták alakiukat. Mondhatom, hogy ezek az edények, melyek annyira jellemzik az indiai háztartásokat, a bazárokat és egyáltalában az egész indiai életet, a legnagyobb csodálatot keltették mindig bennem. Ha költő volnék, megénekelném ezeket a fazekakat. Minthogy azonban csak művészeti író vagyok, meg kell elégednem azzal a szerény észrevétellel, hogy a teljesen dísztelen cserép- vagy rézlothák domborulata is kiállja a versenyt a legszebb emberi formákkal vagy szobrászati alkotásokkal. Nem hiába nyertek Indiában emlékszerű formát a fazekasok készítményei azáltal, hogy helyet kaptak az építőművészeti elemek közt.

De hogy végére érjek a dolognak: az adzsantai falfestmények a legbájosabb és legelragadóbb csevegések, amiket az ecset valaha is képfelületre varázsolt. Hanem annyi bizonyos, hogy nem egyebek mint csevegések. Kompozícióik nem áttekinthetők. Erejük elsősorban a leírhatatlanul kedves részletekben van. Adzsanta falain Buddha is látható. Azonban minél templomibb jellegű az ábrázolása, annál erőtlenebb. A boddhiszattwa ellenben, aki még csak várományosa a tökéletességnek, akinek még emberi tulajdonságai vannak és aki ennélfogva koronát és ékszereket visel, valóságos Adonisz, kinek szépsége inkább nőies, mint férfias. Kézmozdulatairól és a többi adzsantai alakok kezeiről és ujjairól már külön tanulmányokat írtak. Ezek a végtelenül finom és gyönyörű kezek meg is érdemlik a legkomolyabb méltatást, mert az egész Távol-Kelet művészi ízlésének irányítói lettek.

Amint már mondtam is, az adzsantai festményeket a legnagyobb odaadással tanulmányozzák, szakadatlanul másolják és utánozzák India festői. Legkevésbbé sem akarom azonban megróni őket emiatt. Az adzsantai falfestményekben való elmélyedés ma is az az út, amely legbiztosabban vezet nemcsak az indiai művészet, hanem egyáltalában az indiai szellem újjászületéséhez. Az az élet, ami Adzsantá-

ban a barlangok falain tárul elénk, a valóságot jelenti India lakóinak ma is. És az a stílus, melybe a Gupta művészek ültették át az indiai életet, India mai művészeinek szemében sem jelent kevesebbet, mint «a» művészetet. A csodálatos festményeken ábrázolt élet nekünk csinosítottnak, édeskésnek tűnik fel. India lakói viszont azt találják meg benne, ami életszükségletük ma is.

Ami pedig az édességet illeti, ennek a tulajdonságnak egészen más jelentősége van a Kelet, mint a Nyugat művészetében. Amit mi édeskésnek és túlfinomodottnak találunk, azt a keleti féltekén a természet oltja a művészbe. A fűszer és a jó illat (természetesen gyakran az ellenkezője is) köznapi dolog ott. A levegőben van. A tiszteletnyilvánítás legalázatosabb kifejezései, melyeket mi túlzottaknak tartunk, a régi fajtájú keleti ember szemében ma is olyan természetesek, mint az ókorban. Az indiai képeken és szobrokon úgy tűnnek fel nekünk az emberi formák, mintha hiányoznék belőlük a csont. Látni kell azonban, hogyan hajlik az emberi test Indiában és hogyan mozog a kéz és a láb minden izülete. Ott általában ma is kézzel esznek az emberek, és a kézműves, különösen pedig a művészi iparos, a legkezdetlegesebb szerszámokkal dolgozik ma is. Ennélfogva ujjainak ügyessége felelős mindenért, ami munkájában fontos. Indiában amellett mezítláb járnak az emberek és lábuk hajlékonysága megközelíti a kezükét. Alkata azonban idegen a mi szemünknek, laposssága miatt. Ha pedig művészi formában ábrázolják, még laposabbnak mintázzák vagy rajzolják, majdnem legyezőszerűen szétálló ujjakkal. Indiában ez az ábrázolási mód természetes és otthonos.

A szádhuk, az önsanyargatók, hihetetlenül hosszú ideig tudnak egy lábon állni, miközben a másikat úgy támasztják álló lábuk térdéhez, ahogy kezüket szokták a csipőjükhöz illeszteni. Nem vesztik el az egyensúlyt. Nem kell azonban okvetlenül a szent Benareszbe utazni, hogy az egyensúlyozás mindennapi művészetét láthassuk. Egy asszony haladt egyszer előttem az országúton. Fején tekintélyes terhet vitt. Csípőjén ült lovagolva gyermeke. Egyszerre csak megállt. Felemelte az egyik lábát, kihúzott a talpából egy tövist és tovább ment.

India művészei különös szabást adtak mindig a természeti formáknak, olyan stílust, amely a nyugati embernek idegen, de az odavalónak magától értetődő, mert szülőföldje természetének megfelelő. Saját életüket, saját alakjukat ültették át művészi formába. Istenségeik képei különösen hatnak azért is, mert vállaik vonala túlságosan vízszintes. Ez azonban szintén olyan tulajdonság, melyet meg lehet figyelni Indiában lépten-nyomon; különösen a déli vidékeken.

Később, mikor Calcuttába érkeztem, mindjárt első este elvittek vendégségbe egy menyegzőre. Láttam az esketés szertartását. Az ifjú pár az udvaron ült a földön, egymás felé fordulva. Négy pap ült mellette, kik közül mindegyiknek akadt valami tennivalója. A mautrákat, a varázsigéket darálták, melyeket a fiataloknak utánuk kellett mondani. A vőlegény 20, a menyasszony 15 éves lehetett. Áldozati növényeket tartó kezeik egymásban feküdtek. Végül összekötötték virágszálakkal a kezüket és úgy esküdtek: a fiú arra, hogy jól fog bánni feleségével, a leány arra, hogy engedelmes élettársa lesz az urának. Meg is koszorúzták őket virágokkal. A fiatal férj mellett tiszteletreméltó öreg pap ült egy széken. Hosszú fehér szakálla különböztette meg a többitől. Különben époly félmeztelen volt, mint fiatal paptársai. Ő elnökölt a szertartás folyamán. Egyébként fesztelenül ment minden és a jelenlévők nem is viselték magukat ünnepélyesen. Nagy volt a sokadalom. A menyasszony apja gazdag volt és sok vendéget hívott meg. Férfiak, asszonyok és gyermekek tömege volt látható az udvaron, a folyosókon, az ablakokban, véletlenül összeverődött csoportokban. Mindenki csevegett és senki se mutatott ünnepélyes arcot. A ruhák is a mindennapiak voltak.

AZ ARAB KÖLTÉSZET.

Irta: *Germanus Gyula.*

Isten az arab nyelvet szigorú mathematikai formákba szorította, mint a meg nem alkuvó keleti lélek zord kifejezőjét. Ezen a nyelven alkotta a Koránt, amely a mai napig az arab nyelv és költészet utólérhetetlen mintaképe maradt. Az arabul beszélt nyelv fejlődött, formái egyszerűsödtek, de az írók a mai napig a Korán klasszikus nyelvén írnak és szavalnak. A ma írt arab vers nyelve azonos a másfélezer évvel ezelőtt írt vers nyelvével s a dicső elődök nagy alkotásai annyira elbűvölték az arabul beszélőket, hogy minden költő az elismert lángelmék nyomdokában haladva azt akarja elérni s azt utánozza. Ezért látszik oly egyöntetűnek az arab költői irodalom.

Az itt közölt néhány vers írója a Perzsa öböltől Spanyolországig terjedő óriási arab birodalom legkülönbözőbb részéből való. — *Ibn al Mu'tazz* bagdádi kalifa volt. Az udvari testőrök fellázadtak ellene és palotájában megölték. Kiváló költő volt és leíró verseiben tündökölt. Irálya választékos, előkelő és elsőrangú helyet tulajdonítanak neki a legnagyobb arab költők soraiban. *Dhabi* a meghitt hangulatok festője. *Baha eddin Zahir* Mekkában született és Egyiptomban élt a kalifa udvarában, ahol a kancellária vezetője volt. Verseiben a miszticizmus allegórikus hangját üti meg.

Ibn Háni al Andaluszi Sevillában született és az arabok véleménye szerint korának összes költőit felülmúlta irályának erejével. — Dicsénekeinek erőteljes, gyakran túlzó hangja még vallásával is összeütközésbe hozta. A fanatikus arab Afrika költői Spanyolországgal álltak kapcsolatban. Szerelmi verseiket strófákra osztották fel s rövid allegórikus rigmusokban örökítették meg vágyukat. Ez afrikai költők egyik legkedveltebbje volt. *Ibrahim ibn Ali al Husri*, Kairuánból.

Ibn al-Mutazz. † Kr. u. 908.

*EMBERSORS.**

Minden elpusztul, ez az igazság,
Hiába biztat, hazug az élet.
Mert napjainkat rövidre szabták,
Csak hosszú vágyunk nem ismer véget.
Közeli sírunk itt van előttünk;
Mindig a jelent tapossa lábunk,
Jövőnkről álmot hiába szőttünk,
Rejtett titkába sohase látunk.
Érzékeink közt egy se oly tompa,
Miként a látás, ha messze ér is,
Övé legyen bár ezernyi pompa,
Gondolat, elme fontosabb mégis.
Ismerve gyarló emberi voltunk,
Járhat-e boldog utat az elme?
Minthogy felettünk beszél a sorsunk,
Hallgat a nyelvünk béklyóba verve.

* Arab eredetiből prózában fordította: *Germanus Gyula.* Átköltötte: *Varsághy János.*

Ibn Háni al-Andalúszi. † Kr. u. 972.

TAVASZI KÉP.*

Színpompás szövet a föld,
Nagy mester keze szőtte.
Mintájába piros, zöld
És sárga színt keverve össze.
A sáfrány és vadrózsa selymét
Tarkázta tulipánnal,
S hova színfolt kell még:
Ibolyakéket árnyal.

Ibrahim al-Dhabi. † Kr. u. 976.

ÉJSZAKA.*

Csillagok pázsitján legelész az éjjel.
Kémlelem sokáig, gondolkozva mélyen,
Virrasztani csendben, míg múlnak az órák,
Ez az én egyetlen, kedves szenvedélyem.
Álmodozni hosszan, figyelve az éjjelt,
Míg bele nem fárad a legelészésbe,
S hosszú köpenyébe be nem burkolódzik,
Sötétet árasztva a végtelen égre.
Talán el is tévedt álmodozás közben:
Utódját, a hajnalt sehogysem találja,
Nyoma sincs pedig már a csillagmezőnek,
Mert mélygyászruháját boritotta rája.

Bahá eddin Zahir. † Kr. u. 1258.

A PRÓFÉTÁHOZ.*

Örökkön élsz és fennmaradsz te,
Aki meghalt, az én vagyok.
Engem az örök éj takar be,
Rajtad az örök fény ragyog.
Nincs panaszom az Isten ellen,
Bármi is történt én velem,
Egy a halállal, büszke szellem,
Hogy te elhagytál hűtelen.
Meddig kell sirnom még utánad,
Legjobb az emberek között?
A szóbeszéd, mely téged támad,
Jaj, engem is megöklözött.
Nem lehet tőled elszakadnom,
Te vagy a tisztaság maga,
Hisz oly szilárd hozzád a kapcsom,
Hogy nem szakadhat el soha.
Örökkön élsz te, míg belőlem
Semmi más, csak a test marad,
Az is csak míg a temetőben
Porrá nem lesz a föld alatt.

* Arab eredetiből prózában fordította: *Germanus Gyula.* Átköltötte *Varsághi János.*

A NAP VISSZHANGJA.

A MAGYAR KÖNYVKIADÁSRÓL.

Irta: *Kállay Miklós.*

A könyvkiadó az a kapitalista vállalkozó, aki tőkéjét az irodalomba fekteti be és irodalmi művek forgalombahozatalával kívánja azt gyümölcsöztetni. Nem közönséges üzletember tehát, mert azáltal, hogy szellemi termékekkel dolgozik, közvetlen befolyást gyakorol a nemzeti kultúrára is. Kultúrértékeket termel s így üzleti tevékenységét elsősorban ebből a szempontból kell figyelembevenni. Fontos tehát, hogy azonkívül, vajjon milyen üzletember, mennyiben tud megfelelni nagyjelentőségű kultúrfeladatának. De még az sem egészen közömbös igazában, elég jó üzletember-e a kiadó, hiszen vagyonát bizonyos részben kultúrértékek teszik s jelentős kultúrérdekek forognak veszélyben, ha a kiadó rossz üzletei következtében kultúrértékek mennek veszendőbe.

Nézzük mármost mennyiben felel meg kettős feladatának a magyar könyvkiadás? Jók-e kiadóink a kultúra előmozdítóinak s vannak-e olyan jók kiadónak, mint üzletembereknek? Mert a kettő szorosan összefügg. A kettőnek ki kell egészítenie, ki kell egyensúlyoznia egymást s egyiknek sem szabad a másik rovására erősen túltengni. A kiadónak nem szabad a maga vállalkozását tisztán rideg üzleti szempontokból felfogni. Viszont nem lehet a levegőben járó idealista sem, hiszen kezére értékek vannak bízva. Könyvek, művek sorsa, írók megélhetése függ rátermettségétől. Hiszen nem elég csak kiadni a könyvet, a könyvnek olvasó is kell, közönség, amely megvásárolja azt, amit a kiadó kiad s ezzel fenntartja a vállalkozást s a virágzó vállalkozás révén megélhetést, sőt jólétet biztosít az írónak. Ez viszont ismét az irodalmi termelés bőségére, virágzására hat ki. Egy nemzet irodalma tehát nagyon sokban függ attól, vannak-e jó, hivatásuk magaslatán álló kiadói.

Már az eddig elmondottakból is világos, hogy a könyvkiadásnál három tényező játszik szerepet. Adva van a kiadó, az író és az olvasó. A kiadó feladata olvasóréteget teremteni, az olvasó részére írókat keresni s az írók műveit az olvasókhoz megfelelő föltételek mellett eljuttatni. A működés két első mozzanata fordítva is történhetik. A kiadó előbb fedezi fel az írót és következetes munkával azután teremti vagy keresi meg neki az olvasóközönséget. Amint ebből is látható s amint már rá is mutattam, a kiadó tevékenysége részben kommerciális, részben kultúrfeladat.

Sajnos, a magyar könyvkiadás még nem jutott el odáig, hogy következetesen végiggondolva sorra teljesítené feladatkörének minden fázisát. Itt tervnélküli, ötletszerűen történik minden. A kiadó nem tudja, kinek adja ki a könyvet és az írót is rendesen csak az ötletszerűség vagy a véletlen sodorja hozzá s az tartja ideig-óráig nála. Hogy ezek után a könyv forgalombahozása is legtöbbször ötletszerű, fölösleges külön hangsúlyozni.

Nincs magyar kiadó, talán egyet leszámítva, aki tudatos elhatározással standard olvasóközönséget igyekezett volna nevelni, vagy írói szá-

mára, akikben hitt és bízott, ezt az olvasóréteget megkeresni és következetes munkával megteremteni. Egy kiadónk van, aki szervesen építette ki vállalkozása számára az átlag középrendű magyar értelmiséget s azt következetesen ellátja szellemi szemhatárának megfelelő olvasmánnyal, íróit úgy válogatja össze, hogy ennek az olvasótábornak megfeleljenek. Ezt az olvasótábort s a neki szánt olvasmányokat irodalmi színvonalon tartja, sőt — dícséretére legyen mondva — igyekszik ezt a színvonalat emelni is. Ezt az egyet leszámítva azonban kiadóink csaknem valamennyien hol ennek, hol annak a rétegnek dolgoznak. Olykor szerencsés szimattal kifognak egy-egy jó ötletet, üstökön ragadják a véletlenül felvetődött érdeklődést s így egyes sikereket fel tudnak mutatni. De a folytatás rendesen elmarad. Kiejtik kezükből azt, amit egyszer megragadtak. Nem is akarják a közönséget megtartani azon az ösvényen, amelyen már elindították, mert tisztán kommerciális beállítottságuk akkor már egészen más téren «lát fantáziát». A kiadók kihasználnak bizonyos adódó konjunktúrákat, de hogy a konjunktúrát az irodalom számára tartósan próbálnák hasznosítani, arra aligha találunk esetet. Nemrég például abból az alkalomból, hogy a kettős szentév az irodalmi érdeklődést a katolikus szellemiség felé terelte, egyszerre egymással versenyezve két kiadó is katolikus népirodalmi sorozat kiadására vállalkozott. Úgy tudjuk, nem is egészen eredménytelenül. Ahelyett azonban, hogy a katolikus olvasóközönség megtalálásával s a katolikus írói érdekek kihasználásával tervszerűen építené tovább ezt a vállalkozást, az egyik már teljesen lemondott róla, a másik, ha elvileg nem is szakított még vele teljesen, már sokkal lankadóbb buzgalmat mutat ezen a téren. De ez csak kis és jelentéktelen példa. Csak azért idéztem, mert a legközelebbről kínálkozott. Hasonlót úgyszólván minden kiadó üzletköréből lehetne válogatni.

Arra, hogy egy kiadó egy írót következetes, kitartó munkával, tehetségében s tehetségének érvényesülésében föltétlenül bízva esetleg hosszú évek türelmével és nagy anyagi áldozatával vinne diadalra, nálunk úgyszólván nincs is példa. Kippenbergnek, az Insel kiadójának volt szíve hozzá, hogy Rainer Maria Rilkének, az akkor még jelentéktelen lirikusnak évekre biztosított gondtalan megélhetést, csakhogy teljesen magának és költészetének élhessen, szabadon és nyugodtan, teljes odaadással szentelhesse magát művészetének. Közben mindent elkövetett, hogy egy nehéz, elvont, egészen finom és magasrendű költőnek olvasótábort szerezzen. Munkájának meg is volt az eredménye. Igaz, hogy jól is látott, Rilke csakugyan kivételes tehetségnek bizonyult. De kiderült az is, hogy Rilkét kiadni nemcsak az irodalomnak hozott áldozat volt, hanem kitűnő üzlet is.

Nálunk egészen másképpen van ez. S legjobb bizonyítéka ennek, hogy legtöbb írónk a kiadók egész során megy végig, amíg valahol megállapodik. Persze mire eljut odáig, már ő válogathatna a kiadókban. De a mi kiadóink a felfedezés dicsőségét átengedik másnak s legszívesebben akkor szeretik az írót kiadni, ha már Nobel-díjat nyert. Az íróknak a keserves küzdelmek nehéz kálváriáját kell végigjárniok, amíg kiadóilag konszolidálódnak. De ebben a küzdelemben sok tehetség elsorvad. Arról nem is szólok, hány tehetség kallódik el úgy, hogy első műve mindjárt elakad az ad hoc lektorok megnemértésén. Végigvándorolja a kiadókat és végül nem akad egy sem, aki hajlandó volna a hóna alá nyúlni.

És itt elértünk a lektorokhoz. A lektor a kiadó irodalmi szakértője. Legtöbb kiadó nem irodalmár. Ő az üzletember, rá a könyvkiadás kommer-

ciális része tartozik, az irodalmi részt a lektorral végezteti el. A jó lektor a legfontosabb szerepet tölti be a könyvkiadónál. De melyik könyvkiadónak van nálunk biztos ítéletű, széles kulturájú, megállapodott ízlésű lektora? Olyan lektor, akinek ez a hivatása, aki tisztán és lelkiismeretesen ennek a kényes feladatnak szentelheti magát s aki tisztában is van ezzel a feladattal? Legtöbb kiadó alkalmi lektorokat foglalkoztat. Ma ennek, holnap annak ad át olvasásra kéziratokat előre megállapított speciális célzattal. Igy aztán hiányzik a művek elbírálásánál az egységes mérték. Hogy milyen eredményekre vezet ez, csak egy klasszikus példát idézek a közelmultból. Egy tehetséges fiatal író első regényét a kiadó átadta egyik ad hoc lektorának, aki kedvezőtlen véleménnyel adta vissza. Az író másik kiadóhoz vitte és a véletlen úgy akarta, hogy az tüstént eljutatta ugyanahhoz, akivel az első kiadó olvastatta el. A regény sorsa itt is meg volt pecsételve, pedig írója már többször próbáját adta annak, hogy érdemes írásainak figyelmet szentelni. Beérkezett írók műveit vagy el sem olvastatják, vagy olyanokkal olvastatják el, akiknek szellemi szintje, irodalmi műveltsége jóval alatta áll a megbírált íróénak, akinek néha elképesztő véleményeket kell művéről hallania. Vagy esetleg tekintélye révén eléri azt, hogy kritikátlanul hozzák ki valamelyik elnagyolt vagy más okból kevésbbé sikerült művét, amivel esetleg lejáratják az olvasóközönségnél. Megtörténhetik az is, hogy bántó és kellemetlen elírások maradnak így művében, amelyek egy igényesebb olvasóközönség előtt könnyen kompromittálhatják. Legnagyobb íróink műveiből tudnék idézni olyan csinos lapszuszokat, amelyeket a gondos lektori átolvasás föltétlenül észrevett és kigyomlált volna.

De nemcsak igazi lektora nincs a magyar könyvkiadónak, hanem egyetlen magyar kiadónak sincs folyóirata. (Itt csak a szépirodalmi kiadókról beszélek s a folyóiratot magasabbrendű revű formájában gondolom, nem könnyebb, tisztán szórakoztatónak szánt családi lapéban, bár az ilyen is sokkal jobb a semminél.) Pedig ilyen folyóiratra a kiadónak föltétlen szüksége van. Ez az a hely, ahol a kritikai rovatokkal, a tanulmányokkal a közönség érdeklődését felkelti és irányítja, ízlését pallérozza, neveli. Itt ad nyilvánosságot vállalata íróinak, itt népszerűsíti, teszi ismertté őket. Franciaországban minden nagy kiadóvállalatnak megvan a maga revueje, s ezek amellett olyan magas színvonalúak, hogy az irodalmi élet élvonalában haladnak. Elég talán csak a Nouvelle Revue Francaise-ra hivatkozni, a Gallimard (N. R. F.) kiadócég folyóiratára. A Mercure de France-t a hasonló nevű kiadóvállalat tartja fenn. A Colmann—Lévy-cég a Revue de Paris-ban népszerűsíti íróit. Németország legnagyobb irodalmi folyóirata, a Neue Rundschau mögött az S. Fischer-cég állott. Az Insel-kiadásnak is mindig volt folyóirata. A Diederichs kiadóvállalat a Tat-ot adja ki. Minden ilyen folyóiratnak megvan a maga érdeklődési köre. Mindegyik közönséget nevel és tart össze a kiadó és írói részére.

Nálunk egyetlen kiadónak sincs ilyen értelemben vett folyóirata. S a folyóiratoknak nincs igazi kiadója. Pedig a kiadónak és a folyóiratnak is egyformán hasznos volna ez a kölcsönösség. Különösen, ha a kiadókban meg volna az az emelkedettség, hogy nem akarnák a folyóiratokat tisztán a kommerciális érdekek szolgálatába állítani. Milyen boldog lehetne az a magyar író, aki egy Rundschaut vagy egy Mercuret szerkeszthetne, s milyen hasznát látná irodalom és kiadó, ha ilyen folyóirat fenntartására bőven állana készen anyagi fedezet.

Talán ebben az irányban kell keresni a magyarázatát annak is, hogy nálunk nincs igazi kritika. Nincs kritikus, akinek kizárólag ez volna a hivatása, aki a szó igaz értelmében független volna. Bizonyos előítéletek, az ízlésnek határozott iránya nélkül kritikus el nem képzelhető. De olyan kritikus, aki politikai és társadalmi érdekekre való tekintet nélkül, baráti és rokonszevi befolyásoktól mentesen, legjobb meggyőződése és igazi tudása alapján bátran és mindig megmondja véleményét — igen. A kritikusnak egész tekintélye súlyával kell kora ízlését képviselnie. Gyulai Pál jellegzetes kritikusa volt korának. A 920—30-as éveknek ilyen értelemben nincs kritikusa. A kritikáról különben még külön részletesen és behatón kívánok foglalkozni.

Most áttérek a kiadó harmadik feladatára, a könyv forgalombahozatalára. Itt már elsősorban a kiadó kommerciális képességei az irányadók. Arról van szó, hogy elég jó üzletember-e? A kiadó akkor áll feladata magaslatán, ha elég ízléses kiállítású könyvet elég olcsó áron hoz forgalomba. A kettő szorosan összetartozik. Mert rossz minőségű, silány anyagú, ízléstelen külsejű könyvet olcsón kiadni nem nagy mesterség. Ne tessék itt a francia példára hivatkozni. Ez egészen kivételes eset. Az átlag francia könyv tényleg igen silány kiállítású. De a franciák ezt nagy tömegben vásárolják, kézről-kézre adják, míg el nem rongyolódik. Senkinek sem jut eszébe a 12—16 frankos könyvet, amely különben a mi viszonyaink szerint árban a pengős regényeknek felel meg, könyvtárába tenni. Erre a célra külön jobb papírra nyomott példányok szolgálnak. De vannak a francia könyvpiacon még sokkal olcsóbb könyvek is. Ott van a Ferenczi-féle Le Livre moderne illustré sorozat s a többi 3—4 frankos kiadvány. Árban a mi félpengős regényeinknek felelnek meg ezek, de hol állnak fölöttük tartalmilag. A legkiválóbb írók műveit lehet ezekben a nagy példányszámban megjelenő kiadványokban megvásárolni. És kiállításuk is egészen elfogadhatók.

A magyar könyv nem olcsó és amellett nem is szép. Rossz a papírja. Sokszor szánalmas a tipografiája. Gyatra gépszedés, szétnyomott betűk. De hogy is volna jó. Egy kiadó azzal védelmezte meg régi gépeit, hogy csak amortizált gépekkel lehet dolgozni. Hát ez a kiadó még rossz üzletember is. Ha figyelembe vesszük a régi típusú gépek nagy térfogatát s a belvárosi telekárakat, ahol a gép elhelyezve van s azt a körülményt is, hogy a modern gép 6000—8000 példányt nyom addig, míg a régi 1000-et, akkor a megfelelő átszámítások alapján kiderül, hogy a kiadó az amortizált géppel drágábban dolgozik, nem is szólva arról, hová vezet az, ha nyomdáját sohasem frissíti fel.

A magyar könyv drágasága legelőször a klasszikusoknál ötlik szembe. Pedig ezekből a könyvekből kellene elsősorban jó és olcsó kiadásokat csinálni, mert ezeket a tanulóifjúságnak is vásárolnia kell s nem volna szabad hiányozniok egyetlen könyvtárból sem. Sajnos, olcsó és jó klasszikus egyáltalában nincs. Olcsó áron nem lehet kézbevehető Petőfit vásárolni. Sokszor meglehetősen drága kiadások is hihetetlenül csúnyák. Tessék csak az egyetlen kapható Vörösmarthy-kiadást megnézni. A teljes Arany egy vagyonba került a legutóbbi időkig, de még így sem volt kapható. Legújabban készült egy kétkötetes kiadás. Ez ízléses s aránylag nem is drága. De ezenkívül szükség van olyan részletkiadásra, a Kisebb költeményekre, a Toldi trilógiára, a Buda halálára, amelyet a tanulóifjúság vásárolhat. Egy Jókai-regény 15 pengőbe kerül. De nagyon sokat egyáltalában nem lehet kapni. A teljes magyar Shakespearenek 146 pengő az ára. Ezzel szemben egy teljesen

bőrbe kötött, körül aranymetszésű angol kiadás kapható 6 shillingért. Igaz, hogy más az angol nyelvterület és más a magyar, de a 6 shilling és a 146 pengő közt is óriási a különbség.

Pedig a klasszikusok olcsó kiadása üzletnek sem volna rossz. Érthetetlen tehát, miért hanyagolják ezt úgy el a kiadók. Ez különben olyan fontos és olyan jelentős nemzeti feladat, hogy itt még az állami beavatkozást se tartanók túlzottnak. El tudnók képzelni a klasszikusoknak egy kiadóközi egyöntetű kiadását is, de nem olyan ízléstelen torzszülötteket, aminők eddig egyes válogatott sorozatok képében napvilágot láttak.

Általában meglepő, milyen művek kiadása elől zárkóznak el néha a kiadók. Amilyen érthetetlen például a klasszikusok kiadásának elhanyagolása, éppen olyan elképesztő, hogy talán a legszebb magyar könyvek egyike, Luby Margit: A parasztélet rendje, nem talált kiadót. Az ecsedi láp környékének kallódó magyarsága elevenedett meg ebben a könyvben százados és lassan pusztuló szokásaival olyan személyes és páratlan gyüjtési munka alapján, amely soha mégegyszer meg nem ismételhető. Az azóta készült szociografiák elbújhatnak emellett. A szerzőnek mégis magának kellett kiadnia. Még arra sem akadt kiadó, hogy a terjesztését vállalja.

Hány ilyen példa volna! Hány tehetség kallódhat így el? Mennyit veszít azzal a magyar nemzeti kultúra, hogy a magyar könyvkiadás nem áll sem nemzeti, sem kulturális hivatása igazi magaslatán. Sőt még a modern kommerciális igényeknek sem felel meg száz százalékig.

Egy nemzet kultúrszínvonala szempontjából fontos, milyen idegen művek jelennek meg kiadóinál. A nagy külföldi alkotások lefordítása beletartozik a nemzeti kultúra teljességébe. A kiadóknak elsőrendű nemzeti feladata mégis a magyar szerzők kiadása. Ezzel szemben túlzottan sok fordított mű jelenik meg. A könyvkereskedők kirakatain, bolti asztalain, igazán elszomoríton sokat látunk. Arról pedig jobb nem szólni, milyen irodalmi színvonalat képviselnek ezek a fordított művek és milyenek a fordítások, Általában a lelkiismeretes jó fordító, aki egész életét szentelte egy külföldi író művészi átültetésének, már ismeretlen a mai irodalomban. Talán ezért is a helytelen kiadói politika felelős.

Hangsúlyozni kívánom, hogy itt kizárólag szépirodalmi kiadókról van szó. A tudományos és ismeretterjesztő kiadást ezúttal mellőztem. Elismerem, hogy vannak kivételek is a magyar könyvkiadásban. Sőt az érintett kiadók közül is nem egy rátalált olykor a helyes útra. De nagy átlagban az a helyzet, amelyet itt vázoltam. Hibák föltétlen vannak. S a hibákra rá kell mutatni, hogy kiküszöbölhessük őket.

APRÓ CIKKEK.

TAPINTAT KÉRDÉSE.

A színházak idei gyönge, meglehetősen közepes színvonalú tervezetéből kiemelkedik Francois Mauriac egyetlen színpadi műve, amelyet a Magyar Színház készül bemutatni. Biztosan érdekes és irodalmi értékű színházi esemény lesz. Párizsban is az volt s maga az a körülmény, hogy a mai Franciaország talán legnagyobb élő regénytrója drámai kísérletre szánta el magát, megérdemel minden figyelmet. Az érdeklődést azonban éppen azon az oldalon, ahol annak a legélénkebben kellene megnyilvánulnia, már eleve lehűti kissé egy disszonans mellékkörülmény.

Az előzetes jelentés szerint a darabot Heltai Jenő fordítja. Mingyárt nyiltan kimondjuk, hogy helytelenítjük a fordító megválasztását. Ne értsenek azonban félre. Eszünk ágában sincs Heltai fordítói képességeit kétségbevonni. Sőt, már itt megállapítjuk, hogy fordítónak is kitűnő. Igazi művész ebben a szakmában is. Már nem egy elsőrendű próbáját adta rátermettségének. De éppen a Mauriac-darab fordítására nem a leghivatottabb. Mauriac ma a legnagyobb katolikus regénytró. Művének általános irodalmi értékein kívül egész külön jellegzetes levegője, mélységes, a valóság és a misztikum sejtelmes határterületein járó lelkisége van. Mindez és az iró határozott világnézete idegen Heltaiétól. Ezt nem lehet megtanulni. Ebben születni kell. Vagy legalább is zsenge kortól kell ránevelődni. A műfordítás legtöbb esetben nem mesterség kérdése, hanem a szerzők lelki rokonságáé is, mégpedig annál nagyobb mértékben, mennél eredetibb, egyénibb és mennél nagyobb mértékben irodalmi valamely mű. Mauriac és Heltai közt szikrája sincs ennek a rokonságnak. Nemcsak faji, világnézeti lelkiségi különbségek választják el őket egymástól, hanem még hangulataik is. Mauriac komor, drámai mélységű, tragikus belső feszültségek baljós légkörében mozgó szemlélete a legszögesebb ellentéte Heltai kedves derűjének, racionalista polgári humorának, kedves lirizmussal játszadozó, csillogó felületességének.

Keresve sem lehetett volna alkalmatlanabb fordítót találni Heltainál. Pedig válogathattak volna az alkalmasnál alkalmasabb fordítók egész seregében. Ma már nálunk is felnőtt egy izmos tehetségekben gazdag, hivatásának legmagasabb szintjén álló katolikus irodalom. Munkásai közt nem egy olyan akad, aki már színpadon is jelentős sikert ért el. Sőt nem egyiknek háta mögött a legkitűnőbb fémjelzésű, még a színpadtól sem idegen fordítói mult áll. Miért nem ezek közül hívtak meg valakit erre a par excellence katolikus írói feladatra? Mikor tanulják már meg azon az oldalon, hogy vannak szempontok, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni. Sokszor árnyalatok, de legtöbbször éppen ezeken az árnyalatokon mulik a lényeg. Ehhez azonban olyan finomabb érzék, olyan tapintat kell, amelyet rendesen nélkülöznünk kell a másik oldalon s amelyet a színházaknak sem szabad ráhagyni a színházi ügynökségeknek kizárólag üzleti szempontok szerint igazodó egyoldalúságára. ***Tanár.***

IRODALMI FURCSASÁGOK.

Néha még az öreg Homeros is alszik — mondották a régiek. Ebből a mély bölcseségű szállóigéből kitűnik, hogy az ókori görög vagy római szellemi nagyságok, költők vagy bölcselők nem mindig mutatkoztak a piacon a maguk szellemi frisseségében, hanem bizony néha «elszunnyadt a bölcseségük». Mennyire érvényesül ennek az ugyan elég régi, de

mégsem ásatag mondásnak az értelme modern és zakatoló napjainkban, amikor a poéták nemcsak a kötelező horatiusi kilenc esztendőt nem várják be műveik kiadásában, hanem még talán kilenc órát vagy percet sem. Ez az oka aztán annak, hogy az úgynevezett szellemi szunyókálás legutóbb már szinte állandó álomkóros tünetté válik irodalmunkban. Ez alól még a legnagyobbak sem kivételek, sőt reájuk éppen ezért jobban felfigyelnek. Igy nemrégiben némi csodálkozással olvastuk egy Babits-versben: ...«S a messzeségben feltűnt a szivárvány — a víz símán gyűrűzött, mint a márvány». Ha gondolkozunk e két verssoron kicsit, talán kisütjük, hogy esetleg a holt márvány kígyózó, gyűrűző vonalaira gondolt a kiváló poéta, de az a baj, hogy nem mindenkinek van ideje fejét törnie rajta. Még versolvasóknak sem. Inkább arra gondol mindenki, hogy a holt márvány mindenre alkalmasabb inkább, mint arra, hogy a víztükör bármilyen csöndes és szelíd *mozgására* is hasonlatul vegyék. Nyilvánvaló, hogy az egész hasonlat a *rím* kedvéért vette létét, hogy a «szivárvány» a «márvány»-nyal összecsengjen. Nem nagy dolog az egész, kisebb költőnél el is csúszik. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a pedáns, szigorú formaművész Babits, aki szívesen bolházgat ilyeneket másoknál, most nyilvánvalóan szórakozottságból a saját füle mögé eresztett egyet belőlük.

Lapjaink irodalmi- és színirovatában még sokkal bővebben tenyészik csodabogár, akkor is, ha az ember nem méri túlságosan keményen azokat. Csortos Gyuláról olvassuk például valahol, hogy a Dolovai nábob leánya — *címszerepét* játssza. Tessék csak elképzelni Csortost mint dolovai Jób Vilmát. Bizony óriási attrakció volna, csak nem éppen a Nemzeti Színházban. Sokszor egyes színházi kritikusok, helyesebben színházrovatvezető tanoncok összezavarják a címszerep és főszerep fogalmát, amire a közelmultban is adódott elő olykor mulatságos példa. A filmkritika meg aztán éppen bővelkedik az ilyesmiben. Egy friss sütetű filmkritika pl. Hámory Imrét «egy vidéki *cirkusz menazsériájába*» utalta birkózást tanulni. Persze az amerikai tempóban eget kérő filmriporternek nem megy a fejébe, hogy a manézs, amiről itt szó van, nem egy a menazseriával. Ő még a menazsériánál tart. ***Pasquino.***

A humorista siratása.

Meghalt a nagy humorista és egyformán érte veszteség híveit és a gyanakvókat. A hívek fájdalma érthető, mert a humoristával egyik legjobb, legszorgalmasabb szórakoztatójuk távozott el, a gyanakvók vesztesége is érthető, mert a humorista eleven elméje, mindig kész frissesége még azokat is elismerésre késztette, akik úgy érezték: kicsit becsapja őket. Humorista volt, egyaránt dolgozott a mélyről való meghökkentéssel, a valóban belső izgalmak feltárásával, de dolgozott a felülettel is, szerette, ami mutatós, ami tetszetős, ami hatásos és kicsit üres. Hogy kicsit becsapott mindenkit, nagyon is világos. Minden humorista kétarcú lélek, hosszú időnek kell eltelnie, míg eldöntheti az utókor, hogy mi volt filozófia ebben a humorban és mi volt olcsóság. A költő fölött ravatalánál áll ítélőszéket az utókor, a humorista körül a zavar akkor kezdődik, amikor meghal, a halhatatlanságért való harc akkor kezdődik, amikor a halál megvonta már az oeuvre határait. A humorista végeredményben humanista, végcélja az élet intellektuális gyökereit, értelmét, szellemiségét, tisztaságát felmutatni, az idő azonban hosszú, míg a humor alól kibúvik a humánum, a humorista helyén látható lesz a humanista. A test eltávozik, a gúny, a rosszmájúság, a

fintor elmosódik, a múló évtizedek kimossák a műből az aktualitást, hogy tisztán hagyják, ami közös, ami örök, ami valóban eredmény. Ez a nagy magyar humorista sorsa is, és igazán nem lehet türelmetlen a hívők és gyanakvók tábora: akihez annyi köze volt: Swift is így jutott el, lassan, nagyon lassan igazi utókorához; s akit annyira szeretett: Mark Twain se másként mutatta meg igazi lényegét.

A humorista korai ravatala előtt csak a kétely lehet az igazi részvét. Ő se akart volna mást, a métier lényegével tisztában volt ő is, most holta után feleleventik egyik mondását, hogy hallani szerette volna halotti méltatásait és válaszolni rájuk. Legjobban ő ismerte értékét és híveit, legjobban ő méltányolná a gyanakvók várakozó, készséges hallgatását, mellyel be akarják fogadni a múló idővel műveiből azt, ami állandó, ami végleges s legjobban ő nevetne a híveken, akiket elragadott a buzgalom, akik úgy érezték: a halál egyben üdvözülés. Hányan búcsúztatták! A nagy felületest és mégis olyan sokszor, éppen legigénytelenebb műveiben, mélyet, milyen fellengző bánattal hantolták el! Észre sem vették, hogy így nem a halhatatlanok halnak meg, hanem a halandók, a sirató kórus csak kicsiket illet és nem nagyokat. «Üljünk le a földre és jajgassunk!» — olvastuk, és kedvünk lett volna látni a választ is, amit a nagy humorista adott volna erre a bánatra. Mert lehetetlen, hogy meg ne érezte volna: itt nem őt siratják, itt siratnak egy rögeszmét, amit ő próbált annyiszor kodifikálni, itt siratják az Új Enciklopédiát, a humanista és levegőben lógó kísérletet korunk fogalmainak átszövegezésére. Mennyire ürügy volt csak ő, hogy a siratók elmondhassák véleményüket, a maguk külön, nagyon kicsi kis Új Enciklopédiáját! Mennyire elfelejtették már abban a percben, amikor annyira emlegették! A nagy humorista régen eltávozott körükből és meg kellett tudni mindenkinek: ők, a fáklyavivők jelen vannak. S most szóljunk a gyanakvókkal, akik szerették a humoristát, de nem voltak hívei: nem az Új Enciklopédia számít, nem a tételekbe rögzített állásfoglalás számít, nem a vezércikk számít műveiből, hanem a művek. A mű a legjobb enciklopédiája az írónak, a jó mű a legjobb enciklopédiája a kor kérdéseinek. Ne filozófiájával értsenek egyet a hívők, hanem a műveivel. Mert vannak művei is, amelyekről annyira megfeledkeztek: a humorista írta a Holnap reggelt, a Krisztus vagy Barabbást, a Hasműtétet, az Utazás a koponyám körül-t, az Esik a hó-t, a Faremidót, és a Capilláriát s keressük műveiben a filozófiát. Így indulhat meg az igazi mértéktartó értékelés: műveken át az író felé. A filozófia, amit egy-egy ujságcikke fogalmazott meg, szándékolt volt, és köztudomású, hogy mindig baj, ha a szándékot észrevenni —, a humoristában a humanista akkor jelentkezett, amikor a filozófia önkénytelen volt, amikor egy-egy regény, novella egyéni lírájából jött szem elé. Keressük őt itt hát, s úgy érezzük: jó úton fogunk járni, megtaláljuk a halott Karinthy műveiben az élőt. Mert a mű mindig helytáll a halhatatlanság előtt az íróért, mert a mű egyetemes, zárt, befejezett, hozzáférhetetlen s aki a műből keresi elő az írót, a humánumot, a filozófiát, az az egyetlen olyan helyen keres, ahol a halott nagyság helyett nem fogja megtalálni kereső önmaga kicsiségét.

—yyy.

„FÜRTIDBEN TENGERVÉSZES ÉJ..."

«Csinján azzal a fajkérdéssel! — horkan fel egy ismert baloldali publicista, aki ezidáig a sexuális kérdésekkel szinte szívügyeként foglalkozott. A faj problémái mindig érdekeltek, így örömmel csaptam a kérdéses cikkre, de csalódottan tettem le. A cikkíró számos dolgot említ meg,

amelyek magukban ugyan helytállóak, de mégsem tartoznak ide, főleg nem támasztják alá az ő vélt igazságát. Jelen esetben arról elmélkedik, hogy a faji kérdés abszurdum, mivel a nagy népkeveredés folytán nincsenek és nem is lehetnek tiszta fajok. A bulgárok pl. vérségileg velünk rokon-turániak, viszont nyelvük és kulturájuk a szláv közösségbe utalja őket. Itt is, amott is otthon vannak. Tiszta fajok tehát nincsenek — mondja ki olyan diadalmasan —, mintha a kör négyszögüsítésének problémáját oldotta volna meg — magyar faj, meg egyáltalán nincs. Úgy-e bár, mi a mongol fajhoz tartoznánk? Lássuk tehát, hogyan ítélnek, illetve verselnek erről nagy költőink? ! A publicista mindgyárt idézi is Vörösmartyt: «Fürtidben tengervészes éj, szemekkel mint a csillagtűz, hol annyi gőg és annyi kéj . . .»

Ime, Vörösmartynak, a «Szózat» költőjének női szépségideálja — teszi hozzá leplezetlen elégültséggel — egyáltalán nem mongol típus, hanem a «márványkeblű szűz», akinek szétzilált göndör hajzata inkább déli, olaszos, vagy spanyolos, illetve mediterrán típusra vall. A mongolos szem ferde vágású — jegyzi meg —, abban nem lobog «csillagtűz», a haj sem göndör, hanem olajosan síma. A nagy magyar költő el sem tudna képzelni mongol szépséget, mert az nincs, a mongol nő csontos, szögletes — majdnem hozzá teszi, mint egy kubistarajz —, nincs rajta szemernyi gömbölydedség, válla nem telt s nem érzéki a kebel . . . De nemcsak Vörösmarty nőalakjai ilyenek — folytatja hévvel, hanem Arany Jánosé is. A poéta «Buda halálá»-ban egyetlenegy kifejezetten mongol típusú alakot szerepeltet: egy ellenszenves árulót.

Van-e hát magyar faj és általában magyar fajiság — kérdezi kárörvendően —, amikor a magyar szellem legnagyobbjai sem vesznek róla tudomást, vagy ha igen, úgy nincs benne köszönet. Nem vonjuk kétségbe a publicista irodalmi tudását. Az idézetekben is helytálló — csak éppen olyan távol állanak innen, mint Makó — Jeruzsálemtől . . . Ha a faji kérdésben keres döntőbírót a baloldali publicista, akkor ne költőket szólítson a porondra, hanem szaktudósokat. Mert ezen a réven bármelyik költő szakvéleményt nyilváníthatna akár a csillagászatban — tekintve, hogy elég sokszor tanyázik fantáziája a csillagok körül, vagy a matematikában —, mert néha százezer, meg millió csókot is adresszál kedvesének. A poéta képzelete — mint pillangó csapong —, hogy elavult költői rekvizitummal fejezzük ki magunkat — s hogy mi tetszik neki és mi juhászítja meg, az teljesen egyéni gusztusa.

Mme Sans Gêne

GONDOLATTÓL A KIFEJEZÉSIG.

DR. JÁNKY ISTVÁN TANULMÁNYÚTJA A BETŰK MÖGÖTT.

Irta: *Asztalos Dezső.*

Korunk kritikai impresszionizmusa talán semmit sem támadott olyan türelmetlenül, mint a mult század tudományosságának pozitivista szakszerűségét. A «tudós» szót lejáratni igyekeztek azok, akik a tudományban is csak művészek tudtak vagy akartak lenni. Huszadik századi kritikánk és esszéírásunk kétségkívül sok új szemponttal, gondolattal termékenyítette, tartalomban, még inkább formában finomabbá, színesebbé és hajlékonyabbá tette irodalomszemléletünket, de nem egyszer elműkedvelősítette is. Az intuíció távlat-lázába estünk s egy-egy Babits Mihály vagy Németh László meggyőződéses eredetisége, pazar nagyvonalúsága jogosultságot adott is lázunknak. De valahányszor az intuició magasra szárnyaló repülőgépét igazságkutató alázattal, pozitivumokkal ki nem egyensúlyoztuk, a felelőtlen szellemesség cinizmusába zuhantunk. E körülmény folytán nyilvánvaló, hogy századunk kritikai impresszionizmusa csak úgy óvhatja meg édesgyermekét: az esszét a mindenkori divatoknak kijáró időelőtti haláltól, ha a pozitivista módszerességgel, szakszerűséggel — harc helyett — véd- és dacszövetségre lép.

Örömmel vesszük tudomásul, hogy Jánky István előttünk fekvő komoly könyvét e véd- és dacszövetségre törekvés hatja át. Lelkiismeretes forrástanulmányozás, széles körültekintésen alapuló szolidan rendszeres földolgozás, higgadt észjárás és tárgyias előadásmód azok a pillérek, melyeken szerzőnk esszéízű problematizáló érdekessége és ambiciója nyugszik. Ezzel persze korántsem azt akarjuk mondani, hogy a szűkebb értelemben vett tudomány és esszé szintézise, melyben az ú. n. neopozitivizmus szerves progresszivitásának zálogát látjuk, Jánky körül kristályosodhatnék. — Hiszen Jánkyban a tudós még nem oly biztoskezű, hogy az esszéírót minden dilettantizmustól távoltarthatná. S az esszéíró nincs annyira gazdag és bővérű, hogy a tudós pozitivizmusát messzemenő következtetések látóhatárává tágíthatná. Stílművészete nyájasan komoly fegyelmezettségébe is bele-belelopózkodik valami ártatlanul fontoskodó tanáros áhítat. Mindamellett is el kell ismernünk: Jánky alapjában véve jó úton halad, okossága és becsületessége bízó figyelmet és rokonszenvet érdemel.

«Gondolattól a kifejezésig» — ez könyvének címe. E cím után speciális stílustant várnánk. Azt ad is, csakhogy — mint maga megállapítja — «a szűkebb értelemben vett stílusproblémát az általános emberi kifejezés — illetve kifejeződés — problémájává szélesíti ki.» Mielőtt a jelképekkel foglalkoznék, a jelképek létrejövetelének távolabbi feltételeit, körülményeit világítja meg a teremtő szellem sorsában. Vizsgálja először a technikának a szellemhez és erkölcshöz való viszonyát. Részletesen megtárgyalja a művészi alkotás lélektanát a feladatérzés gyötrelmes jelentkezésétől a célképzet megvilágosodásáig. S áttekinti ennek folyamán a különféle alkotáselméleteket, a menekvés-érzelmet, a zsenialitás és a művész nevelhetősége kérdését. Majd rátér a teremtő személyiségnek azokra a gátlásaira, melyek

a sorsban, testben, eugenetikában, társadalomban, önkritikában és kritikában, környezetben, földrajzi helyzetben leselkednek. Külön fejezetet szentel a «vidék»-nek, mint tömeglélektani problémának. Igy érkezik meg az «elefántcsonttorony»-hoz, hogy onnan necsak a «tiszta művészet fikcióját», a «tény mögötti valóságrendet», a művészek testi és lelki magányát, kómikus és tragikus gyakorlati életmegnyilvánulásait ismertesse, bírálja, hanem a közfantáziának a művészről alkotott álomképeit és a művészetnek a műélvezőkre tett hatását is. S a könyv első része a művészi kifejezés végső céljának megjelölésével záródik. E végső cél, az «én» kollektív erővé tágulása, a feltétele az életformáló maradandósulásnak.

Számos kényes művészetelméleti kérdést tisztáz Jánky könyve első részében helyesen és szépen. Becsülésreméltó tiszta és hajlékony intelligenciája, mely általában arányossá teszi látását. Természetesen ő sem mentes logikai s más egyéb hibáktól. A technikának a szellemhez és erkölcshöz való viszonyát pl. nem tartja leverőnek két utóbbira nézve, ha «a gépet úgy fogjuk fel, mint a kifejezés egyik eszközét». De elmulaszt rámutatni, miként foghatjuk föl a gépet a kifejezés egyik eszközének. Sőt a technikával kapcsolatban a közlelkiismeret és lélekmegismerés hanyatlásáról beszél. Pedig hogy a technika esztétikai szempontból nem hátrányos a művészetre, azt megfogóan fejtegeti pl. Guyau A modern esztétika problémái című könyve. Okulhatott volna belőle.

Ahogy a zseni-kérdést megvilágítani véli, abban sem nyugodhatunk meg. Zseni az újabb fölfogás szerint Jánky fogalmazásában: «a zsenialitásnak huzamosabb s erősebb lelkiállapotában alkotó lélek». Ez eddig rendben van. Általánosító érte'métől megfosztva még azt az állítást is elfogadjuk, hogy a zsenialitás huzamosabb állapotában lévő lelkeknek vannak oly perceik, sőt éveik, mikor a zsenialitásnak semmi nyomát sem mutatják. De hogy az úgynevezett átlagembernek is vannak időpontjai, amelyekben zseniálisan gondolkodik és cselekszik, ezt már tagadjuk. Tud-e mutatni szerzőnk egyetlenegy zseniális fölvillanást is pl. Tinódi krónikáiból, életéből, kire pedig idevonatkozólag nyilvánvalóan céloz? Tagadhatatlanul van több olyan írónk, aki átmenet a zseni és talentum közt. De ezek még akkor sem számíthatók átlagembereknek, mikor teljesítményeik nem zseniálisak. A zseni pedig még akkor is a zsenialitás passzív lelkiállapotában van, mikor zsenialitásának nincs aktív eredménye. Szóval: hogy az egyén a zsenialitás színvonalára jusson, abban közrejátszhatik valami külső ok: pl. a miliő, a helyzet zsenialitása is. De csak akkor, ha az egyénnek megvan a belső alapdiszpozíciója a zsenialitásra. A zseniális lelkiállapot tájékozódhatik a «levegő»-ből, de a külön, öröklött zseniális lelkialkatból ered. A zseni «non fit, sed nascitur». Mi teszi a zseniális lelkialkatot zseniális állapotúvá? A szerző kifejezésével élve: «a zsenialitásig fokozódó lelki feszültség». Vagyis: «az egyéni-idegéleti, vérmérsékleti, lelkiismereti érzékenység, sajátos fogékonyság» *lángolóvá* hatványozódása. Ime a biedermeier-romantikus zseni-fogalom, mely szerzőnk szerint frázisokból és szimbolumokból tevődik össze, a «dángelme», «dánglélek» «frázisai» révén így hagy tartalmi nyomot még a legmodernebb zseni-elméleten is!

Szándékosan időztünk ennél a pontnál kissé hosszabban. Egyrészt azért, mert a zseni-kérdés máig eldöntetlen, fontos vitatárgy. Másrészt, hogy rámutathassunk: a fogalmak, az ideák újraértékelése terén alkalmazott relativizmus nem egyszer mennyire relatív értékű! Míg a beható

analízist keresi, a szintézist: minden analízis végső értelmét elszalasztja. S ott is komplikál, ahol a tények egyszerűek. Bonyolultsága tehát ilyenkor nem a pontosabb és finomabb lényeglátásból, hanem éppen a szeszélyes találgatások távlattalan bőbeszédűségéből származik. A zseni-fogalom szétoldása amellett még erkölcsi veszéllyel is járhat. Kiábrándítja a tömeget az emberi nagyság hitéből s ezzel sok törekvést, mely a tökéletesedés felé irányul, értelmetlenné tesz. A «zseni» cím olyatén demokratizálása ugyanis, hogy azt a leglángtalanabb, leglelketlenebb sport-állatember is megkaphatja csak azért, mert állati erejét és ügyességét bebizonyítja: az emberi szellem legelvetemültebb, legöngyilkosabb cinizmusa. Amennyi joggal beszélhetünk pl. zseniális birkozóról, ugyanannyival lehet zseniális szamárról.

Bármennyire kerüli az egyoldalúságot, hiányérzést keltő Jánky könyve első részben az alkotáselméletekkel szemben elfoglalt álláspontja is. A feladatérzésben jelentkező játékösztönt mi sokkal mélyebb értelmében fogjuk föl, hogysem csupán a dilettáns kedvtelésekkel lehetne rokonítanunk. A művészet valóban sokszor szenvedés eredménye, de a szenvedés a játékösztön teremtő-alakító ereje által lesz művészetté. A színész nem egyszer a legnagyobb vajudások árán készül el szerepével. Mégis csak akkor lehet belőle jó színész, ha végig meggyőzően *játssza* szerepét. Ilyen értelmezésben a játékösztön legtávolabbra kerül a dilettáns kedvtelésektől és az igazi művészi teljesítmény kritériumává válik. A művészi lelkiállapot főtulajdonsága: a lelki feszültség csak úgy törhet ki biopozitiven passzivitásából, ha a feladattal való viszonylatban játékká aktualizálódhatik. S minél mélyebben játékos a művészet, annál valóságosabb az élet számára. A zseniális művészet: halálosan izgalmas hintajáték álom és élet póznái közt, melynek biztonsági hálója a játék zsenialitása.

Még csak egy lényegesebb kérdésben emelünk kifogást Jánky könyvének első része ellen. Egyik helyt (24. l.) azt írja: «Ha értéknek tekintjük a menekvés-érzelmet, akkor éppen a zsarnokok, az igazságtalanok a legnagyobb jótevőink és legtöbb hálával az élet azon eseményei iránt tartozunk, melyek kiragadnak bennünket valamilyen meleg emberi kollektivitásból, melyek felébresztik bennünk az ön érzését: az önérzetet, az öntudatot». Másutt pedig (40. l.): «... az elzüllésnek, a tehetség elkallódásának legáltalánosabb oka éppen a társadalmi védelem hiánya, az elhagyatottság érzése ...» Az éremnek tehát két oldala van. Ezt Jánky is tudja, de az érem két oldalát az egymásnak ellentmondás látszatával nézi. Holott kibékítő mértékül vehette volna a kérdés eldöntésében a művészek akaraterejének és szellemi szuverénitásának különbözőségét. Mind a közösségbeilleszkedés, mind az attól elfordulás egyik művésznek növeli az egyéniségöntudatát, alkotásvágyát, a másiknak apasztja. Kivétel ez alól a kicsinyes «vidék», hol — mint szerzőnk megállapítja — a közösségbeilleszkedés színvonalbeli alkalmazkodást is jelent.

A könyv második része: «A kifejezés mestersége» értékben nincs alatta a könyv első részének: «A kifejezés ideológiájá»-nak. Jánky itt mindjárt tudtunkra adja Faguet állítását, mely szerint a Buffon-féle stílusmeghatározás nem tartalmaz többet, mint azt, hogy a stílus maga a terv, a rend, a raison. Ismerteti a stílustudomány két alapvető módszerét: a Stilistik von unten-t, mely az egyéniség stilisztikája és a Stilistik von oben-t, a formulák és osztályozások stilisztikáját. A két módszer közül határozottan előbbit szereti jobban. Igen helyesen mondja, hogy utóbbi akkor válik

ellenszenvessé az alkotó lélek előtt, amikor a szép stílus számára jelöl ki normákat. «Az utánzott szép stílus — ellentmondás». Majd röviden fölvázolja a stílusnak a testhez és testülethez, egyéni és közösségi lélekhez való viszonyát. Szerinte a szellemtudománynak nagy érdeme, hogy a stílusról a stílusokra irányítja a figyelmet: «előbb vannak a stílusok és csak az egyéni változatokból lehet és szabad kikövetkeztetni, normatív értékűvé emelni a stílust».

E módszertani kérdések jó megvitatása után az egyéniség stílusbeli jogainak elismerője érdekkeltően nyitja szemünket a stilisztika normáira. Hangsúlyozza a külső forma fontosságát, mert ezen keresztül a stilisztika a belső formára is tud hatni. És szembefordul a külső forma konvencióinak haladásellenes tiszteletével. A stilisztika minden normáját az érthetőség követelményében sűríti össze. De e követelményt nem azonosítja a «széleskörű érthetőség»-gel. Siet megállapítani, hogy a széleskörű érthetőség a konvenciók tiszteletbentartásának folyománya. S a megértés normájának három összetevőjét: a magyarosságot, világosságot és szabatosságot fölszabadítja attól a túlságosan konvencióőrző értelmüktől, melyet a hagyományos stilisztika rakott rájuk. Magyarosság szerinte a magyar nyelv szellemében való gondolatközlés. A nyelv szellemének nevezzük a nyelvben kifejezésre jutó néplélektani törvények összeségét. A világosság és szabatosság pedig a szépség szolgája: mindkét stíluskövetelmény csak annyiban szükséges és jogos, amennyiben ellentétbe nem kerül a szépséggel.

Elfogulatlan, az író és olvasó stilisztikai érdekeit igényesen átértő állásfoglalások ezek. Mégis mélyükön meghúzódik egy-két olyan stíluseesztétikai, stíluslélektani fejtegetés, mely ellentmondásra ingerel. Kételkedünk abban, hogy «az idegen szó általában kevesebbet mond, mint egy magyar szó, mert a ráértés bizonytalansága és szóhasználat rugalmassága mindig valami homályt borít a fogalomra». A legtöbb idegen szónak pontos és finoman árnyalt jelentéshasználata idegződik belénk. Amelyiknek nem, annál meg a «ráértés bizonytalanságá»-ra és «szóhasználat rugalmasságá»-ra éppen a többetmondás szüksége, gazdagságvágya támaszkodik. Ezzel világért sem a magyarossági törekvések ellen beszélünk, hiszen átérezzük azok fontosságát. Mindössze annyit ajánlunk: ne támadjuk abban az esetben az idegen szót, amikor magunkat védjük vele. Jánky az iróniát nevezheti «lényegében pacifista harcmodor»-nak, de akkor ne sorozza az irónia alá Voltaire temperamentumos «csípős nevetését». Leginkább csak a szorosabb értelemben vett irónia «irtózik a nyílt ütközettől». A stílus világosságát a léleknek inkább a nyíltságával, mint őszinteségével és a stílus homályosságát a lélek zárkózottságával hoznók kapcsolatba. Elismerjük ugyan, hogy az őszinteségnek a nyíltság a mennyiségmeghatározója. Csakhogy a művészetben az őszinteségnek nem foka, hanem minősége képvisel stílusértéket. Ezért nem adhatunk igazat szerzőnknek abban, hogy a «brutalitásig fokozódó őszinteség ... éppen olyan bántó jelenség, mint a vakító fény». Hogy a vakító fényt nem bírjuk, az nem a vakító fény, hanem a saját szervezetünk viszonylagos «gyengeségét» árulja el. A brutális őszinteség *önmagában* bántó jelenség. De az emberileg brutális őszinteség még magasodhatik avagy mélyülhet művészien brutális őszinteséggé. Bizonyság erre pl. Zola művészete.

Mit kell még okvetlenül megemlítenünk a könyv hátralévő részeiből? «A hang és kép» című fejezetet, mely az egyéni hallás és látás kifejezésteremtő

szerepét méltatja s a pazar, lázas fantázia és «játékos» szeszély meglátásai közt éles különbséget tesz? Vagy Albalat és Gourmont vitáját a művészet és mesterség határkérdéseiről, illetve e vita mérlegelését? Vagy az írástechnika és merkantilizmus szellemellenes érdekszövetkezésének nemes és bátor elítélését? Mindegyik fejezet mond valami megszívlelni valót. Mindegyik megérdemelné a taglalást, de erre nincs itt terünk. Igy csak annyit zárószóul, hogy Jánky könyvének még a hibáihoz is több köze van a munkás, magvas, öntudatos szerénységnek, mint a hiú könnyűvérűségnek.

Karinthy Frigyes halálára.

Nem művei, súlyos és méltó formába öltözött mondanivalója, nem vaskos és tiszteletes kötetek jutnak eszembe nevének leírásakor, hanem — személyes ismeretségtől független — emberi arca villan elém. Munkáira, drámáira, elbeszéléseire, villámhegyű ötleteire emlékezve, fegyverre kell gondolnom: bajvívónak érzem, az élet cselszövései, hazugságai ellen harcolónak.

Grockot, a bohócot «Herr Kollege»-nek szólította. Mindkettejük egy-egy ötlete csupa fintor, futó villantás, furcsa és groteszk összefüggésekre és mélységekre mutat rá. Karinthyt humoristának nevezte közönsége. De kritikusai egyetértenek abban, hogy humora nem dickensi mosoly a könnyek között, nem nyers és fűszeres, mint Mark Twain-é, nem kedélyes és nem szellemeskedő, hanem furcsa, vagy elképesztő, de mindig megdöbbentő. Kérdés az is, hogy mennyire akart mulattatni. Humorának elemei a keserűség és bölcseség: mindkettő a megértés mélységéből fakad. Nem jó és nem rosszindulatú az emberek felé, nem szereti és nem is gyűlöli őket, csak elnézi. Éppen ezért fantasztikuma sem délibábosan könnyed, nem is torz világpusztító, örvénylő és átkos prófétai, hanem a lehetőségeket tapintó, az elképesztő felé épúgy, mint az elképzelhetetlen és valószínűtlen felé. Ez az ő ügye és az ő kísérleti területe.

A tizenkilencedik század, aminek ízlését és nevelését kellett már fiatalkorában megtagadnia, a polgár százada. A polgár bölcsője a nyugodt megélhetés, ambíciója a biztos és derült öregkor, itala a kávé. A polgári, vélt nyugalmak felkavarása, megcsontosodott és megszilárdult életformák, konvenciók leleplezése és később az ellentmondó eszmeáramlatok, bizonytalanságok és kétségek a szertehulló emberben, — jelentették számára a világgal való első összeütközést. A különöst és a rendbontót olyan felháborodás fogadta volna, ami a szentségtörésnek jut ki. Ennek a kornak a művészetéről még nem tudták megállapítani, hogy dekadens haldoklás-e, vagy tapogatózás. A menekülésnek egy pontja volt talán, ahol a kétségbeesés megállítja a lelket, hogy szembenézni kényszerüljön a veszéllyel. A hivatalosan elfogadott művészet pedig kitérés volt, az aránylag nyugodt légkörben élő egyén, a polgár védekezése. A felület művészete volt ez, mélységeket nem kereső, amely megállapodott érzések mechanizmusába menti át könnyed borzongását, amikor az ismeretlen megérinti. Az embereket tehetetlen düh és kétségbeesett irtózat fogja el, ha valaki álarcuk mögé kapar. Közhelyeket és banalitásokat lerombolni, a nyugodt életformákat megingatni a polgár szemében szentségtörés. Kinek van joga ehhez?

Nézzünk hát álarca mögé annak, aki ezt megteszi — sőt folyton váltott és változó álarcai mögé, amiken úgy hullámoznak át a fintorok és grimaszok, mintegy hozzáidomulva védelmül, ahogy a bajvívó változtatja

állásait és mozdulatait egy-egy dölyfös szúrás előtt — s amiket oly gyorsan hajít le és cserél föl, hogy igazi arcát talán megsejteni sincs időnk. Nézzünk hát álarca mögé, ahogy ő tette velünk, — vajjon állja-e a próbát? . . .

Különös dolog egy ember álarcához nyulni, meghökkentő az érzékek sejtése. A festék mögött a vér üteme lélegzik sok-eresen, erei gyökerénél dobogó szíve, rángó idegei tövén meleg agya. Hiszen ez nem álarc : — mint a nagy bohócok, saját arcát használja lárvának, — hiszen ez nem is nevet : az arca végtelenül szomorú. Keserű és okos, mozdulatlan arc válik ki a zűrzavarból és csak erőlködő, kínlódó szeme éber, riadtan, ahogy a sötétségre rámered.

Amit lát : — ahogy velünk láttatja : — új és új, soha el nem képzelt szemszögek beállításában jelentkező élet. — Mi történik, ha egy marslakó kerül Pestre? — Egy csecsemő félórás beszélgetés alatt szakállas aggastyánná változik. — Gulliver folytatja kalandos utazását Faremido-ban. — A tengeralatti Capillariában a nők felfalják a szomorú és nyomorult kis férgeket, a férfiakat.

A Krisztus vagy Barrabbás-ban az egyén Krisztust kiált, a tömeg Barrabbást. Az egyén békét akar, a tömeg háborút. Fantasztikum ez, torzítás? A fantasztikumnak ez a legtisztább realitása kellett ahhoz, hogy az igazságot kinyilatkoztassa.

A korlátok lerombolásának vágya jelentkezik stílusparódiáiban. Nem tiszteli az irodalmat : csak az igazság a fontos. Nem tiszteli az irodalmat és a tudományt, sokkal komolyabban veszi, amiért vannak, semhogy ezeket tisztelje. Tudja, hogy az élet áramának csak medre lehet mind a kettő — és mit tiszteljen halott formákon, amikor ami bennük van, az él !? A lényeget keresi, a folyton változót, a megújulót és újjászületőt és vezetői ebben a gondolat, a tiszta logika és a képzelet. «Hiszek a tudományban — mondja —, hogy ami rejtély és homály nekünk, az csak gyenge szemünknek az, nem a valóságban. De éppen mert hiszek az emberi megismerés fejlődéstanában, nem hiszek és nem hihetek egyetlen tudományos módszerben és elméletben sem.» A társadalmi dogmák rombolója nem állhat meg a tudományok tiszteletreméltó dogmái előtt sem.

Az irodalmon túl a lét értelmének kulcsát kereste. A gondolat működtetői keserednek el azon, hogy a hatalom nincs (valószínű, hogy alig is volt) a lélek dolgaival foglalkozók kezében. Szerintük gondolkozni sem érdemes, egyszerűen azért, mert nem lehet a gondolat eredményét valóra váltani. Azért nem lehet, vallja Karinthy, mert a világot nem a gondolat kormányozza, hanem valami egészen más. Ki nem mondott következtetése : minden, ami gondolat, merev és hideg és csak eszköz az igazság elérésére. Szerinte valami kúsza álomvilágban élünk, amiből nem a halál a fölébredés. Mivel a halál rossz az élet miatt és az élet rossz a halál miatt, kell lennie egy harmadik állapotnak, amire e kettőt vonatkoztatjuk ; és ez a túlvilág.

Hogy újat alkotott a drámában, különös és egyéni írásaiban pedig nem múló értékű műveket : ezek írói értékek. De köze volt korához, együtt lélegzett vele, szíve együtt dobbant az eseményekkel, — óh nem az aktuális problémákkal , — hanem azzal, ami a korban küzdő és maradandó. Volt bátorsága meglátni a veszélyt és nem lépni hátra, volt bátorsága bánni az igazság késével : ezek emberi értékek, amelyek múló földi életén túl, munkásságát és műveit magukbafoglalón, az egyetemesbe teljesednek.

Soós László.

Magyar Irók Levelei. (XV—XX. század.) Összeállította Fábián István. Budapest (1938), Egyetemi Nyomda kiadása, 410 l. (A Tanítás Problémái 21.) A régi irodalomtanítás centrifugális volt: egyre jobban távolodott céljától, az írói egyéniségtől s nem közvetlenül a műveket tanulmányozta, hanem megtanulható véleményeket és ítéleteket csoportosított. Kazinczy, Toldy, majd Gyulai kifaragták klasszikusaink arcképét s az utókor irodalomtörténettanítása csak az arcképek sikerült másolását követelte. Fel kellett fedezni Berzsenyi mögött Horatiust, a Kazinczy-verseket meg csak azért olvastatták, hogy lássuk benne a «gyenge költőt». Ez az irodalomtanítás egyre jobban távolodott a művektől, a szövegektől, az irodalomtörténet elsajátítható anyag lett. Ma megfordult a tanítás iránya, centripetális lett, s a szövegeken, a fennmaradt műveken keresztül igyekszik megközelíteni az írót, s ma már nagyobb fontosságot tulajdonítunk egy írói mű apróbb forgácsainak, a levelekben eltékozolt zsenialitás-villanásainak, mint régen. A levelezéseken keresztül hátsóbejárat nyílt meg az írókhoz, ott lessük meg őket, ahol a halhatatlanság kötelező pózai nélkül élik a maguk hétköznapi, emberi életüket. S mégis, mennyi stílus, mennyi egyéniség van ebben a mindennapi életben! «Kegyelmednek barátja míg él» — írja férfiasan és határozottan Zrínyi —, «alázatos és köteles szolgája», «az ő szegénylegénysége szerint bizony tökéletes szolgája» — alázatoskodik Gyöngyössy. Kazinczy meg legszívesebben «élj szerencsésen» köszöntéssel búcsúzott barátaitól. «Igaz barátod», írja egyszerűen Arany . . .

Fábián István öt század leveleiből válogatott s részint az egységes művészeti stílus, részint az irodalomtörténeti korok szerint csoportosította anyagát, hogy ezzel is megkönnyítse a tanár és a tanuló feladatát. Természetesen minden ilyen csoportosítás önkényes, gyakran bizony átlépi a szorosabb időrendi korlátokat. Igy nem tartjuk egészen szerencsésnek Kölcsey több levelét a rokokó és szentimentális levél ürügyén Kármán és Csokonai levelei mellé csapni. Nagyon tanulságosan építi azonban fel Kazinczy levelezését. Izelítőt kapunk legalább a széphalmi mester igazi tevékenységéből és néhány szemelvényen keresztül fogalmat alkothatunk magunknak a «híres» Kazinczy-levelezésekről, elsősorban a Kazinczy—Kisfaludy és a Kazinczy—Berzsenyi levelezésről. A Kazinczy-levelezés kitűnő forrás a kor irodalmi mozgalmaihoz: külön fejezet csoportosítja Kazinczy irodalmi küzdelmeire vonatkozó fontosabb leveleket. Nagyon szerencsés néhány önálló levelezés együttartása (Petőfi—Arany és Arany—Tompa-levelezés).

Fábián István gyüjteménye egyedülálló a maga nemében, úttörő s minden tekintetben mintaszerű munka. Közli a forrásokat s jegyzeteket ad, amennyiben szükséges. Mégsem mulaszthatjuk azonban el, hogy néhány kisebb, jelentéktelenebb hiányra fel ne hívjuk az összeállító figyelmét. A szabadságharc után c. fejezetbe például kitűnően beillene Czuczor Gergelynek börtönéből Bártfay Szabó Lászlóhoz írt levele, melyben kéri, hogy eszközöljék ki, hogy Magyarországon maradhasson. Czuczor Gergely különben egyáltalában nem szerepel a levélírók között. Érdekes lett volna közölni Madáchnak egy ifjúkori levelét anyjához — nemcsak a Madách-fiúk pesti életére vonatkozó élvezetes olvasmány, de nagy költőnk egyéniségéhez is közelebb hoz, mivel jellemének egy igen lényeges vonásával, anyja iránt érzett nagy ragaszkodásával ismertet meg. Nem ártott volna Amadétól közölni egy valóban jellegzetes rokokó-levelet.

Hiányoznak még: Katona József, Vajda János, Teleki László s mások, akiktől talán nehezebb lett volna megfelelő, jellemző, érdekes levelet találni. De hiszen a teljesség nem volt a szerkesztő célja, inkább nagy íróinkról akart ezzel a gyüjteménynyel teljesebb képet nyujtani. Bizony, helyenkint lélekzetvisszafojtva olvassuk nagy költőink leplezetlen nyilatkozatait, melyek szinte szembehelyezkednek a róluk kialakult képpel s reméljük, hogy ugyan ilyen izgatott érdeklődéssel fogja forgatni a tanulóifjúság is ezt a drága, kincses leveles-gyüjteményt.

Sárkány Oszkár.

Georges Simenon: A hosszú út. *(Grill-kiadás.)* Georges Simenon a mai francia irodalom egyik legnépszerűbb alakja. Az olvasó, aki ennek tudatában veszi kezébe ezt a magyarra elsőnek lefordított regényét, az első fejezetek után bizonyos csalódással veszi tudomásul, hogy tagadhatatlanul jóképességű, biztos érzékű íróval áll szemben, de távolról sem olyannal, akinek nagy hírét ez a mű igazolná. Egy meglehetősen közönséges fiatal francia lány anarchistagyilkosságba keveredik s egy hajóskapitány jóvoltából sikerül barátjával együtt elmenekülnie Franciaországból egy fegyvereket csempésző teherhajón. A fiú, Michel, a matrózokkal együtt dolgozik a fedélzeten s a fűtőkkel együtt a kazánnál, Charlotte pedig együtt lakik a kapitánynyal. Igy tart ez Délamerikáig. Az író mindezt a legszenvtelenebbül mondja el, éles megfigyelésekkel, biztos középszerűséggel s valami imponáló, programmszerű ridegséggel, érdektelen unalommal. Amerikában hamis útlevéllel partra száll a két szökevény. Egy aranymosótelepen kapnak állást s itt, ennek az eseménytelen életnek a rajzában egyszerre megmutatkoznak Simenon remek képességei, meg ennek a kicsit nemtörődöm írói magatartásnak összes előnyei: olyan hitelesen és felejthetetlenül érzékelteti a szökevények lelkiállapotát, olyan komor és határozott vonásokkal rajzolja meg társuknak, a félőrült mérnöknek az alakját, amilyen teljesítményekre csak igen kitűnő írók képesek. Amerikából a hajóskapitány hívására Tahitiba utazik a szökevénypár s ez a Tahitiban játszó rész mutatja azután Simenont képességei teljes birtokában. A detektívdráma itt válik megragadó emberi drámává, az izgalmas helyzet itt válik tragikusan feszültté, ahogy a «család» abrándját kergető anarchista és az utolsó szerelemben fölgyúló kapitány szembekerülnek egymással Charlotte méltatlan alakja mellett, Tahiti terhes díszletei alatt. És Simenonnak még ahhoz is van ereje, hogy ebből a sűrű atmoszférából visszatekintve megadja regénye első felének a hitelt és az értelmet, hogy egy szerencsétlen embersors egységes dokumentumává avassa azt, ami eleinte céltalan és unalmas részletnek tűnt, egyszerűen elbeszélésnek, ami helyett bizvást mást is mondhatna az író. Nem, innét, a tahitii részből visszatekintve már látjuk: ezt a regényt így kellett megírni, ebben semmi sem fölösleges és minden a helyén van. S érezzük azt is, hogy Simenon új utat keres, új utat talál; csupán az marad problematikus, vajjon ez az új út valóban előre, biztató eredmények felé vezet-e? Az tagadhatatlan, hogy tudomásul nem venni nem lehet, aminthogy nem lehet úgy sem tudomásul venni, mint «új író» jelentkezését, aminek értékét majd eldöntik a további művek. Simenonnak ez az egyetlen könyve is értékes és olyan határozottan utal, mint Malraux-n kívül talán egyetlen mai francia író sem, egy új, talán kicsit barbár, de mindenesetre nagyvonalú realiz-

musra. Simenon esetében, mint Malraux Hódítók-jában is, realizmusra az exotikumban, az emberi dráma hiteles rekonstrukciójára, illúziótlan fölidézésére egy romantikus környezetben. Ha a Hosszú út problematikus, irányánál fogva az s nem mint írói teljesítmény ; aki keresztül tudja vágni magát a kezdet tárgyias unalmán, aki szívósan be tud hatolni drámájába, az mint íróra csak elismeréssel tekinthet Simenonra. S már maga a szándék is tiszteletet kelthet : detektívdrámát írni a detektívdrámák összes olcsó fogásainak megvető elkerülésével, pusztán az emberire, az élet tárgyilagos valóságára redukálva az események rendkívüliségét. Talán ez az, ami Simenont «esetté» tette a franciáknál, s talán ez az, amit egyedül a franciák értékelhetnek kellőképen, azok a franciák, akiknél ennek az exotizmusnak természetszerűleg nagy és dicsőséges, sokrétű és sokstílű hagyományai vannak. — Szávai Nándor fordítása jó, némely magyartalanságait leszámítva.

Rónay György.

Kis falu a világ végén. *(Arvi Järventaus regénye, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938.)*

Ez a világ végén levő kis falu — a mi fogalmaink szerint — valóban eléggé világ végére esik. Ott áll Finnország északi részén, a Norvégiával érintkező vadregényes lappföldön az örök hó hazájában, ahol az író reális, de találó hasonlata szerint «a nyár csak olyan, mint a kölcsönkért báliruha, amelyet a tánc után hamar le kell vetni». Ennek az Istenháta mögé bujt halászfalucskának az életét kapjuk, jobban mondva helység értelmiségének viszonyait, alakjait rajzolja meg az író, markáns, megjelenítő erővel. Olyan keveset tudunk Suomiról, északi rokonainkról. Már a nevének a kimondása valami romantikus asszociációt kavar össze képekből a szemünk előtt. Az ezer tó országa, ahol a tavak száma az elképzelést sokszorosan felülmulva — hatvanezer. A kék vizek, a habzó, morajló zuhatagok közé nyúló keskeny, tenyérnyi földnyelvek, a végtelen hómezőkön a rénszarvasoktól vont szánkók csengőinek csilingelése, fenyőóriások, a rengeteg mélyén házikók, amelyeknek fedelén kékesen kígyózik a fenyőforgács illatos füstje, s odabenn kantalé kísérete mellett énekli valaki a Kalevalaarunóit titokzatos a samporól, fürdőházak, amelyek belsejében folyton sistereg az izzó kövekre loccsantott víz, s a kékszemű izmos finn óriások gyúrják, gyömöszölik formás testüket. Ime, ez Finnország. Legalább is ilyenformán vonult az emlékezetünkbe a romantikus regényírók erősen idealisztikus elképzelésében. Közülük az egyébként kiváló finn Ahó János «Panu»-jára emlékezünk, ahol még varázsdobok pörögnek, a rengeteg mélyén bronz bálványszobrok vicsorognak és a pogányság vívja véres, elszánt küzdelmét az északi őserdőkbe lassan, de szívósan behatoló keresztény hittel. Érthető, hogy a svéd, később pedig az orosz uralom alá került finnek költői a régmult felé fordulnak. Arvi Järventaus modern író, aki, ha hű is marad a finn írásművészet csapásaihoz, mai szemmel lát, s a ma és a tegnap embereinek életét hozza elénk a közvetlen átéltség elevenségével. Egy kis lapp halászfalucska szürke napjait. Järventausnál azonban ez a nagy, s egymásba olvadó szürkeség színeket kap. Nem adódnak itt megrázó események, s a mese : egy kis fiúnak férfiúvá serdülése az a keret, amelyben az írónak kristálytisztán, művészi ökonomiával egybefogott mondanivalója helyet kap. Az előbb felsorolt és megszokott rekvizitumokból semmit, vagy legalább is keveset ad s mégis,

vagy éppen ezért azt érezzük, hogy a legjobban megközelítette a valóságot. Friss zsánerképek egybefonódása, emberi jellemek sorozata, szabályosan lüktető cselekménybe beleillesztve. Megtudjuk, hogy nemcsak itt nálunk, hanem ott északon is megvannak egyetlen zárt területen belül is a kevert nyelvi és nemzetiségi viszonyok. Lám, a szigorú Berghäll bíró, aki a regény elején a gyermek Unkkát csinyje miatt kegyetlenül megveri, a gyermekeivel finnül beszél, a feleségével svédül, de tud az idelátogató norvég urakkal diskurálni, s a lapp törzsek idiómáját is ismeri. A szomszéd kerületbeli lappok nem értik az itteniek tájszólását, viszont finnül tudnak, mert ez az ország nyelve. Vagy az ideszakadt orosz patikus, a groteszk figurájú «Csöpp Nikoláj», aki ugyan Finnországban, de a svéd és az orosz jellegű Viipuriban született, otthon oroszul, németül, meg svédül beszéltek, s így hazája nyelvén finnül nem bírt megtanulni, sőt még azt sem tudja megmondani, melyik az anyanyelve. A nyelvkérdés problémája azonban egyáltalán nem okoz gondot a falucska lakóinak, hiszen eléggé lefoglalja őket a megélhetés gondja az éghajlattal, a természettel való férfias küzdés. Hiszen nem angyalok ők, nem is romlatlan gyermeki tisztaságú lények, hanem csak emberek : erényekkel és hibákkal, szenvedélyekkel, amelyek hol őket gyűrik le, hol pedig azok maradnak alul. Az író előszavában vallja, hogy a természet tette lappföldön ilyenekké az embereket : «nagyon jókká és nagyon rosszakká». Az előbbi állítás túlzását a jóságot illetőleg elfogadhatjuk, a rosszaságra vonatkozást azonban — a mi nézetünk szerint — már valamivel kevésbbé. Az író emelkedett, szigorú erkölcsi felfogásával — úgy tudjuk, falusi lelkészcsaládból származik, s ő maga is pap — magyarázhatjuk csupán, hogy súlyosabban ítéli meg a házas Unkka botlását Saidával, a kacér és élnivágyó patikusnéval. Viszont emberileg is, meg művészileg is remek ellentéte ennek a jelenetnek, amikor a csókravágyó, azonban mégis szemérmes Alina végső pillanatban harcosan és diadalmasan védelmére kel megtámadott ártatlanságának. Meghat az öreg Bastman esperes, aki a papilak hideg szobájában dolgozik predikációin, amelyekbe mindig belekeveri Napoleont. Történész szeretett volna lenni, de a kenyér idezárta ebbe az eldugott falucskába, s ambicióját abban éli ki, hogy a vasárnapi istentiszteleteken Napoleon hadmozdulatait vegyíti bele az Evangélium magyarázatába. Olyan természetes felesége az erélyes Bastmanné, aki egyedül marad az elhagyott faluban a maga asszonyos, kissé nyers szókimondásával, gondozója urának és később védelmezője emlékének. S a többiek, Jarvaus, a boltos, a harangozó, Rusilta, akit a nemesi származású Unkka zsellérsorsból emel magához, Sammeli, az öreg halász, aki norvég imádságokat mondogatott a gyermek Unkkának, a haszontalan Leon, akit apja, Bastman esperes Napoleon-imádatában keresztelt el a császárról, de aki nem örökölte apja becsületes erényeit, az életszerelmes Saida, aki a vidék asszonyainak megbotránkozására : «déliesen» kivágott ruhába öltözködik, mind-mind érdekes, reálisan megfigyelt és megrajzolt alakok. A konok és a rengetegbe bujt újhitű Sieravaari Mattus, aki gúnyolódva járul évenként egyszer Bastman tiszteletes úr Úrvacsorájához, s végül is a végső útravaló nélkül távozik az örök hazába, félelmetesen megy el előttünk, szinte halljuk nehéz fókabőrcsizmájának a dübörgését. Hősi éposz helyett hétköznapok, héroszok helyett emberek. De ez az élet — hogy az író magyar előszavával él-

jek — igaz és mindenekfölött művészi. A fordítás munkáját Lakó György és Móricz Virág végezte finom stílusérzékkel, zavartalan művészi összehangolásban az eredetivel.

Mihály László.

Hitter József S. J.: Spanyol tűztenger. Csak akkor látjuk meg, hogy mennyire szükség volt Hitter József könyvének megírására, ha elolvassuk azt. Magunk is csodálkozunk, hogy mennyi szempontot nem ismerünk a spanyol polgárháború elindulása körül. A szerző pontosan és részletesen tájékoztat bennünket a kérdés felől s miközben megismerjük a választások meghamisításának történetét, megértjük azt az ellenállást, amelyet a nemzetiek a köztársaságiakkal szemben elindítottak és kifejtettek. Részletesen ismerteti a vörös Moszkva szerepét s a forradalom borzalmait. Közben képek, újra csak képek, melyek a spanyol vörösök hátborzongató kegyetlenkedéseikről adnak hírt. Mindez többet mond így, mintha csak a szavak ábrázoló erejét vette volna igénybe. Igaz, a stílus eleven és szenvedéllyel teli ahhoz, hogy a borzalmakat úgy is visszatükrözze. Igy tökéletesebben sikerült a cél. Elborzadunk és eltakarjuk a szemeinket. Nem igaz, hogy Krisztusra lövöldöznek a spanyol vörösök! Nem igaz, hogy Európa tűri ezt a szörnyű mészárlást. Csak akkor nyugszunk meg, amikor a kis kötet végére érve kicsendül a szerző bizakodása a füstölgő romok mögül. «Az új hajnal int és talán pirkad is már. A forradalom tüzei lassanként kijózanítólag világítanak be a szívekbe.» Adja Isten, hogy úgy legyen.

A Magyar Kultúra, amely annyi érdekes könyv kiadásával szerzett elvitathatatlan érdemeket, nagy szolgálatot tett a kereszténység ügyének, mikor Hittler József eleven kis könyvét mutatós címlappal ízléses kivitelben kiadta. Az eszmék szörnyű válságában nagy szüksége van a közönségnek ilyen irányt mutató kötetre.

M. A.

SZINHÁZ.

FARKASKALAND.

Asztalos Miklós történelmi színműve a Nemzeti Színházban.

Történetíró jelentkezik ezzel a drámával, Erdély multjának különleges ismerője. Csak látszólag paradox állítás, hogy *ennek ellenére* drámája köt le s nem történelmi tájékozottsága. Ezen nem azt értem, hogy a korrajzot elejti vagy a légkör éreztetésével adós marad. Színművének szinte minden mozzanatában ott kísért a XVII. század eleji Erdély vad hullámtorlata, amelynek a dráma végén már szigonyos Neptunusa is föltetszik Bethlen Gábor alakjában. De ebben a szélsőségesen politikai időszakban Asztalos mégsem csábul el hangzatos és dramaturgiailag annyira reménytelen színpadi politizálásra. Báthori Gábor emberi szenvedélyeire figyel, meggyőzően azt vallva, hogy történelmi végzetének is itt fogódznak meg tápláló — bár sorvadásra ítélt — gyökérszálai. Meglepett, hogy a dráma akárhány bírálója a nagytervű uralkodó vonásait sürgette Asztaloson, pedig ha volt fejedelem, ki zabolátlan egyéni akaratát tökéletesen képtelen volt a közösségébe termékenyítőleg beleoltani: bizonyára az utolsó Báthori volt az. Sugallatosságának nagy volt a varázsa, de semmivel egyenlő az alkotóereje; ösztöneinek élt, nem küldetésének.

A szerző képzeletét az ösztönember csillaghullása ragadta meg, akiben a tiszta szerelemnek már első s egyúttal utolsó szikrája is behamvazódott. Mikor azután ezt a hamuréteget az idők vihara elfújja, a lappangó parázs előtűnik, de már csak egyetlen, végső lobbanásra.

Becsülnivaló Asztalos drámájának elgondolása s nem egyszer készsége is meglepő ennek az elgondolásnak színpadi megvalósításában. Szenvedélyek gyúlnak ki színdarabjában, nem parádés, «történelmi» lángolások, mindig érezni, hogy az ember a korok jelmezében is milyen keveset változik. Meghitt történelmet kapunk, itt-ott — mint pl. Báthori éjszakai, kalandos légyottra szökésében — a cselekvény sodra már szinte a vígjáték árterülete felé csap ki a tragikai mederből. Ez is határozott írói érzékre vall, az igazi drámaíró — Shakespeare szabad életérzésének igézetében — sohasem ügyel kínosan a merev határvonalakra, ezek tisztelete jobbára a «penzum»-ihletű drámaírók erénye s mindig bizonyos feszességhez és peckességhez vezet.

Más kérdés, hogy ehhez a szabad alakításhoz az írónak megvan-e a valóban szabad lélegzetvétele? Kifejezésében az a hajlékonyság, mely elgondolását híven és a művészi igazság meleg forrásaiból szolgálja? E tekintetben Asztalos drámaköltői erejének némi fogyatéka is nyilvánvaló. Mondatai biztosak, a lényeget adják és — egynéhány kisiklást leszámítva — ízesek is. Csak drámai feszítőerejük nem eléggé magasfokú. Néha még a történeti tanulmányíró fogalmazza meg őket, hibátlanul mérlegelve a közölnivalót, hibátlanabbul, mint a drámai hatásértéket. Az igazi drámai nyelvben megbomlanak a túlságosan zárt, erősen értelmi összefüggésű szakaszok, a beszéd is «in statu nascendi» robban ki, akárcsak a szenvedély, mely fűti. Ez az, ami-

ben a bíráló jótanácsokat bajosan adhat, ennek ő is csak élvezője, igaz, hogy eléggé gyér élvezője, különösen történelmi színművekben.

A Nemzeti Színház tiszteletreméltó odaadással és előkelő becsvággyal szolgálta új szerzőjének ügyét. A játékmester, Abonyi Tivadar, körültekintő gondossággal őrködött, hogy az emberi, egyéni ízű mozzanatok, a «történelmi» stílus megrögzött hagyományainak prédájául ne essenek. Általánosságban sikerrel is járt törekvése, legfeljebb a «békétlen» jelenetekben kísértett föl itt-ott a jelmezes mélabú. A közreműködők sem tévedtek nagyhangú öblösségbe s hogy az alakok művészi hitele nem érte el ugyanazt a színtet, inkább a szereposztáson fordult meg. Jávor Pál Báthorijában örömmel méltányoljuk az elmélyedést, önfegyelmezést és jelenetein túl az egységnek szemmeltartását, csak a jelentékenység varázsa s az ú. n. «holt» pillanatok színpadi értékesítésének képessége hiányzik a fiatal művészből. A szenvedély lüktetése helyett beszédében akárhányszor csak szövegpattogtatást érzünk, mozgásában robbanó indulat helyett hebehurgyaságot. Somogyi Erzsi a «házias» bevezetőrészben kifogástalan, később a patétikus fordulókon keresetté válik, inkább csak szereplehetőségeket kerget. Lukács Margit biztatóan fejlődik, pompás eszközein egyre tudatosabban uralkodik, neki még az élmény- és hangulatemlékek gyarapodására van szüksége, hogy mélyebbre áshasson. Kovács Károly jótékonyan kezd kibontakozni az intrikusi egyoldalúságból. Berky Lili a nagyasszonyi tekintélynek sohasem marad adósa. Hosszú Zoltán meg Iványi Irén az epizódnak nagy erőssége. Igen szépek és stílusosak a Horváth János színpadképei.

A világ közepe.

Paul Osborne színjátéka a Vígszínházban.

Együgyűek is lehetnek kiválasztottakká s egy amerikai farmertanya is a «világ közepé»-vé. Itt nem kisebb dolog történik, mint hogy egy unokája sorsáért aggódó vén bérlőgazda foglyulejti magát a Halált: ottragasztja kertje almafáján, mely egy önzetlen jócselekedete fejében korlátlan hatalmába kerül, valósággal az Édenkertbeli «halhatatlanság fájá»-vá változik. Az öreg nem akar meghalni, mert az unokát egy «áspiskígyó» nagynéni gyámsága fenyegeti. A szelíd, megértő, minden sebet meggyógyító Halál tűri sorsát, jól tudja, hogy munkája nélkül a világé is meghiúsul, hogy siralom völgyévé válnék az a világ, melynek a halhatatlanság a «közepe». Erre eszmél rá maga a makacs öreg is és hóbortos gondolatának áldozatául esett kis unokáját kézenfogva, megadással és boldogan indul el a jóságos Halál társaságában a másvilág üdvösségébe.

Látnivaló, hogy a kétarcú Amerikának ebben a színjátékban tisztára az érzelmes, a család- és gyermekkultusz felé fordult ábrázata tükröződik; kétségtelenül a rokonszenvesebbik, még pedig a moziból oly jól ismert híg és olcsó szentimentalizmus nélkül. Az amerikai ír-származású Osborn nem színpadi iparos, szerencsésebb pillanataiban a valódi művészet tájaira is van útlevele. Még ötletének előrelátható és be is következő veszedelmeivel is derekasan megbirkózik. A drámai fejlesztésben olykor elakad, viszont stílusbontó színpadi handabandázásba sohasem téved bele. Nagyon jól tette a Vígszínház, hogy valahára valami *más*sal kísérletezett, nem ragadva bent a kisebb kockázatú, de hovatovább elgépiesedésre vezető megszokásban. Ez alighanem az új drámaügyi irányítónak, Zágon Istvánnak érdeme, tőle való a kitűnő fordítás is. Hegedüs

Tibor gondos, finomérzékű rendezéssel, Vörös Pál hatásos és stílusos díszletekkel támogatta.

Az előadás hibátlanul szép. Somlay Artur aggastyánja gazdag, mély és ízes alakítás, az igazi humor meleg színeiben ragyog. S méltó hozzá — akinek feladata nem kisebb s nem jelentéktelenebb — az unoka is, a kis Szepes Iván, az új gyermekszínész, aki gyermeknek elragadóan kedves, színésznek meghökkentően tehetséges. Vágóné művészi egyszerűsége kincset ér, Vaszary Piroska jellegzetessége a legjobb metszetkészítőkére emlékeztet. Az újonnan szerződtetett Kőmives Sándor a Halál alakjában mutatkozott be, rokonszenves egyéniségével, gyönyörű beszédével általános feltűnést keltve. Kormos Márta is novicia ezen a szinpadon, meleg hangja, kellemes mozgása sok jót ígér. Bárdi Ödön most is megbízható, előkelő játékmodorú művésznek bizonyult.

Színészjubileumok a Nemzeti Színházban.

Pataki József — Gabányi László — Ónodi Ákos.

Nehéz elhinni, hogy az utolsó «békeesztendő» szerződtetettjei is már egy negyedszázada szolgálják hivatásukat s a magyar drámajátszás első otthonát. Hárman kerültek együvé ebben a tisztességben s az érte becsülettel kijáró megtiszteltetésben. Mind a hárman azok közül a megbízható, értékes erők közül valók, akiken a Nemzeti Színház művészi munkájának elengedhetetlen folytonossága nyugszik. Inkább az epizódban foglalkoztatták őket, de ennek — ha valahol — épp ebben az intézetben nem lehet lefokozó jelentése: itt aranyat ér az olyan művész, aki a részletmunkát a művészi igazság teljességével oldja meg, színaranyat a talmiragyogás mellett, mely esetleg *sztár*feladatokban csillog egy epizódra is kevés benső hitelesség nélkül.

Pataki Józsefről még a nagy Pethes Imre mondta egyszer nekem: kivezényeltetném látására a pesti tanulóifjúságot, hogy megbámulhassák az igazi magyar embert, mielőtt végkép kivész a főváros színpadáról. Valóban, a Réthy Mihályok és Szentgyörgyi Istvánok lelkét kevesen őrzik hívebben ennél a kevéseszközű művésznél, aki a színház legjobb szellemét igazán vérében hordozza. Hagyománytisztele ihleti abban is, hogy a fényes multnak kutató krónikásává szegődött s annak emlékeit féltő gonddal gyüjtögeti és őrzi a színház múzeumában. Ünnepi estején is visszament a legendás multba, Szigligeti *Csikós*ának öreg Marci bácsiját mutatta meg a késő maradéknak, maga köré teremtve a színpadra egész világát a régi magyar pusztának, amelynek az évszázados multban szakasztott ilyen lehetett valamennyi kiskirálya. A statisztáló meg a nézőtérről figyelő színiiskolások jól tették, ha alaposan rácsodálkoztak erre a vén csikósgazdára: ki ne haljon a fajtája, valameddig a Nemzeti Színház fennáll!

Gabányi László nagy örökség díszével és terhével járta végig ugyanezt az időszakot: az édesapjáéval. Minden külső adománya csodálatos, szinte kísérteties újjáéledése a néhai nagy művész színpadi megjelenésének, s ez a visszaütő igézet a haladó idővel még csak fokozódik. Ugyanevvel mintegy az is adva van, hogy a művész szerepköre is jórészt ilyen hagyatékjellegű. Talán csak a magyar parasztalakok területén fordult meg kevesebbszer, a shakespearei, moliérei epizódszerepeket szinte hiánytalanul átvállalhatta s ami a Paulaykorszakból máig műsoron maradt, abban is tökéletes stílustisztelettel állt helyt Gabányi Árpád egykori híres művészi feladataiért. Most is

egy ilyen szerepben jubilált: Csiky elmulhatatlan *Nagymamá*jának kenetes és zsörtölődő tábori lelkészében. Újra megbizonyította a kitűnő epizódszínész legfőbb erényét, a csekélyebb szerep gazdag jellegzetességű megrajzolását s ugyanakkor a fínom stílusérzéket is, mely az olcsó túlhangsúlyozás megvetésével illeszkedik bele az *egész* színmű művészi összhangjába.

Ónodi Ákos — két jubiláns kartársával ellentétben — nem tartozott a színpad «született öreg»-jei közé. Még nem is oly régen tüzeslelkű fiatal hősök szólamait zendítette meg, a szó mögött az érzés hevének gazdag fedezetével. Feledhetetlen Harsányi Kálmán barátunk mindig lelkes örömmel hívta fel a figyelmet erre az őszinte lobogásra. Harmadfél évtized multán Ónodi is hovatovább áthangolódott a higgadtabb, meglett-férfibb szerepekre s ezekben vált csak nyilvánvalóvá érett jellemzőkészsége. Mintaszerűen tiszta és színmagyar a szóejtése s éppen takarékossága által kifejező a mozgása. Nem hiába játszotta többször a *Hamlet* színészét: jól elméjébe véste Hamlet intelmét a színészi mérsékletről. Evvel vált ki most az ünnepi estén is a *Sárga csikó* Csorba Mártonában. Ez a fogházviselt csikósgazda «hatásos» szerep, de leginkább a múltszázadi teatralitás értelmében. Ónodi az élet és költői igazság színébe öltöztette. Pályáján elérkezett arra a pontra, ahol a színész a drámairónak alkotótársává emelkedik.

A Nemzeti Színház az utóbbi években nagyon megfiatalodott. Adja Isten, hogy az ifjú gárda megértse és kövesse e negyedszázados multú elődjeinek útmutatását.

Rédey Tivadar.

FILM.

FILM ÉS FILMÉLMÉNY.

Alaposan benne vagyunk a szezonban, egymásután peregtetik le az új filmeket, maradandó élményt azonban csak nagyon kevés jelent közöttük. Olyan filmre gondolok, amely hatásával és képeivel sokáig az idegekben élne . . .

Igazi francia film a **Párizs lámpafénynél.** Egy férfit szeret egy asszony és egy leány. A férfi nem is sejti, hogy az asszony a leány anyja. Albert Préjean mint drámai színész mutatkozik be. Az alvilági levegővel telített környezetből, a merész témából, amely kisiklásra csábíthatott volna, a franciák tiszta irodalmat igyekeztek csinálni. Françoise Rosay az anya, a lokáltulajdonosnő szerepében megrázóan eleven. Egy mozdulattal vagy félhanggal a lélek legmélyebb történéseit érzékelteti. Charles Vanel púposa kitűnő. Párizsi zsargon és párizsi karakterfigurák: a kitartott fiú, a márki és a mocsárban tisztaságot jelentő leány, Lisette Lanvin. — A **Kétlelkű ember,** amely az új francia bűnügyi film reprezentánsa, különös történet. A jó Viktor úr az esemény hőse, a Bazár a megbízhatósághoz tulajdonosa. A kisváros lakóinak osztatlan becsülését és rokonszenvét élvezi, de éjjel furcsa dolgokat művel. Gyanús alakokkal tárgyal betörésről, gyilkosságba is keveredik. Raimu lenyűgözően realisztikus emberábrázolása lélektani finomságok kifejezésével párosul. Pierre Blanchar az ártatlanul gyilkossággal vádolt cipészmester szerepében sokáig élményünk marad. — Egy gyorsan polgárosuló város bevándorolt lakói, sötét kalandorok és tisztaszándékú, építő férfiak

között dúl a harc, hogy a leégett **Chicago** romjain felépüljön az új város. A tűzvész fölvétele nagyszerű, mint technika, de nem rendít meg. Kedves a három főszereplő. A nagy amerikai filmek befejezése, mint a tavalyi San Franciskóé is, nem csupán egyszerű hepiend, hanem az élet meg nem állására és tisztább kibontakozására mutat.

A **Mégis ártatlan**-ban a vígjátéki helyzetek kiaknázása, a friss ötletek és a kiváló trükkfényképezés jelentik a sikert. Danielle Darrieux, az új sztár, törékeny és üde jelenség. A munkanélküliség idejéből ágrólszakadt kisleányt játszik, aki eszével és ügyességével csinál karriert — a szociális beállítás azonban nem tengelye a mesének. Figyelemreméltó a dialógusok lerövidítése, sokszor egy-egy szavas találó párbeszédé, a kifejezés feszültséggel telített gesztusai pedig művészien alkalmazott tartalmi sűrítések. — Jeannette Mac Donald és Nelson Eddy, a kedves énekespár a hőse a **Nyugat lányá**-nak. Nem szárnyalják túl előbbi filmjüket ezzel a szép alaphangú történettel. Amin az egész mese fölépül, egy gyerekkori dal motívuma, amiről a férfi ráismer a nőre. Szép a vágtató és nyilazó jelenet képritmusa.

Újszerű és komoly igényekkel jelentkező film az **Új bálványok.** Pilótákról szól, nem is közönséges pilótákról, hanem azokról, akik még nem használt gépeket repülnek be. Lélektani magva a filmnek: a félelem és bátorság különös keveredése. A félelem a hisztériáig és a bátorság az önkívületig! A repülőgépekről készült fölvételek Amerika fényképezési tökéletességét mutatják. Spencer Tracy játéka emberien meleg és közvetlen. Szándékaiban komoly, de kivitelében nem egészen a szándékhoz alkalmazkodó film ez, amely azonban mindig éreztetni tudja a szándék komolyságát és közel van ahhoz, hogy élményt nyujtson.

Az **Olimpiász**-ról készült film azonban — korunk sportrajongásától függetlenül is — csupán mint film, élményt adott. Leni Riefensthal nagyszerű és teljes rendezői művészete minden kitalált mesénél izgalmasabb módon hozza szemünk elé két év után az olympiai játékokat. Azt a szellemet, amelyből az olimpiász megszületett, kiválóan érezteti a film. A tökéletesség utáni vágyról, a szépségről és erőről, a test csodáiról és költészetéről mesélnek nekünk azok a szobrok, amelyeket márványba álmodott a görög művész, amikor megalkotta a szépség ideálját. A szobrok elevenek voltak, mielőtt formát kaptak a márványban és megelevenednek újra, mihelyt föltámadnak az emberben. A játék, a kedv kifejezői, a dobás, ugrás és futás klasszikus mozdulatai támadnak föl a modern atletikában. A test ma is készül a csodára s úgy áll a térben egyedül, mikor bizonyságot kell tennie a végső megfeszülésről: a szobrok magányával s arcán a küzdés diadalával és szomorúságával. Minden olimpiász ilyen bizonyságtétel volt a görögök számára — olvashatjuk le a filmről — s az ma is. Mezőkön, folyópartok mellett, hegyeken és síkságokon át látjuk, hogy fut a szent láng, amíg a német atléta diadalmas tisztelgéssel tartja magasba a stadion embertömege előtt s fellobbantja vele az olimpiai tüzet. Ez a film, annak ellenére, hogy a valóságról készült, pergő képeiben és villámgyors történéseinek bemutatásában filmszerűbb minden elképzelhető filmnél. A felvételek kitűnőek, minden mozdulatot külön élvezhetünk. Felejthetetlen egy-egy arc feszültsége, ahogy a belső erő birtokba veszi lassan az egész testet, úr lesz fölötte, már semmi más nem létezik, csak egyetlen akarat, zárt egység, hogy megszülessen a testnek művészi ihlet teljességében fogant remekműve: a rekord. Emlékezünk a lengyel bajnoknő villámgyors perdülésére, a megenyhült és

győzelemtől kifényesedett arcokra. A pattanásig feszült idegek áramköre kapcsolja egybe a futókat. Owens, a világ leggyorsabb embere, különös fekete. Egyáltalán nem gyapjas néger. Nyulánk, csinos fiú, hosszú és domborizmú lábakkal, fiatal, komoly arca csupa értelem, csupa tudat és csupa éberség. Fehér gátak fölött szökellnek az atléták, gyönyörű a magasugrás, mint vízben csavarodnak, elfekszenek a léc fölött. Drámai az öt órán át estébe nyúló rúdugrás, a párbaj a két amerikai és két japán között. Nishida, égőszemű, kócos fiú, leveri a lécet, bocsánatkérő, szégyellős mosollyal int még a levegőben. Az amerikai alakja válik ki az éjből, villanyfénytől megvilágított fehér teste röppen a sötétben ; a léc meg sem rezdül.

A marathoni futás drámai elevensége zárja le a filmet, mintegy megadva jelentését és rámutatva a sport értelmére. Eddig a vetélkedés, a pillanatnyi erőfeszítés egymásközött volt a fontos, de számít-e most, hogy ki győz? A feladat : legyőzni a földet, amely ólmosan húzza le a testet, a fontos legyőzni a távolságot, a fontos, hogy győzzön az ember.

Soós László.

ZENE.

A MAGYAR ZENEKULTÚRA ÚTJA.

A magyar zeneszerzők, előadóművészek és zenepedagógusok között más nemzetekhez viszonyítva aránytalanul sok kiváló, sőt világhíres mester volt és van ma is. Örvendetes fejlődést mutatnak a haladó szellemű énekkarok az új magyar énekeskultúra népszerűsítésével. Budapesten több kitűnő zeneművészeti intézmény működik és sok elsőrendű zenei esemény zajlik le, biztató jeleket látunk továbbá különösen az Orsz. Iskolánkívüli Népművelési Bizottság és főváros vezetősége részéről a közönség zenei nevelését elősegítő akciókban is.

Mégis, sajnos, általában a zenei műveltség hazánkban nem minősíthető elég fejlettnek, általánosnak, magyarnak és európainak. Vidéki városainkban — megfelelő irányítás és szervezettség hiányában — csak kivételesen mutatkoznak értékes jelenségek. Igy zenei kultúránk országos átlaga zenei tehetséggel megáldott nemzetünkhöz nem méltó alacsony fokon áll.

A magyar zenekultúra európai színvonalát ugyanis vidéki városaink saját, autochton zenekultúrája biztosíthatja. Vizsgáljuk meg a vidéken keresztülható magyar zenekultúra útját.

Mint ismeretes, a zenekultúra első tényezője a zeneiskola. Fejlesztheti a vidék zenekultúráját fővárosi vagy külföldi kiváló előadóművészek szereplése is. Azonban a vidék valódi, autochton zenekultúrája szempontjából az a legfontosabb, hogy milyen műveket, hogyan mutatnak be helybeliek s milyen fokon áll a közönség zenei műveltsége?

A zeneirodalom legfőbb alkotásainak, a szimfónikus és kamarazeneműveknek megismerése vezet az igazi zeneértéshez, a zenei műveltségen nyugvó zenekultúrához. A zeneművek közvetlen hatását semmilyen gépi hangszer (rádió, grammofon stb.) nem pótolhatja, csupán elősegítheti a művek megismerését. Nem nélkülözheti tehát a vidéki városok művelődni vágyó közönsége a szimfónikus és kamarazeneművek közvetlen hatását biztosító szimfónikus zenekarok vagy kamarazene-együttesek működését.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a közönség zenei művelődését leghatékonyabban a Collegium Musicum rendszerű hangversenyek szolgálják.

A Collegium Musicum-hangversenyeken a helybeli hivatásos és képzett amatőrzenészekből alakuló kamaraegyüttes zenei stílust és műsortmagyarázó előadások kíséretében mutatja be a zeneirodalom egy-egy korszakának és a nagy mestereknek jellemző alkotásait. A Collegium Musicum-rendszerének előnyei a hazai viszonyok figyelembevételével a következő szempontokból mutatkoznak:

Csak kevés vidéki városban lehet szimfónikus zenekar és ez esetben is — mint a gyakorlat mutatja — a zenekar évenként csak kevés (2—3) műsorra képes jól előkészülni;

a zeneileg képzetlen, zeneesztétikai érzékkel és ismeretekkel nem bíró átlagközönség számára még a szimfónikus hangverseny sem jelent valódi zenei élményt, mert zenei műveltség hiányában képtelen teljes mértékben élvezni, megérteni és értékelni a zeneirodalom nagy alkotásait. A zeneileg műveletlen közönség számára még egy szimfónikus zenekari hangverseny is — különösen vendégszólista esetében — nem annyira művészi, mint inkább társadalmi esemény csupán;

mindenképpen kívánatos tehát a közönség zenei képzése és nevelése s ez legjobban, legegyszerűbben a Collegium Musicum által oldható meg, mely intimebb, közvetlenebb jellegénél fogva jobban tudja lekötni közönségét;

a Collegium Musicum kamarazene-együtteséhez, bár képzettebb, de lényegesen kevesebb muzsikus szükséges, mint a szimfónikus zenekarhoz. Igy a Collegium Musicum kamarazenekara a város legjobb muzsikálóinak együttese lehet, különleges próbametódussal készülhet művészi feladatára;

Collegium Musicumok még oly városban is működhetnek, ahol csak igen kevés képzett muzsikus van, mert az előadások a zenei stílus és műsorismertetéssel, kisebb együttessel (trió vagy kvartett), szólistákkal és grammofon-illusztrálással is megoldhatók;

kiváló szolgálatot teljesíthetnek a Collegium Musicumok a vidéki városokban való helyi működésen kívül a környékbeli kisebb helyeken is, ahova az Orsz. Iskolánkívüli Népművelő Bizottság rendezésében és támogatásával eljuttathatják közönségüknek a zeneirodalom remekműveinek közvetlenül ható élményét.

A Collegium Musicum-rendszere alkalmat ad tehát a vidéki város és kisebb helyek közönségének is arra, hogy megismerhesse a komoly zene irodalmát, a nagy mesterek stílusát, műveiknek szellemét a közvetlen ható élményével.

Ideális esetben a vidéki városban következő zenei szervezetek működhetnek a zenekultúra szolgálatában:

Mindenesetre nélkülözhetetlen a zeneiskola művésztanáraiból és esetleg kiváló amatőrökből alakuló *kamarazenetársaság*,

ezután a Collegium Musicum zeneegyüttese, mely 8—14 képzett vonósból, zongoristával vagy még néhány fúvóssal kibővített együttesből állhat. Ebben a város legjobb hivatásos és amatőrmuzsikusai rendszeresen (heti 2 próbán) készülnek a Collegim Musicum-hangversenyeire. Megfelelő vezetés mellett ily együttes évenként 4—8 Collegium Musicum műsorára jól előkészülhet.

Ha egy vidéki városban elegendő számban fúvósok is vannak a vonóso-

kon kívül, úgy ott a Collegium Musicumokkal együtt *szimfónikus zenekar* is működhet. Természetesen a vidéki szimfónikus zenekar egészen más helyzetben van, mint egy hivatásos, képzett, zenekari gyakorlattal bíró fővárosi szimfónikus zenekar. Nem szabad túlterhelni a zenekart, de a vidéki közönséget sem hosszú zenekari műsorral.

Miután azonban csakis elsőrendű produkcióval lehet a hallgatóság érdeklődését a zeneművészet szépségei iránt felkelteni és megtartani, sehol, még a legkisebb vidéki helyen sem szabad mást, mint elsőrendű művészi teljesítményt nyujtani. Elsőrendű művészi produkciót a műsor megválasztása és kivitele tekintetében. E nehéz és elengedhetetlen követelményeknek a vidéki szimfónikus zenekar csak úgy tud megfelelni, ha könnyítünk feladatán. Éspedig:

A vidéki szimfónikus zenekar *kevesebb zenekari művel* készüljön a hangversenyre, mert nem képes fővárosi mintára egész műsort szimfónikus zenekari művekkel jól előadni;

változatosabb is a vidéki közönség számára oly hangverseny, melyen a helyi szimfónikus zenekaron kívül énekkari és zenei csoportok vagy szólisták is szerepelnek;

a vidéki szimfónikus zenekar csakis örökértékű műveket vegyen műsorára, de technikai képességeinek megfelelőt s nem nehezebbet.

A könnyített feladat elsőrendű megoldására:

a zenekar rendszeres próbákra az amatőrök számára előkészített különleges módon készüljön (kijegyzett hangjegy minden résztvevő számára, szólamgyakorlások, régi nagy mesterek műveinek átjátszásával rutinszerzés stb.);

igen fontos, hogy a vidéki szimfónikus zenekarnak *állandó, betanító* és vezető karmestere legyen egy-egy vendégkarmester mellett.

* * *

A vidéki város zenekultúrája előnyösen befolyásolja a város kulturális életét s így hatással lehet a városok általános fejlődésére is. Sajnos, e tekintetben több körülmény nehezbíti a vidéki nívós zeneélet kifejlődését. Elsősorban pl., hogy a vidéki város zenekultúráját olyanok «vezetik» sokszor fogyatékos zenei műveltséggel, akik zeneegyesületi tisztségüket csupán társadalmi érvényesülésre használják fel s így a képzett és vezetésre alkalmas hivatásos muzsikus a megfelelő támogatás és központi irányítás hiányában visszavonulni kényszerül.

A magyar vidék zenekultúrájának megszervezése, Collegium Musicumok létesítése nemcsak a városok és egész nemzeti kultúránk, hanem Zeneművészeti Főiskolánk szempontjából is kívánatos, mert a vidék zenekultúrájának fejlődésével egyrészt a Zeneművészeti Főiskoláról kikerülő zenetanárok és zeneművészek elhelyezése oldható meg könnyebben, másrészt a Zeneművészeti Főiskola több és jobb növendékanyagot kaphat vidékről, ha ott oly tanárok működhetnek, akik színvonalas zenekultúrában élhetnek.

Különös jelentőségű feladat a mai időkben a magyar és külföldi zeneirodalom művelésén kívül a magyar népi dalnak és zenének újonnan felfedezett ősi zenei anyanyelvünknek ismertetése és népszerűsítése.

A magyar zenekultúra úgy válhat teljessé és színvonalát úgy emelhetjük, ha a közönségnek csakis remekműveket mutatunk be, remekműveket elsőrendű előadásban. A magyar vidéknek tehát elsőrendű muzsikusokra

van szükségük — talán inkább mint a fővárosnak —, az elsőrendű muzsikusoknak pedig vidéki, nehéz működésük támogatására, biztosítására, megbecsülésére. Nemes, de kétszeresen nehéz feladatot végez a vidéken működő hivatásos muzsikus, amikor amatőrökkel kell együttdolgoznia.

A magyar zenekultúrának nemcsak európainak, de magyarnak is kell lenni. Majd, ha közönségünk nagyobbik része is «megismeri vagy újratanulja» az ősi magyar zenei anyanyelvet (mint annakidején Széchenyi a magyar nyelvet), majd akkor fogja igazán értékelni tudni az új magyar zeneirodalom régen világhírű remekműveit is.

A magyar vidéki közönség ma már többnyire a fővároson és a külföldön keresztül kaphatja vissza valódi magyar zenekultúrájának alapelemeit, ősi zenei anyanyelvét, viszont csakis a magyar vidék zenekultúrájával emelkedhet magasba az országos magyar zenekultúra.

Baranyai Gyula.

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

PLUTUS, AVAGY ARISTOPHANES ÉS A MODERN SZÍNHÁZ.

Aki Párisban komoly színházat keres az Operán vagy a Comèdien kívül, az Baty, Rocher, Jouvet, Pitoëff és Dullin színházai között válogathat. Ezek az igazgatók rendezői s nem egyszer színészei is színházaiknak. Maguk a színházak aránylag kicsinyek, ez és a francia közönség komoly színházi érdeklődése engedheti meg, hogy az igazgatók érdekes kísérletekbe bocsátkozhassanak, komoly, erősen irodalmi jellegű színdarabokat, modern rendezésben a legújabb színházi törekvéseknek megfelelően mutathassanak be. A Montparnasse-nak, Baty színházának, fénnyel, mozgással, rendezéssel operáló stílusa Pesten sem ismeretlen. Pitoëff és felesége, aki a század egyik legnagyszerűbb színésznője, főleg az orosz irodalom és színház nagy alkotásait alkalmazzák francia színre. Jouvet hideg intellektualizmusa a Giraudoux-darabok játékos nehézségeit szerette. Jouvet ma Knock-ot játsza, Jules Romainsnek ezt az erősen Moliérei hagyományokon épülő, az orvosok sarlatanizmusát gúnyoló darabját. Dullin, akinek egyik legutóbbi nagy sikere Volpone volt, klasszikusokkal és görög adaptációkkal szeret foglalkozni. Dullin az utóbbi években két Aristophanes-darabot is játszott, a *Madarakat* és a *Békét*, s jelenleg a Simone Jollivet átdolgozásában színrekerülő *Plutus*-nak Chrémyle-jét formálja meg estéről-estére. Chrémyle a darab vezetőszerepe, a zsörtölődő, egyszerű polgárnak, adóalanynak («français moyen») típusa.

Mi vonz egy színészt és rendezőt, akit hazájában modernnek, ha nem is avantgardistának tisztelnek, Aristophaneshez?

Plutus témájának kétségkívül van bizonyos aktualitása.

A hétméteres színpadon a görög agora egész élete, olyan zsúfoltságban, ahogy az a dél városaiban szokás: Aristophanes dolgozó Athénje, olyan merész és könnyed elvonásban a személyes sorsokból az emberiig, amihez csak a görögök értettek. A kézművesek Athénje ez, a pék, a cipész, a kékfestő, a kőműves tolonganak házaik előtt, műhelyeikben. Szűk utcák és kis sikátorok torkollanak a térre Fortuna arannyal ékes temploma elé s előszivárog rajtuk a mezei nép, a pásztor, a paraszt, a vincellér, a halász, az archaikus görög világ stilizált jelmezében. Panaszkodnak — a munka nehéz s keveset hoz a konyhára, a munkásember, aki becsületesen él, szegény marad mindig. — Jön az adószedő is, hogy *Chrémyle*, a becsületes polgár házára kiakassza az árverési hirdetményt. Chrémyle szeretne kitörni a munka és az adók leverő köréből s Apollótól kér tanácsot. «Kövesd az elsőt, aki áthalad e téren!» Ez az első áthaladó, egy különös méltósággal botorkáló, piszkos, bekötött szemű Öreg, nem más, mint *Plutus*, az *arany istene*. Csak a Juppiter által parancsolt kötést kell levenni szeméről, hogy azoknak a szegény és becsületes embereknek adja a pénzt, akik megérdemlik. Athéniak, szegény munkásemberek, itt az alkalom! Chrémyle összehivatja barátait, a sok «*igazt*», *jóembert*. A nagy örömnek és reménykedésnek csak egy nő kiált megálljt: a Szegénység asszony könyörög, hogy ne taszítsák el maguktól, hisz ő mindig hűséges volt hozzájuk. De a kézműveseknek, a mezei népnek elég volt az igazságtalanságból meg a nyomorúságból. Előzik a

Szegénységet, Chrémyle leveszi az isten szeméről a kötést s a felhőkből megindul az arany áradata. Mindenki gazdag lesz már Athénben, aki becsületes, szegény ember volt.

De boldogabb lesz-e?

A gazdag Athén díszletét óriás aranypók szövi át. Az emberek üldögélnek a házuk előtt, unatkoznak ; dolgozni senki sem akar, az arany ingyen van. De a semmittevés is fáraszt s táncolni sem lehet örökké. Igaz, a «nem becsületesek» (a régi gazdagok), a bíró, a pap, a politikus, a kerítőnő és a bankár elhagyják a várost, mert ők a szegényekből élnek, de velük kénytelen menni a szobrász is, mert itt már nincs ember, aki a hegyből kifejtené neki a márványt. A halász nem fog halat és a pék nem ad el kenyeret, van aranyuk nekik is elég. A városban kezd kitörni az éhínség. A vagyon igazságos elosztásából sem lesz semmi, az arany újra csak a gazemberekhez vándorol, az idegenhez, aki uzsoraáron adja el élelmiszereit s a rabszolgakereskedőhöz, aki négereket ad el Athénnak, hogy dolgozzék valaki a városban. Minden rosszul fordul. A munkanélkülivé lett Mercur feltüzeli a lakosságot a tehetetlen Plutus ellen, aki csak aranyat tud adni s nem boldogságot ; a nép majdnem rárohan Plutusra, hogy agyonverje. Chrémyle éppen időben érkezik, hogy megvédje s elűzze Plutust, ezt a hatalmához képest gyönge istenséget.

Ha az arany uralma megszűnt is, az idilli élet sem megy zökkenők nélkül. Mercur beáll a cserekereskedelem körébe s az aranynál is rosszabb értékszimbolum megalkotásán töri fejét. Chrémyle elűzi, de az ő hatalma is ingadozik már, követői elpártolnak mellőle s az ő hatalma is ingadozik már, követői elpártolnak mellőle s az öregek tanácsa (a szenátus) megbuktatja Chrémyle New-Deal-ját, a vak Plutus visszahívását javasolja, jusson csak a vagyon az embereknek a véletlen szerint. Chrémyle nem enged, de érzi már, hogy nem sok reménye marad. Este a mezőre indul, hogy burgonyát ásson ki magának vacsorára (Cincinnatus útja? vagy a bukott diktátoré?). Egy lefátyolozott nővel találkozik, ki fátylain át is bájos és kívánatos. Most érkezett — mondja — fáradtan arra a helyre, amelyet egykor nagyon szeretett. Egyszerű étkéből megkínálja Chrémylet, esznek s egymás karjában alusznak el.

Mercur felveri az athéniakat : «Nézzétek a vezéreteket, aki elárult titeket egy idegen nőért !» De az idegen nő széthúzza fátylát, ő a Szegénység-asszony : «Mert az emberek sorsa a munka és a szegénység. Az istenek maguk is szegények, lám, Juppiter is két napot tett volna az égre, nappalra és éjjelre egyet, ha bírta volna pénzzel». A meggyőzött polgárok visszahívják Plutust, a látószeműt s Plutus most már a munkának fogja megadni igazi jutalmát.

Természetesen a téma aktualitásán kívül, ami amúgy is jórészben csak az átdolgozáson át bontakozik ki, Plutus igen sokban érintkezik az új dráma és az új színház törekvéseivel.

Ha a tegnap drámatípusa a házassági háromszög volt, az új dráma a közösség felé kezd visszahajolni. Pitoëffék új darabjában (La Sauvage) a szegények és gazdagok két társadalmi osztálya ütközik össze szegény és gazdag, világlátás és érzelem kapcsán. A dráma nehezen lehet el bizonyos misztikum nélkül, de a misztikumnak élőnek és familiárisnak kell lennie egy néppel, vagy egy társadalommal. A Jollivet-féle átdolgozás és Dullin rendezése az egyik tőlünk legtávolabb eső misztikumot igyekszik élővé

tenni nyelv és gondolat szimbolikáján és színpadi játék koreografiáján át. A közösségben élő misztikumok és konvenciók az új drámának igen jelentős részei. Athénben is benne él misztikuma, Plutus el-elalszik a templomban, mormog, köhint néha, mert öreg isten ő már, törődött isten. Apolló még nem a mi finnyás irodalmárunk, csak az útkereszteződések ifjú és szemtelen istene. Az ifjú Mercur ezüstös bottal ugrál a nép között, hazudozik s úgy örül a nyereségnek, mint a sarki kalmár. Az istenek társalgása sem finomkodóbb, mint a pásztoroké.

Ha az új színház stílusa stilizált igyekszik lenni, mi nyujt a stilizálásra több alkalmat, mint ez a szimbolumokat, aranyat, kereskedelmet, szegénységet éltető görög mese? Plutus nagyszerű alkalom egy rendezőnek, hogy közönségét ránevelje a stilizált színjátszási stílus ízére, ami nélkül grandiózus drámai hatás el nem érhető. Persze az új színház egyre kevésbbé csak szavak és játék. Díszlet, fények, kosztümök, tánc és zene, minden együtt akar teljesebb valóságot, egészebb látványosságot nyujtani. Ugyanaz a részletekig kidolgozott és látványosságrendeltetését sem tagadó színjáték bontakozik ki a Plutus színpadképeiben, pásztorai körtáncában s Darius-Milhaud zenéjében, mint amelyik a Pacifique-ban oly ügyesen színezte Lenormand mondanivalóit.

Dullin Plutusa olyan kísérlet, amiben semmi sincs a frakkos Hamletek okvetetlenkedéseiből és mozit utánzó forgószínpadok dübörgéséből. Dullin Plutusa azok közül az újítások közül való, amelyek meg tudják tartani a mértéket s el tudnak jutni a művészetig.

Lovass Gyula.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Magyar irodalom a lengyel Irodalmi Évkönyvben.

Warszawa, 1938. ősze.

A lengyel Irodalmi Évkönyv (Rocznik Literacki) szakszerű képet, keresztmetszetet ad egy-egy év irodalmi termésének gazdagságáról és értékéről. Az Irodalmi Intézet (Instytut Literacki) 1932-ben indította meg ezt az Évkönyvet Zygmunt Szweykowski egyetemi tanár szerkesztésében, aki két éven keresztül irányította kezdeményezésének megvalósított munkáját.

Szweykowski professzor elgondolása volt, egy olyan irodalmi beszámolónak a könyvalakban való megjelentetése, amely egy év termését műfajonkénti csoportosításban mutatja be a szakembereknek és a nagyközönségnek egyaránt. Az eszme jó talajra talált és hamarosan meg is valósult. Ma már hat kötet fekszik az olvasó előtt, hat gazdag év termésének bemutatásával, értékelésével, irodalomtörténeti elkönyvelésével. Az Irodalmi Évkönyvet 1934-től Zafja Szmydt szerkeszti, megtartván Szweykowski intencióját mindmáig: közvetlen tanulmányokban pártatlan képét nyujtani a hivatalos könyvjegyzék alapján kimutatott könyvekről.

A «Rocznik Literacki» tengelyét kis eltéréssel általában a következő fejezetek adják:

1. A líra és verses epikai művek. 2. A dráma. 3. A regény. 4. Irodalmi újítás. 5. Fordítások: angolból-amerikaiból, franciából, görögből-latinból, hollandból, németből, oroszból, szlovákból, skandinávból, magyarból, olaszból. 6. Az útirajzirodalom. 7. A naplóirodalom. 8. A gyermek- és ifjúsági irodalom. 9. Irodalomtörténet. 10. Irodalmi elmélet. 11. Rajzok-tárcák. 12. Esztétika. 13. Folyóiratok. 14. Az irodalmi élet Lengyelországban. 15. A lengyel irodalom idegen nyelvű fordítása.

Az egyes műfajok anyagát egy-egy szakemberre bízzák, évről-évre (amennyiben lehetséges) másra, aki valóságos tanulmányt ír a szóbanlévő év anyagáról. A műfordításoknál azt az elvet valósítják meg, hogy a fordítás és az eredeti alapján írnak a műről. Amennyiben az eredeti meg nem szerezhető, csupán jelzik, hogy ilyen és olyan könyv fordítása megjelent, de az eredetinek hiányában az összehasonlítást meg nem tehettük s így annak értékére vonatkozó megjegyzést sem tehetünk.

Az Irodalmi Évkönyv az egyes fejezetek előtt pontosan közli a megjelent művek címét, szerzőjét, kiadóját, műfordítóját stb. E jegyzék után helyezik el a tanulmányt.

Az eddig megjelent hat kötet alapján képet kaphatunk arról, hogy mi jelent meg az elmúlt hat esztendőben (1932—1937 bezárólag) lengyelül a magyar irodalomból.

Mindenekelőtt szomorúan kell megállapítani, hogy a háború utáni gazdag magyar irodalom alig szerepel és hogy egyáltalában nem fordítanak lengyelre irodalmi értékű szépirodalmat magyarból, hanem az ú. n. nemzetközi szellemű magyar sajtótermékeket. Ennek legmélyebben fekvő oka abban van, hogy minden évszázados közös multunk ellenére sincs magyar-lengyel, lengyel-magyar szótárunk, hogy nincs magyar nyelvkönyvünk lengyelek számára és lengyel nyelvkönyvünk a magunk számára, hogy még csak egy

a mindennapi életben szükséges és használatos kérdések, szavak jegyzékfüzete sem jelent meg stb. Így történik meg, hogy mindössze két lengyel tud annyira magyarul, hogy műfordításokra vállalkozhat. A többi fordító vagy magyar, aki sohasem fogja megtanulni a lengyel nyelvet annyira, hogy egy író művészetének finomságait átültethesse. Bár ez még a jobbik eset. A rosszabb az, amikor másod- és harmadkézből fordítanak lengyelre magyar munkát. Itt viszont vigasztaló, hogy az így fordítiott művek sem tartozván bele a komoly magyar irodalomba, egészen mindegy, hogyan kerültek lengyel köntösben napvilágra.

A komoly magyar irodalom lengyelül Jókaival, Petőfivel kezdődött s azok ma már siralmasan elnyűtt, kiolvasott példányain be is fejeződött. Egy rendszeres műfordítás megindítása mindkét részről sorozatos kiadásban a két nemzet irodalmi közeledésnek igen áldásos gyümölcseit teremhetné meg! A mai lengyelség époly érdeklődéssel olvasná az erdélyi írókat, a magyar papköltők új igehirdetését, a parasztirodalmunk remekeit stb., mint a nagymamák és mamák Jókai regényeit. Sajnos, a magyar irodalmi művek népszerűsítése érdekében kevés vagy éppen semmi sem tevődik, így nem csoda az ilyen eredmény sem.

Az Irodalmi Évkönyv megindítása évében dr. Pazurkiewicz tollából kis figyelmeztetőt közöl az akkor megjelent Csathó Kálmán: Előkelő penzionátus című művének (olaszból fordította Stella Olgierd) lengyel kiadásával kapcsolatban a lefordításra érdemes művekről. Nem talált azonban indítványa megvalósítóra, mert a következő évben (1933) egyetlen magyar könyv sem jelent meg lengyelül. 1934-ben Bartóky József: Legendák és elbeszélések című könyvét fordította le dr. Harajdy János krakówi lektor. A jezsuiták kiadásában pedig megjelent Incze István: Guadelupe című könyve. Ugyancsak ezévben jelent meg Körmendi: Budapesti kaland és 7.15 via Bodenbach c. munkája Schütz Rezső (később Sillei) fordításában, valamint Szirmai Rezső: Magavállalta fogháza. 1935-ben két komolyabb mű látott napvilágot lengyel nyelven. Pazurkiewicz lefordította Herczeg Ferenc: Pogányok c. történelmi regényét és Schütz Rezső Zilahynak a Lélek kialszik című könyvét. 1936-ban Sillei fordításában lát napvilágot Zilahy: Két fogoly és Bókay János: Megvédtem egy asszonyt című kötete. 1937-ben pedig ugyancsak Sillei fordításában a «világsikert» ért Földes Jolán: A halászó macska utcája, valamint Körmendi: Boldog emberöltője.

Kozlowski tanár, aki remekül fordít verset, nem szerepelt az elmúlt esztendő munkájában, amit sajnálattal kell tudomásul vennünk, mert tudjuk, hogy a modern magyar líra az ő szakavatott és ihletett átköltésére vár. Pazurkiewicztől viszont novella- és regényirodalmunk tervszerű fordítására számítunk. Különben Pazurkiewicz az, aki a Rocznik Literackiban évenkinti beszámolót írja.

Reméljük, hogy a következő kötetben nagyobb értékkel szerepelni fog értékes irodalmunk lengyel fordításának beszámolója.

sz. Csorba Tibor.

Petőfi új teljes német fordítása.

Petőfi Sándor kétségkívül legnépszerűbb és legelismertebb költőnk külföldön. Születésének százéves fordulója alkalmából világünneplésben volt része. Lángelméjének varázsát egyetemesen elismerték. Ő az a költőnk, akitől legtöbb verset fordítottak s akinek költeményei legtöbb idegen nyelven jelentek meg.

Most új, gyönyörű kötet fekszik előttünk, amely Petőfi lírai és epikai költeményeinek német fordítását tartalmazza. A fordító L. Landgraf a nagy magyar költőnek régi áhítatos átültetője. Most részben átdolgozta új fordításait, részben lefordította a még hiányzó darabokat és új német Petőfit adott ki, amely igazi őszinte örömünkre szolgál nekünk és büszkesége lehet a német műfordító irodalomnak.

Landgraf Petőfije nem csak hatalmas, hanem minden ízében művészi munka. Amennyire ez műfordításban egyáltalán lehetséges, igazi képet adja német nyelven a nagy magyar lirikus egész költészetének. Nemcsak formailag követi híven Petőfi minden egyes versét, hanem igyekszik azoknak lendületét, hangulatát, levegőjét is visszaadni, gondosan ügyel arra, hogy egyetlen disszonáns szó se csússzék bele a fordításokba. Petőfit sokan fordították németre. Landgraf előszava végén táblázatot is közöl róluk. Ez a táblázat nem teljes, mert ezeken kívül számos olyan fordító van, aki csak egyes kiválasztott darabot ültetett át. Lehet, hogy ezek közt akad nem egy igen sikerült, de Landgraf ezúttal teljes fordítást ad és fordításai egyetemesen magas művészi színvonalon állnak. Természetesen az ő fordításai közt is vannak kiemelkedő s az eredetinek varázsát az átlagnál jobban visszatükröző darabok. Ez ilyen óriási munkánál nem is lehet máskép. De egyenetlenségről szó sem lehet. Nagyszerű, művészi egysége van az egész kötetnek.

A sűrűn nyomott, hatszázoldalas kötetet Petőfi ismert Benczúr portréjának reprodukciója díszíti s rövid előszón kívül a költőnek terjedelmes életrajza vezeti be. A tartalomhoz méltó előkelő köntösben Kókai Lajos adta ki.

k.

Mécs László franciaországi körútja.

Megemlékeztünk már arról, hogy Mécs László, a kiváló felvidéki magyar költő a tavasszal írói körutat tett Franciaországban. Most alkalmunk van részletesebb beszámolót is adni a körútról. Mécs tiszteletére a Tanulmányi Központ fogadást adott, amelyen kiváló egyetemi és irodalmi személyiségek vettek részt. Az első nagyszabású művészestet a Cité Universitaire rendezte Khuen-Héderváry Sándor gróf magyar követ védnökségével. Itt Mécs-verseket szavaltak s Liszt, Kodály, Bartók és Dohnányi zeneműveket adtak elő Engel Iván zongoraművész és Herman Pál közreműködésével. A Raymond Schwab szerkesztésében megjelenő Yggradsil lírai revű is rendezett egy sikerült Mécs-estet. Itt bevezetőül, hogy a magyar lirából ízelítőt adjon, Croisa asszony szavalt Petőfi, Ady, Babits és más magyar költők műveiből. Azután Aurélien Sauvageot ismertette Mécs László költészetét. Majd Lefébre-Bel, az Oeuvre-Színház és Soulas asszony, a Société de Poésie tagja szavalta Mécs László költeményeit. A francia lapok, különösen a Temps, a Paris Midi, a Nouveiles Litteraires és az Aube nagy elismeréssel emlékeztek meg erről a költői estről.

Március 26-án a lillei egyetem fogadta a költőt s innen ellátogatott Mécs Hollandiába is, ahol a hágai Holland Magyar Egyesület rendezett matinét tiszteletére március 29-én.

A párizsi Institut Catholique április 6-án hívta meg a költőt. Végül a Tanulmányi Társaság mutatta őt be a francia Pen Clubnak szintén ünnepi est keretében. Maradandó emléke ennek a körútnak, hogy az előkelő Emile Paul Frères párizsi kiadó Poèmes Choisis címen igen szép köntösben reprezentatív kötetet adott ki Mécs László legszebb verseiből.

A gondosan készült választék legsikerültebb darabjai a Hajnali harangszó, a Napfogyatkozás, az Ember leszek az emberekkel, a Gyermek őfelsége, a Civis Romanus sum, a Szabó Pista anyja, a Gyermek játszani akar és még számos remeke Mécs köteteinek. A fordítás munkájában Daniel Rops, Marguerite Pomès, Antoinette Soulas, Aurélien Souvageot és Raymond Schwab, a magyarok közül Hankis János, Molnos József és Lipót, Gáspár Margit és Gáldi László működtek közre.

Liszt emléktábla Genfben. Június 24-én leplezték le Genfben a Budapest székesfőváros által adományozott Liszt emléktáblát. A rue Étienne Dumont 22. számú házat díszítették fel vele. A ház Liszt Ferencnek száz év előtti lakóháza helyén épült. Az emléktábla leleplezési ünnepségén a fővárost Némethy Károly tanácsnok képviselte dr. Zakariás Sándor fogalmazó kíséretében, a Zeneművészeti Főiskolát dr. Isoz Kálmán. Genf a történelmi nevezetességű La Grange kastélyban látta vendégül a kiküldötteket. A leleplezési ünnepség délután 4 órakor ment végbe a ház előtt. Genf kantont François Perréard, az államtanács alelnöke képviselte. Genf város élén Humbert Sesiano és Henri Schoenau jelentek meg. Képviselve voltak a genfi zenekonzervatórium s a külügyi és konzuli hivatalok. Az egybegyülteket Velich László követ üdvözölte. Azután Némethy Károly mondott beszédet, Genf város nevében Henri Schoenau beszélt. Végül Isoz Kálmán megkoszorúzta az emléktáblát.

Magyar-lengyel történészek krakói értekezlete. A magyar és lengyel történettudósok nagyszabású értekezletet tartottak Krakóban, hogy a két nemzet történelemtudományi kapcsolataira vonatkozó kérdéseket megbeszéljék. Ebből a célból a Lengyel Történelmi Társulat meghívta a Magyar Történelmi Társulatot, amelynek képviseletében Domanovszky Sándor, Lukinich Imre egyetemi tanárok, Kossányi Béla, az országos levéltár igazgatója és Divéky Adorján, a varsói Magyar Intézet igazgatója vett részt. Lengyel részről Kutrzeba Szaniszló egyetemi tanár, a lengyel tudományos Akadémia főtitkára, Handelsman Marcel, Halecki Oszkár, Ketrzijnski Szaniszló varsói, Dambrowski János, Semkovicz Władisław, Kot Szaniszló krakói, Ruskowski János poznani egyetemi tanárok, Lepszky Kázmér és mások vettek részt. Számos kérdés került itt megvitatásra. Felmerült a kívánság magyar és lengyel oklevéltár kiadása s a Szepességre vonatkozó forrásanyag kibővítése és új kiadása iránt. Kimondotta a konferencia, hogy szükség van Magyarország történetének lengyel nyelvű és Lengyelország történetének magyar nyelvű kiadására, továbbá a lengyel-magyar történelmi kapcsolatok megírására is. Időről-időre kölcsönösen ismertetni kell a két nemzet tudományos kutatásának eredményeit is. Végül fontos volna egy lengyel-magyar történelmi bibliografia kiadása.

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Kállay Miklós.
Stephaneum nyomda. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.